

asya.studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Year: 4 / Number: Special Issue 1 / December 2020

Prof. Dr. Bayram Bayraktar Special Issue

Prof. Dr. Bayram Bayraktar Özel Sayısı

Chief Editor of Special Issue

Assoc. Dr. Mehmet Ak

Editors of Special Issue

Assoc. Dr. Serdar Bulut

Lect. Mehmet Akif Kara

Subeditors of Special Issue

Asst. Prof. Dr. Ramazan Gök

Lect. Osman Albayrak

Lect. Cihat Bıçakcı

ISSN: 2602-2877

e-ISSN: 2602-263X

Academic Social Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar

Academic Social Studies dergisi yılda dört defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir.

Academic Social Studies dergisinde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları <http://dergipark.gov.tr/asya>'ya aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Gönderilen yazılar iade edilmez.

Academic Social Studies, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. *MLA Index (Modern Language Association)*, *Index Copernicus*, *ResearchBib*, *IJIF (International Innovavite Journal Impact Factor)*, *SI2 (Scientific Indexing Services)*, *ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)*, *SCIWIN (Scientific World Index)*, *Academic Keys*, *General Impact Factor*, *İdeal Online*, *İSAM (İslam Araştırmaları İndeksi)*, *Cosmos Impact Factor*, *ASOS Index*, *Journal Factor*, *DRJI*, *Araştırmax*, *Google Scholar*, *CiteFactor*, *Kaynakça İnfö (Türkiye Kaynakçası)* başta olmak üzere bazı veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Academic Social Science Studies is an international peer-reviewed journal that is published four terms per annum.

Language, science and the law of liability of all the articles published in the Journal of Academic Social Science Studies belong to their authors <http://dergipark.gov.tr/asya>

The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher.

Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal.

Submitted papers will not be returned to the authors.

Academic Social Studies, is an international peer-reviewed and indexed journal. *MLA Index (Modern Language Association)*, *Index Copernicus*, *ResearchBib*, *IJIF (International Innovavite Journal Impact Factor)*, *SI2 (Scientific Indexing Services)*, *ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)*, *SCIWIN (Scientific World Index)*, *Academic Keys*, *General Impact Factor*, *İdeal Online*, *İSAM (İslam Araştırmaları İndeksi)*, *Cosmos Impact Factor*, *ASOS Index*, *Journal Factor*, *DRJI*, *Araştırmax*, *Google Scholar*, *CiteFactor*, *Kaynakça İnfö (Türkiye Kaynakçası)* are scanned by index and some database.

ISSN: 2602-2877 / e-ISSN: 2602-263X

Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education
25 / 12 / 2020

Bayram Bayraktar Özel Sayısı
Bayram Bayraktar Special Issue

Year:4 – Number:Special Issue (Özel Sayı) 1 – December 2020

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 1 / December 2020

Akademik Sosyal Araştırmalar *Academic Social Studies*

International Journal of Social Sciences

Bayram Bayrakdar zel Sayısı **Bayram Bayrakdar Special Issue**

1. zel Sayı Baş Editörü / Chief Editor of Special Issue 1

Assoc. Dr. Mehmet Ak

1. zel Sayı Editörleri / Editors of Special Issue 1

Assoc. Dr. Serdar Bulut

Lect. Mehmet Akif Kara

E-mail: asyastudies@yandex.com

Web: <http://dergipark.gov.tr/asya>

Adress: Alanya Alaaddin Keykubat University Faculty of Education Alanya-Antalya / TURKEY

ASYA STUDIES

Number: Special Issue (zel Sayı) 1 - December 2020

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number: Special Issue (zel Sayı) 1 / December 2020

Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of Social Sciences

1. Özel Sayı Baş Editörü / Chief Editor of Special Issue 1

Doç. Dr. Mehmet Ak

1. Özel Sayı Editörleri / Editors of Special Issue 1

Doç. Dr. Serdar Bulut

Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara

1. Özel Sayı Editör Yardımcıları / Assistants of Editor of Special Issue 1

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Gök

Öğr. Gör. Osman Albayrak

Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı

Alan Editörleri / Field Editors

Dr. Abdullah Şengül	Turkish Language and Literature	N. H. Bektaş Veli University
Dr. Abdurrahman Güzel	Turkish Education	Başkent University
Dr. Ahmet Şahin	Educational Sciences	A. A. Keykubat University
Dr. Ali Murat Kırık	Radio Television-Cinema	Marmara University
Dr. Ali Temizel	Persian Language and Literature	Selçuk University
Dr. Bülent Cercis Tanrıtanır	English Language and Literature	Yüzüncü Yıl University
Dr. Ceyhun Ersan	Pre-School Education	Alanya Alaaddin Keykubat U.
Dr. Faruk Kaya	Geography	A. İbrahim Çeçen University
Dr. Hilal Şahin	Indology	Giresun University
Dr. İlknur Meşe	Sociology	Giresun University
Dr. İzzet Yücetoker	Fine Arts Education / Music	Giresun University
Dr. Mehmet Çeribaş	Contemporary Turkish Dialects	N. H. Bektaş Veli University
Dr. Merve Güven	Fine Arts Education / Picture	Giresun University
Dr. Mustafa Aça	Turkish Folk Science	K. Teknik University
Dr. Mustafa Oral	History	Giresun University
Dr. Rasim Bayraktar	Sociology of Religion	Giresun University
Dr. Sare Şengül	Math Education	Marmara University
Dr. Soyalp Tamçelik	International Relations	Gazi University
Dr. Şafak Ünüvar	Tourism	Selçuk University
Dr. Şuayip Özdemir	Theology	Amasya University
Dr. Tarana Khalilova	Language and Literature	Azerbaycan Devlet İktisat U.
Dr. Tolga Özşen	Japanese Language and Literature	Ç. Onsekiz Mart University
Dr. Yusuf Şahin	Linguistics / Language Teaching	Giresun University

Danışma Kurulu / Board of Advisory

Dr. Gürer Gülsevin	Ege University (President of TDK)
Dr. Ali Çelik	Karadeniz Teknik University (Retired Instructor)
Dr. Leyla Karahan	Gazi University
Dr. Ayşe Özcan	Giresun University
Dr. Beşir Mustafayev	Siirt University
Dr. Funda Toprak	Ankara Yıldırım Beyazıt University

Dr. İsmayıl Muharrem oğlu Musa	Bakü Devlet University / Azerbaijan
Dr. Mirjana Teodisević	Belgrad University / Serbia
Dr. Mustafa Altun	Sakarya University
Dr. Mustafa Taşlıyan	Kahramanmaraş Sütçü Imam University
Dr. Peter Golden	Rutgers University (Retired Instructor) / New Jersey
Dr. Tofiq Abdülhasanlı	Azerbaycan Devlet İktisat University / Azerbaijan
Dr. Yavuz Kartallioğlu	Gazi University
Dr. Abdullatif Tüzer	Muş Alparslan University
Dr. Ebru Onurlubaş	Trakya University
Dr. Emine Eratay	A. İzzet Baysal University
Dr. Orhan Küçük	Kastamonu University
Dr. Sibel Sönmez	Ege University
Dr. Fatma Koç	Gazi University
Dr. Hayrettin Gümüşdağ	Bozok University

Yayın Kurulu / Release Board

Dr. Ahmet Şahin	Alanya Alaaddin Keykubat University
Dr. Ali Murat Kırık	Marmara University
Dr. Burak Telli	Kahramanmaraş Sütcu Imam University
Dr. Fuat Uçar	Giresun University
Dr. Mihalis Kuyucu	İstanbul Aydın University
Dr. Salim Küçük	Ordu University
Dr. Serkan Güzel	Pamukkale University
Dr. Sevdâ Rafig İmanova	Azerbaijan University of Language

İndeks Sorumlusu / Indexing Responsible

Dr. Burak Telli	Adıyaman University
-----------------	---------------------

Hukuk Danışmanı / Legal Counselor

Av. / Lawyer Rahman Güdük	Bar Association of Giresun-Registry Number: 609
---------------------------	---

Yabancı Dil Uzmanları / Foreign Language Specialist

Dr. İnönü Korkmaz	Trakya University
Dr. Ozan Deniz Yalçinkaya	Dicle University
Teacher / Öğrt. Hazal Kangalil Kara	Özel Ordu Doğa Koleji

Redaktörler / Redactors

Lect. / Öğr. Gör. Osman Albayrak	Giresun University
Doktora Öğrencisi / PhD Devrim Divrik	Selçuk University

Grafikerler / Graphic Designer

Lect. / Öğr. Gör. Ferhat Büyükkalkan	Giresun University
Lect. / Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı	Giresun University
Student / Öğr. Kader Çavdar	Giresun University

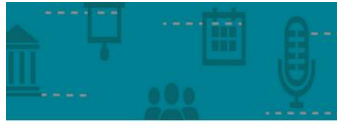
Dış Temsilciler Koordinatörü / General Coordinator of Foreign Editors

Dr. Samet Azap	Kastamonu University
----------------	----------------------

Sosyal Paylaşım Ağları Sorumlusu / Social Media Responsible

Lect. / Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara	Giresun University
------------------------------------	--------------------

Derginin Tarandığı Dizinler / Indexes

Modern
Language
Association

MLA

Derginin Yayın Alanları / Publication Areas of the Journal

- Dil, Edebiyat, Lehçeler, Halk Bilimi / Language, Literature, Dialects, Folklore
- Tarih / History
- Coğrafya / Geography
- İletişim Bilimleri / Communication Sciences
- Güzel Sanatlar (Resim, Müzik, Sanat) / Fine Arts (Picture, Music, Art)
- Sosyoloji, Sosyal Hizmet / Sociology, Social Service
- Turizm / Tourism
- İlahiyat / Theology
- Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler / Political Science and International Relations
- Eğitim Bilimleri / Educational Sciences
- Okul Öncesi Eğitimi / Pre-School Educaiton
- Türkçe Eğitimi / Turkish Educaiton
- Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi / Teaching Turkish as a Foreign Language
- Matematik Eğitimi / Math Education

Özel Sayı Yazışma ve İletişim Adresleri / Publication Areas of the Journal of Special Issue

Baş Editör / Chief Editor

Doç. Dr. Mehmet AK
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
mehmet.ak@alanya.edu.tr

Editör / Chief Editor

Doç. Dr. Serdar BULUT
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
serdar.bulut@alanya.edu.tr

Editör / Editor

Öğr. Gör. Mehmet Akif Kara
akifkara28@gmail.com

Teknik İletişim / Technical Communication

Öğr. Gör. Cihat Bıçakcı
uzman28@gmail.com

Dergi İletişim Bilgileri / Magazine Communication

asyastudies@yandex.com
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/asya>

Derginin Adresi / Magazine Adress

Alanya Alaaddin keyubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Özel Sayının Hakemleri / Referees of Special Issue

- Prof. Dr. Erkan Dinç (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Nedim Bakırcı (Niğde Üniversitesi)
Prof. Dr. Serdar Sarısır (Ankara Üniversitesi) (2 hakemlik)
Prof. Dr. Sezai Balcı (Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Fuat Uçar (Giresun Üniversitesi)
Doç. Dr. Kemal Çiftçi (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ali Rıza Yağlı (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Eşel (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Haşim Erdoğın (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kutay Üstün (Ardahan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Polat Şendurur (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

YEAR: 4 - NUMBER: SPECIAL ISSUE (ÖZEL SAYI) 1 – DECEMBER 2020

ARMAĞAN YAZISI / GIFT LETTER

Mustafa Keskin

Prof. Dr. Mustafa Keskin Hoca'nın Kaleminden Sakarya Savaşı – The Sakarya War in Prof. Dr. Mustafa Keskin Hodja Pen I-VI

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Gökhan Eşel

Amerikan Sivil Toplum Örgütleri ve Türkiye – American Non-Governmental Organizations and Turkey 1-4

Ayhan Afşin Ünal

16. Yüzyılda Midilli Sancağı'nda Bulunan Kaleler, Kale Görevlileri, Limanlar ve Güvenlik Temini – The Sanjak of the Mtylene-Lesbos Castles, Castle Staff and Ports Security Supply in Lesbos, in 16th Century 5-17

Neslihan Altuncuoğlu

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kayserili Kadınlar (Ferruha Güpgüp, Jale Baysal, Leman Cevad Tomsu, İlmiye Bergman Akkadın Sırcan) – Woman of Kayseri in the First Years of the Republic (Ferruha Güpgüp, Jale Baysal, Leman Cevad Tomsu, İlmiye Bergman Akkadın Sırcan) 19-28

Neşet Muflu, Beyza Bayram, Yasin Taçyıldız

Sosyal Bilgiler Öğretiminde Öğretim Teknolojisi Kullanımı ile İlgili Tezlerin İncelenmesi - Investigation of Postgraduate Theses Within The Field of Social Education in the Context of Instructional Technolog 29-38

İrmak Karabulut

II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Uzanan Bir Borçlanma Örneği: 1909 İstanbul Şehremaneti İstikrazı - A Loan Example Ranging From Constitutional Era II to the Republic: City of Constantinople Municipal Loan 1909 39-50

FİLOLOJİ / PHILOLOGY

İbrahim Karaca

Ehl-i Haklar'da Toplumsal İlişkiler - Social Relations in Ahl-e Haqs 51-55

Editörden;

*“hic Rhodus, hic salta!”
“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”
Ezop*

ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies) dergisinin ilk özel sayısı ile sizlerle birlikteyiz. “Year: 4 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 1 / December 2020” sayımızı yayımlamanın mutluluğu içindeyiz. Akademik hayatında dördüncü yılını kutlayan ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies), yayın hayatına yılda dört sayı olarak devam etmektedir. Yayın hayatını Asya ve Avrupa’yı ilgilendiren Dil, Edebiyat, Lehçeler, Halk Bilimi, Tarih, Coğrafya, İletişim Bilimleri, Güzel Sanatlar, Sosyoloji, Sosyal Hizmet, Turizm, İlahiyat, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Eğitim Bilimleri, Okul Öncesi Eğitimi, Türkçe Eğitimi Matematik Eğitimi ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi alanlarında yayın yaparak sürdüren dergimizin ilk özel sayısı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanına büyük hizmetler veren emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Bayram Bayrakdar adına çıkarılmıştır. Bu vesileyle hocamıza Türk Tarih bilimine kattığı değerler için teşekkür ederiz.

Bu sayımızda Prof. Dr. Bayram Bayrakdar hocamızın bir vesileyle dokunmuş yaptığı akademisyenlere ait 6 araştırma makalesi ve armağan yazısı yer almaktadır. Araştırma makalelerinden birisi filoloji alanı Halk Bilimi sahasına ait iken 5 araştırma makalesi Sosyal Beşeri Bilimler alanının Tarih Bölümü sahasına aittir. Armağan yazısında ise Prof. Dr. Bayram Bayrakdar’ın mesai arkadaşlarından Prof. Dr. Mustafa Keskin hocanın kaleminden Sakarya Savaşı anlatılmıştır.

Dergimiz ASYA STUDIES (Akademik Sosyal Araştırmalar/Academic Social Studies) yayın hayatında dördüncü yılını yaşamasına rağmen akademisyenler tarafından büyük ilgi gören bir dergi olma başarısına ulaşmıştır. Dergimizin genel amacı Türk Bilimine büyük katkılar sağlamak ve ULAKBİM TR Dizin bünyesinde akademik yayıncılığını bilimin değerlerinden ödün vermeden objektif bir şekilde sürdürmektir. Bu amacımız doğrultusunda kaliteli yayınlarıyla dergimizi tercih eden araştırmacılara, objektif hakemlikleriyle dergimize katkı sağlayan hakemlere ve ayrıca bu özel sayısının meydana getirilmesinde katkılar sağlayan yazarlarımıza, bu özel sayımızın hakemlerine, alan editörlerimize, dil ve yazım editörlerimize, dergimizin çok kıymetli editöryal ekibine ve sayının inşası noktasında emekleri geçen Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Eşel’e ayrıca teşekkür eder, Prof. Dr. Bayram Bayrakdar hocamıza bundan sonraki hayatında sağlık ve mutluluk dileriz.

Doç. Dr. Mehmet AK
ASYA STUDIES Özel Sayı Baş Editörü

Doç. Dr. Serdar BULUT & Öğr. Gör. Mehmet Akif KARA
ASYA STUDIES Özel Sayı Editörleri

From the Editor;

“hic Rhodus, hic salta!”
“hünerimizi göstermenin zamanıdır!”
Ezop

We are with you with the first special issue of ASYA STUDIES (Academic Social Studies). We are pleased to publish the issue. “Year: 4 - Number: Special Issue 1 / December 2020.” Celebrating its fourth year in academic life, ASYA STUDIES (Academic Social Studies) continues to be published four times a year. It continues its publication in various fields, ranging from Language, Literature, Dialects, Folklore, History, Geography, Communication Sciences, Fine Arts, Sociology, Social Work, Tourism, Theology, Political Science, International Relations, Educational Sciences, Preschool Education, Turkish Education, Mathematics Education and to Foreign Language involving the Asia and the Europe. The first special issue of our journal has been published in the name of Prof. Dr. Bayram Bayrakdar, the retired faculty member, who has made great contributions in the fields of History of the Turkish Republic. On this occasion, we express our gratitude to him for the valuable contributions to the Turkish History.

In this issue, there are 6 research articles and a gift article belonging to academics whom our Prof. Dr. Bayram Bayrakdar has touched on one occasion. While one of the research articles belongs to the field of Folklore, 5 research articles belong to the History Department of the Social Human Sciences field. In the memoir article, The Battle of Sakarya was described by Mustafa Keskin one of the colleagues of Prof. Dr. Bayram Bayrakdar’s.

Although our journal ASYA STUDIES (Academic Social Studies) is in its fourth year of publication, it has succeeded in being a journal that attracts great attention from academics. The general purpose of our journal is to make great contributions to Turkish Science and to continue its academic publishing within ULAKBIM TR Index without compromising the values of science. In line with this goal, we offer our gratitude to the researchers who prefer our journal with their of good quality publications, referees who contribute to our journal with their objectivity, and also our authors who contribute to the creation of this special issue, referees of this special issue, field editors, language and writing editors, our journal's very valuable editorial team and we also want to thank Asst. Prof. Dr. Gökhan Eşel for his contribution for this issue, and we wish Professor Bayram Bayrakdar health and happiness in his future life.

Assoc. Dr. Mehmet AK
ASYA STUDIES Chief Editor of Special Issue

Assoc. Dr. Serdar BULUT & Lect. Mehmet Akif KARA
ASYA STUDIES Editors of Special Issue

YAYIM VE YAZIM KURALLARI

Genel İlkeler

1. *Asya Studies (Academic Social Studies)*, uluslararası hakemli bir dergi olup yayın yeri Giresun-Türkiye'dir. Yılda 4 (dört) defa yayımlanır. Gerektiği durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar ve ek sayılar yayımlayabilir.

2. *Asya Studies (Academic Social Studies)* yayın hayatını Asya ve Avrupa'yı ilgilendiren Dil, Edebiyat, Lehçeler, Halk Bilimi, Tarih, Coğrafya, İletişim Bilimleri, Güzel Sanatlar, Sosyoloji, Sosyal Hizmet, Turizm, İlahiyat, Siyaset Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Eğitim Bilimleri, Okul Öncesi Eğitimi, Türkçe Eğitimi Matematik Eğitimi ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi alanlarıyla ilgili bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazıları vb. çalışmalarını yayımlayan akademik bir dergidir.

3. Bilimsel makaleler, röportajlar, çeviriler, tanıtım yazılarının dergi sistemine eklenmesi, yazının yayınlanması için başvuru olarak kabul edilir ve yazı hakem sürecine gönderilir.

4. *Asya Studies (Academic Social Studies)* gönderilen yazıların bütün telif hakları dergiye ait olup, *Asya Studies* dergisinden izin alınmaksızın başka bir yerde yayınlanamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazılardan doğabilecek herhangi bir yasal sorumluluk yazarlarına aittir. Editöryal ekip yazı üzerinde istediği değişikliği yapma hakkına sahiptir.

5. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'in yayın dili Fransızca, Türkçe, İngilizce, Rusça, Almanca, Farsça ve Arapçadır. Ancak gerektiği takdirde diğer dillerde de yazı kabul edilebilir.

6. Makalenin başında en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe (Öz) ve İngilizce (Abstract), 5 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve İngilizce (Keywords); Türkçe ve İngilizce başlığa yer verilmelidir. Bu şartları yerine getirmeyen yazılar, hakem sürecini tamamlasalar bile yayımlanmazlar.

7. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'e gönderilen yazılar hakem sürecine gireceği için, sisteme eklenen yazıların içine isim veya yazarın kimliğini deşifre edici bilgiler konulmamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazar veya yazarlar ile ilgili bilgiler makaleye editör kurulu tarafından eklenecektir.

8. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te makale sisteme yazar tarafından yüklendikten sonra aşağıdaki süreçler gerçekleşmektedir. Yüklenen makale editör/editör yardımcıları tarafından yayım ve yazım kurallarına uygunluk kontrolü yapılmaktadır. Editör onayı tamamlandıktan sonra yazı hakemlere yönlendirilmektedir. Editör onayından geçen her makale için 2 hakem atanmaktadır. Bu hakemlerden biri yabancı dil özet hakemidir, diğer hakem ise yazım kontrol hakemidir. Bu hakemlerden geçen yazılar ilgili anabilim dalında uzman akademisyenlerden oluşan 2 alan hakemine gönderilmektedir. Makaleyle ilgili hakem raporları mail yoluyla yazarlara ulaştırılmaktadır.

9. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te makaleler, dergipark üzerinden e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra makalelerin hakem sürecini editöryal ekip takip etmektedir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden (1 yabancı dil, 1 yazım kontrol, 2 alan hakemi) raporların gelmesi beklenmektedir. Tüm hakem raporları sonuçlanınca yazara e-posta yoluyla gönderilmekte ve yazarın düzeltmeleri beklenmektedir. Düzeltilen makale dergiye ulaşınca tekrar hakemlere e-posta yoluyla gönderilmekte ve hakemlerden onay beklenmektedir.

10. Dergi sistemine eklenen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmış olmamalıdır. Sempozyum bildirimleri ise, durumun makale içinde belirtilmesiyle yayımlanabilir.

11. Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında atıf yapılan eserler, yazar soyadı sırasına göre yazar soyadı ve adı küçük yazılmış bir şekilde düzenlenmelidir.

12. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakemler editör ekip tarafından belirlenmekte ve sisteme eklenmektedir.

13. *Asya Studies (Academic Social Studies)*'te hakem sürecini tamamlayan makalelerden herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Hakem süreci tamamlayan makaleler tasarım şirketine gönderilmektedir.

14. Hakemlik süreçleri tamamlanan ve yayına hazır olan makaleleri yazarları yayından çekemez.

15. *Asya Studies* dergisi konusunda alakalı akademisyenlerin katıldığı çalışmalar düzenleyebilmektedir.

16. *Asya Studies* dergisinde yayınlanan makalelere DOI numarası (makale kimlik numarası) ve ORCID numarası (yazar kimlik numarası) eklenmektedir.

17. Dergimiz kriterlerine uymayan çalışmalar, yazarlarına iade edilir.

17. Yazılar, dergi sistemine eklenirken aşağıdaki ölçülere göre düzenlenmelidir:

Sayfa Düzeni

1. Yazılar, Microsoft Word programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kağıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	4 cm
Alt Kenar Boşluk	3 cm
Sol Kenar Boşluk	3 cm
Sağ Kenar Boşluk	3 cm
Yazı Tipi/ Yazı Stili	Times New Roman
Makale Sayfa Sayısı (En çok)	25
Yazı Boyutu (ana metin)	10
Boyutu (dipnot metni)	8
Paragraf Aralığı	Önce 0 nk - Sonra 0 nk
Paragraf Girintisi	1,25 cm
Satır Aralığı	Tek (1)

2. Microsoft Word programında olmayan özel bir yazı tipi (font) kullanılmış yazılarda, kullanılan yazı tipi, makale sisteme eklenirken font dosyası da eklenmelidir.

3. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

4. İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece tek bir formata bağlı kalınmalıdır. Her makalenin sonunda mutlaka kaynakça bulunmak zorundadır.

Yazım ve Yayın İlkeleri ile İlgili Açıklama

Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Makalenin ana başlığı 14 punto ve koyu harfli yazılmalı, İngilizce başlığı ise 12 punto ve italik yazılmalıdır.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 200 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında, 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni 9 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan 1cm. içten yazılmalıdır.

Ana Metin: A4 boyutunda (29.7 X 21 cm.) kâğıtlara, dikey olarak, MS Word programında, Times New Roman yazı karakteri ile 10 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa düzeni belirtildiği gibi olmalıdır.

Dipnot: Dipnotta yer alan bütün bilgiler 8 punto, 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.

Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Makalelerde yapılan atıf sistemlerinde sadece aşağıdaki format uygulanmalıdır. Metin içi göndermeler ve Kaynakça örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Örnek Kaynak Gösterme:

Kitap İsmi – Tek Yazarlı:

Kara, Mehmet Akif (2016). *İnşaatta Göçmen Olmak*. Ankara: Gece Kitaplığı.
Gönderme: (Kara, 2016: 78)

Kitap (İki Yazarlı):

Çağdaş, A. ve Şahin, Z. S. (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*, Ankara: Nobel Yayınları.

Gönderme: (Çağdaş ve Şahin, 2002: 46)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlaç kullanılmalıdır.

Kitap (Üç ve Daha Fazla Yazarlı):

Mehmet Dursun Erdem, Serdar Yavuz, Mehmet Gürlek, Ayhan Dost (2013). *Tarihî Türk Lehçeleri-Eski Anadolu Türkçesi Bibliyografyası*, İstanbul: Kesit Yayınları.

Gönderme: (Erdem vd., 2013: 28)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “vd.” yerine makale dilindeki ek kullanılmalıdır.

Derleme Kitaptan Makale:

Mc Nally, D. (1997). “Language, History and Class Struggle”, Wood, E.M. & J.B. Foster (der.), *İn Defense of History: Marxism and the Postmodern Agenda* içinde, New York: Montly Review, 26-42.

Gönderme: (Mc Nally, 1997: 35)

Çeviri Kitap:

Bolman, L. ve Deal, T. (2008). *Organizasyonları Yeniden Yapılandırmak* (Çeviren: A. Aypay, A. Tanrıoğen), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gönderme: (Bolman ve Deal, 2008: 16)

NOT: İngilizce veya başka dillerdeki makalelerde “ve” bağlacı yerine makale dilindeki bağlaç kullanılmalıdır.

Dergiden Makale:

Abou-el-Haj, R. A. (1982) “The Social Uses for the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule”, *International Journal of Middle Eastern Studies*, 14 (2): 185-201.

Kurum Tarafında Hazırlanmış Bir Rapor:

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (1994) *Temel Kadın Göstergeleri, 1978-1993*, Ankara: DİE.

World Bank (1993) *Turkey: Women in Development*, Washington, D.C: World Bank.

İki ya da Daha Fazla Ciltten Oluşan Kitaplar:

Moran, B. (1995). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* (3. Cilt). İstanbul: İletişim.

Gönderme: (Moran, 1995: 103)

Yazarı Belirsiz Kitaplar:

The 1995 NEA Almanac of Highereducation (1995). Washington DC: National Education Association.

Gönderme:(The 1995 NEA Almanac, 1995: 78)

Elektronik Makale:

Erdem, M.D. (2008). “Anadolu Ağzlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine”, *Turkish Studies*, 3/3, 502-562.
http://www.turkishstudies.net/Makaleler/565930511_Turkish_Studies_Volume_3.3_Spring_2008_p.502-562.pdf adresinden 04.06.2016 tarihinde erişildi.

Gönderme: (Erdem, 2008: 528)

Alıntılanan veya Aktaran Kaynak:

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama aksaklıklar nedeniyle asıl kaynağa ulaşamamışsa, dipnotta alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Kaynakçada alıntılanan ya da aktarılan kaynak bilgilerine yer vermeye gerek yoktur.

Gönderme: (Yavuz 2012: 8 ; Akt.: Bulut, 2016: 5)

Tez:

Öztürk, S. (2004). Türkiye’de Üniversite Özerkliğinin Mali, Akademik ve Yönetmel Boyutlarıyla Kamu ve Vakıf Üniversiteleri İçin Betimlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gönderme: (Öztürk, 2004: 34)

Bildiri:

Telli, B., Bulut, S. ve Bulduk, T. B. (2014). Adıyaman Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu - I Bildiriler Kitabı 03- 04 Nisan 2014 (s.119-130), Adıyaman: Adıyaman Üniv. Yayınları.

Gönderme: (Telli, Bulut ve Bulduk, 2014: 122)

Ansiklopediler:

Akün, Ö. F. (1992). *Divan Edebiyatı, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (s. 398-422), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gönderme: (Akün, 1992: 401)

Sözlük:

Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük* (genişletilmiş baskı). Ankara: TDK.

Sadie, S. (Ed). (1980). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. (6th ed. Vols. p.1-20). London: Macmillan.

Gönderme: (TDK, 2005: 255)

Web Sayfası:

UNESCO (2013). World HeritageList. <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden erişildi.

Gönderme: (UNESCO, 2013)

PROF. DR. BAYRAM BAYRAKDAR'IN ÖZ GEÇMİŐİ

1952 yılında Kayseri, Talas, Süleymanlı köyünde dünyaya geldi. İlk ve Ortaöğrenimi Kayseri’de tamamlayan Prof. Dr. Bayram Bayrakdar, 1969 yılında Kayseri Lisesi’nden mezuniyetine müteakip, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Yeniçağ Tarihi Kürsüsünden de 1974 yılında mezun olarak Tarihçilik mesleğine adım attı. 1976-1977 yılları arasında Bolu Eğitim Enstitüsü’ndeki görevinin ardından askerlik hizmetini Asteğmen olarak Kars hududunda tamamladı ve İzmir’de Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi’ne Öğretim Görevlisi oldu. 1986 yılında Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü’nde tamamladığı yüksek lisansının ardından, 1991’de Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı’nda Doktora öğrenimini tamamlayarak bilim doktoru unvanını aldı. 1995 yılında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında doçentlik ve 2001 yılında da profesörlük unvanlarını alan Prof. Dr. Bayram Bayrakdar hocamız kurucu dekanı olduğu Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü’nden 2019 yazında emekli oldu. Öğretmen Zahide Bayrakdar ile evli olan Prof. Dr. Bayram Bayrakdar’ın kendisi gibi akademisyenlik mesleğini seçen matematikçi ve bilgisayar mühendisi olan iki evladı vardır.

Akademisyenlik hayatında Cumhuriyet Tarihi alanına çok sayıda bilimsel etkinlik ve yayınlar ile katkı sağlayan Prof. Dr. Bayram Bayrakdar, kendine özgü Tarih Metodolojisi alanındaki yaklaşımı ile çok sayıda öğrencisine tarihçilik mesleğini sevdirmiş ve hâlen görev yapan çok sayıda akademisyenin bu camiaya kazandırılmasında büyük pay sahibidir. Emekliliği ardından da, konferanslar ve yazıları ile memleket meselelerine kafa yormaya devam eden kıymetli hocamıza sağlıklı ve uzun ömürler diliyor, hocamıza armağan niteliğinde olan bu çalışmamızda destek veren tüm meslektaşlarımıza teşekkür ediyoruz.

İDARİ GÖREVLER

No	Görev Yeri Üniversitesi	Görevi	Görev Yaptığı Yıllar
1	Dokuz Eylül Üniversitesi	Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Merkez Danışma Kurulu Üyesi	Haziran 2015- Haziran 2018
2	Dokuz Eylül Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanı	Şubat 2015- Şubat 2018
3	Dokuz Eylül Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, Genel Dilbilimi Anabilim Dalı Başkan Vekili	Mayıs 2013- Temmuz 2013
4	Dokuz Eylül Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, Bölüm Başkan Vekili	Mayıs 2013- Temmuz 2013
5	Dokuz Eylül Üniversitesi	Kafkasya-Orta Asya Arkeoloji Araştırmaları Merkezi, Merkez Danışma Kurulu Üyesi	Ocak 2013- Ocak 2016
6	Dokuz Eylül Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, Bölüm Başkan Vekili	Eylül 2012- Kasım 2012
7	Dokuz Eylül Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü, Bölüm Başkan Vekili	Ocak 2012- Nisan 2012
8	Dokuz Eylül Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi Dekanı	Ağustos 2010- Temmuz 2013
9	Dokuz Eylül Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi, Fakülte Kurulu Başkanı	Ağustos 2010- Temmuz 2013
10	Dokuz Eylül Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi, Fakülte Yönetim Kurulu Başkanı	Ağustos 2010- Temmuz 2013
11	Dokuz Eylül Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi, Dekan Vekili	Temmuz 2010- Ağustos 2010
12	Dokuz Eylül Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi, Fakülte Kurulu, Bölüm Başkanı Üyeligi	Haziran 2010- Ağustos 2010

13	Dokuz Eylül Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanı	Haziran 2010- Şubat 2012
14	Dokuz Eylül Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Bölüm Başkanı	Haziran 2010- Mart 2013
15	Dokuz Eylül Üniversitesi	Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanı	Mart 2010- Haziran 2010
16	Dokuz Eylül Üniversitesi	Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Bölüm Başkanı	Mart 2010- Haziran 2010
17	Dokuz Eylül Üniversitesi	Fen Fakültesi (Fen-Edebiyat Fakültesi), Fakülte Kurulu Bölüm Başkanı Üyeliği	Mart 2010- Haziran 2010
18	Erciyes Üniversitesi	Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanı	2009-2010
19	Kazakistan Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi	Rektör Vekilliği	2007-2008
20	Kazakistan Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi	Senato ve Yönetim Kurulu Üyeliği	2007-2008
21	Erciyes Üniversitesi	Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı Başkanı	2001-2007

KİTAPLAR

No	Kitap Adı	Yayın Yılı
1	Dünyada ve Türkiye’de Ulus Devlet İnşa Sürecini Dayatan Tarih Algısı	2017
2	1878 Berlin Kongresinden Günümüze Ulus Devletlerin İnşa sürecinde Büyük Güçler ve Türkiye	2016
3	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi	2015
4	20. Yüzyıl Dönemecinde Rus General Mayevski’nin Türkiye Gözlemleri	2007
5	Çağdaş Türkiye Tarihi	2002
6	Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ayvalık Tarihi	1996

ÖZEL TEŞEKKÜR / SPECIAL THANKS

Prof. Dr. Bayram Bayrakdar özel sayısının inşa edilmesinde katkıları sağlayan Prof. Dr. Bayram Bayrakdar'ın doktorandı Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı öğretim üyesi Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Eşel'e dergimiz, bilim dünyası ve Prof. Dr. Bayram Bayrakdar adına teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Mehmet AK
ASYA STUDIES Özel Sayı Baş Editörü

Doç. Dr. Serdar BULUT & Öğr. Gör. Mehmet Akif KARA
ASYA STUDIES Özel Sayı Editörleri

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, p. I-VI, December 2020

Prof. Dr. Mustafa Keskin Hoca'nın Kaleminden Sakarya Savaşı *The Sakarya War in Prof. Dr. Mustafa Keskin Hodja Pen*

Armağan Yazısı /
Gift Letter

Bu çalışma, 1970' den beri yol arkadaşlığı ettiğim, kardeşim, meslektaşım Prof. Dr. Bayram BAYRAKDAR' a, emekliliği münasebetiyle adına çıkarılan Prof. Dr. Bayram Bayrakdar özel sayısı münasebetiyle, bir kardeşin bir kardeşine armağandır.

Bu vesileyle kendisine, muhterem eşine ve sevgili çocuklarına sağlıklı, esenlikli yıllar diliyorum.

*“Minnet Huda' ya ! Devlet-i dünya fenâ bulur,
Bâki kalır Sahife-i âlemde adımız”*

Prof. Dr. Mustafa KESKİN

Asya Studies

Prof. Dr. Mustafa Keskin
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü Emekli
Öğretim Üyesi
mkeskin@erciyes.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7553-8241>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Keskin, M. (2020). Prof. Dr. Mustafa Keskin Hoca'nın Kaleminden Sakarya Savaşı. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year: 4, Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, December, p. I-VI.

SAKARYA MELHAME-İ KÜBRÂSİ

12 Mart 1921' den 30 Ağustos 1922'ye

12 Mart 1921 İstiklal Marşı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edildiği tarihtir. Mehmed Âkif Bey'in kaleminden çıkan, Türk milletinin milli amentüsü, “*Hürriyet ve İstiklal*” beyanâmesi, milli birlik ve beraberliğimizin, Türkçe'nin teminatı “*Kahraman Ordumuza*” ithaf edilen milli marşımızdır. Onu anlamadıkça ne “*Milli Mücadele*” yi, ne de kimliğimizi anlayabiliriz. Milli Mücadele'nin ve milli varlığımızın ruhu odur. Ruhsuz bedenden bahsedilebilir mi? Bunun gibi “*İstiklal Marşı*” olmadıkça Türk varlığından, birliğinden söz etmek mümkün değildir. 12 Mart'tan itibaren Türk Milli Mücadelesi'nin her safhası zaferlerle süslenmiş ve taçlandırılmıştır. Ayrıldıkça kaybedenler, bir oldukça, yürekleri toplu vurdukça kazanmışlardır. Kazanılan büyük ve anlamlı zaferlerden birisi “*Sakarya Meydan Muharebesi*” dir, ki buna Sakarya Melhame-i Kübrası demişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın, sözüm ona gelişleri, özellikle İngiltere, tarafından her bakımdan teçhiz edilmiş, “*Küçük Asya hulyası*” na itilmiş, kendilerini Türkler tarafından tarihe tevdi edilmiş olan Bizans İmparatorluğu'nun vârisi zehâb-ı bâtılına kaptırmış olan Yunanistan'ın maceraperest yöneticileri tarafından İzmir'e çıkarılan ve tedricen Anadolu ve Trakya'nın işgâline başlamış olan Yunan ordusuna, Polatlı yakınlarında, Sakarya boylarında, ağır bir yenilgi tattırılmış, tıpkı 1176' da Miryokefalon' da olduğu gibi bu defa da Bizans'ın vârisi olduğuna kandırılmış olan Yunanistan'ın beli kırılmış, ümidleri söndürülmüştür. Söz Konusu Vatansa Gerisi Ayrıntıdır inancının güzel örneklerini sergileyen Türk Milleti Sakarya'da, dünya savaş tarihinin mükemmel bir örneğini sergileyecek, İstiklâl azmini, varlık irâdesini, hürriyet aşkını ve namütenahi bütün dünyaya yeniden gösterecektir. Yurdumun üstünde tüten “*en son ocak*” buldukça, gökkubbemizde alsancağını dalgalandırmak için korkmamış, yere düşmemiş, fütur göstermemiştir. Yüzyıllardır ihmale uğramış, fakr-u zaruret içinde yorgun ve bitab düşmüş olan “*Bu Ülke*” nin insanları, tarihte örneği olmayan bir özveride bulunarak, “*Tekâlif-i Milliye*” nin gereğini yerine getirmiş fedakârlığın azâmesini göstermiştir. Dikkate ve takdire değerdir ki, hükümetçe bedeli sonradan ödemek şartıyla düzenlenmiş senetlerin, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, sahiplerince bedelini almak için hükümete götürülmediği bilinen hakikatlardandır. Bunun tam anlamı “*Devletin varsa ben de varım*” dır. Binaenaleyh, Türk milleti “*devletsiz*” olamaz, bir şey edemez. Bu duygu ve inanıştır ki, bu topraklarda “*ebedi yurdumuz*” da varlığımızın, istiklâl ve istiklalimizin güvencesi olmuştur, olmaya da devam edecektir.

Bugün 26 Ağustos 1071 tarihli Malazgirt Zaferi'nin 949. yıldönümüdür. Anadolu'nun Hristiyan görüntüsünün süratle ve kararlılıkla İslam'a dönüşmesi demek olan büyük inkılâbın ve tebeddülâtın başlangıç tarihidir ki, kaynaklarda “*ehl-i salîb*” adı verilen, Batı Hristiyan dünyasının bunu hala özümseyemediğini unutmamak lazımdır. Yıldönümü münasebetiyle Türk milletinin “*şanlı cedd-i ekberi*”, fetihler sahibi, sayısız yiğitlerin başı Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Alparslan'ı rahmetle, ebedi minnet ve şükranla zikrediyorum. Onu bu vatani kuran hükümdarımız olarak selâmlıyorum. Sakarya Meydan Muharebesi, 23 Ağustos' da başlamış, 22 gün ve gece devam etmiş, nihayet 13 Eylül 1921'de Mustafa Kemal Paşa'nın sevk ve idare ettiği, yaralandığı, savaş kahraman ordumuzun zaferi ile sonuçlanmış, Yunanistan'ın emel ve ihtisasları sekteye uğratılmış, Türk milletinin geleceğine dair ümidleri tazelenmiş, “*Sakarya'nın sırtına Türk mührü vurulmuştur*”. Yeni Türk Devleti, bir öncekinin külleri arasından, Sakarya boylarında yükselmiştir.

“*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ,
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan şüheda,
Canı, cânânı, bütün varımı alsın da Hüda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ*”

diyen Türk milleti ve onun pâk ve mutabhar sinesinden akmış olan Kahraman Türk Ordusu, bir yıllık hazırlık ve planlamadan sonra, bu defa Dumlupınar ve Kocatepe' de düşmana öldürücü darbesini indirmekle, kaynaklarda ve kitâbelerde “*Zafer-i Kebir*” olarak kaydedilmiş olan büyük zafere imza atacaktır. Düşmanın bütün unsurları imha edilmiş, komuta hey'eti tutsak alınmış, Türk vatani ebediyyen kurtarılmıştır. Üzerinden, yaklaşık yüz yıl geçmiş olan, Türk milletine çok pahalıya mâl olmuş Sakarya ve Baş Komutanlık zaferlerinin, Malazgirt ve Miryokefalon zaferleri gibi, coşkuyla kutlanması, yetişen Türk nesillerine anlatılması, değerlendirilmesi, milli tarihimizin gereklerindedir. Bugün karşılaşılan “*milli ve milletlerarası sorunlarımızın*” çözümlenmesi ancak bu sayede mümkün olacaktır. Eller kıskanırlar diye destanlarımızı anlamadan ve anlatmadan asla çekinmemeliyiz.

Şunu da unutmamalıyız: Türk milleti “*Milli Mücadelesi*” ne kalkıştığında, en iyi ihtimalle 6-7 milyonluk bir nüfusa sahipti. 10 yılda 15 milyon genç yetiştirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en kıymetli projesiydi. Asırların ihmâl ve yıkımına uğratılmış “*Anayurt Anadolu*” ancak yerli ve milli unsurlarla bakımlı, bayındır, irfanlı ve medenî kılınabilirdi. Bunun temini için de “*jurтта ve dünyada barış*” a ihtiyaç vardı. Başkaları için kanını sebil eden Türk milleti bu defa alınterini ve kanını kendisi için dökmeliydi.

2020 yılı itibariyle 84 milyonluk; 13 milyonunu ilköğretim-temel öğretimde; 4,5 milyon civarındakini yükseköğretimde eğiten ve terbiye eden Türkiye'nin Cumhuriyetin 100. yılına büyük imkân ve kabiliyetlerle erişeceğinden şüphe edilmemelidir. “*Tenpestliğin, zevk ü safanın*” Batı medeniyetinin sonunu getirdiğini unutmamak, üzerinde düşünmek lazımdır. Cimrilik, bahillik gerçek anlamda kalp yoksulluğunun tezâhürü, vahşi kapitalizmin özendiricisidir. Buna mükabil cömertlik, keremlik, gönül zenginliğinin dışa vurumudur, güçlü devlet, orta halli millet olmanın esasıdır. Nesli korumak, “*ef'âl-i mükellefin*” in, bir şeyin icrası kendisinden istenilmiş olma hallerindedir. Günümüzde de benzer operasyonların çoktan ve gizli olarak yapılmakta olduğunun farkında olmalıyız. Doğum artış oranını %2,5'un altına düşürmemek, sağlıklı ve eğitilmiş nesiller yetiştirmek şiarımız olmalıdır. “*Demokrasi; demokratik yaşam, insan hakları, dinsel? özgürlük, birlikte yaşama vb.*” kamuflejlar altında Türk nesline, Türk'ün fitratına, yaratılıştaki kodlarına saldıranlara karşı her zamankinden fazla dikkatli ve tedbirli olmalıyız. Türk milleti için, rençberlik ve askerliği layık gören Batı'nın yeniçerilerine inat, çocuklarımızı çağının icaplarına göre, okutmak, Lisans-üstü çalışmalar yaptırmak, değerli beyin gücümüzü yerli ve milli kurumlarda kullanmak; ama daha önemlisi, onları görecekları tahsilin derecesi ne olursa olsun, Türk milletine, Türkiye Cumhuriyeti Devletine, Türkiye Büyük Millet Meclisine, milli kültürüne düşman unsurlarla mücadele etme lüzumu öğretilmelidir. Kendilerini aşağılamaktan, yabancılara hayranlık duymaktan, sevgi beslemekten alıkonulmalıdırlar. “*Kişi sevdiği ile beraberdir*” özdeyişini unutturmamak lâzımdır.

Türk milleti, bağımsızlık ve özgürlüğü uğruna ayağa kalktığında, nihai bir milli mücadeleye giriştiği zaman, eli silah tutabilen, 16 ilâ 60 arası, 186.000 kişiden ibâret bir orduya sahipti. Vatanın kurtarılışını bu mütevazı, ama son derece azimli, kararlı, sebatlı ve imânlı Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusu gerçekleştirdi. O tarihlerde “*Kahraman Ordumuza*” komuta eden Mustafa Kemâl Paşa'ya, kuruluşunda bulunan Fevzi Çakmak'a, her derecede komutanlarımıza, “*Hilâl uğruna batan güneşlerimize*” her zaman ve her vesile ile, şükranlarımızı arzetmemiz milli ve ahlâki görevimiz olmalıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışını, 23 Nisan 1920'yi, esas alırsak, bu topraklarda kurduğumuz üçüncü ve son Türk Devleti 100. yılını idrâk etmiştir. Tarihi Türk Devletinin son halkası olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, geçen bir asır zarfında, bazı inkıtalara rağmen, gerçekleştirmek için belirlediği hedeflere kararlı şekilde yürümüş, mecrasına girmiş, talimat alan değil âleme nizâmat veren, “*muasır bir devlet*” olmuştur. Bu devlet, yalnız kara vatanını değil, mavi vatanını da, her şart ve ahvâlde koruyabilen, kendine yönelik tehditleri kaynağında bertaraf eden, bölgesinde gündem belirleyen, yerli ve milli güç kaynaklarını Türk milletinin refâh ve saadeti için seferber

eden, son dört asrın en güçlü Türk devleti olarak terakki ve inkişaf etmiştir. “*Bugün vâsıl olduğumuz netice, binlerce yıldır çekilen milli musibetlerin Bir intibâhı ve bu aziz vatanın her karış toprağını sulayan kanların bir bedelidir*”. Ağustos ayının, biri diğerinden kıymetli zaferleri Türk milletine, istikbâli olan Türk gençliğine kutlu birer armağan olsun. Ey Türk gençliği! Sakın unutma ve unutturma! Rumeli’nin, Osmanlı Avrupasının, Devlet-i Aliyye için önemini anlamak için İstanbul’un fethinden sonra bütçe gelirlerine bir göz atmak yeterlidir: buna göre Rumeli gelirlerinin toplamı 1 milyon 469 bin altın iken Anadolu mecmuunun 331 bin altın olduğunu unutmamak lazımdır. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi sahibi olmak isteyenler “*İki Karanın Sultanı İki Denizin Hakânı, Roma’nın Kayseri, Ebu’l- Fetih Sultan Mehmed Han*”¹ a bakmalıdırlar. “*Sahipsiz vatanın batması haktır. Sen sahip çıkarsan bu vatan batmayacaktır*” (Mehmed Âkif ERSOY).

Tarihi, mutlaka mukayeseli okuyup, araştırıp, incelemeliyiz. Güzel ve ebedî yurdumuza hizmet milli bir ibadettir ki, bunu da unutmamak lazımdır.

Sakarya Zaferi (13 Eylül 1921)

Sakarya, “*Anadolu’nun saf ve masum çocuğu*” nun adıdır. Ankara yakınlarından doğar ve kuzey-batıya doğru muhtelif kollarla beslenir ve Karadeniz’ e dökülür. Sakarya benim nizamımda sadece bir akarsu, bir nehir değildir, çok kıymetli ve hürmete layık bir nehir ve bu nehrin oluşturduğu boy ve vadinin de adıdır. 26 Ağustos 1071’ de Selçuklu Türkleri, sultanları “*Alparslan*” ın komutasında Doğu Roma İmparatorluğunun muazzam ordusunu Malazgirt’ te mağlup ettikten ve imparatorlarını esir aldıktan sonra “*Bu Ülke*” yeni vârislerine vakıf olmuştur. Büyük zaferden 3-4 yıl sonra Selçuklu ailesinin bin koluna riyâset eden Kutalmışoğlu, Karaarslan Gâzi Süleyman Şah, Sakarya boylarında payitahtı İznik olan Türkiye Selçuklu Devletini kurmuştur. Kendisi gibi, devleti de Gâzi idi. Bu gâzi devlet 1310’ lara değin Anadolu’ nun, öncesinden tamamen farklı bir görünüm kazanmasını sağlamış ve Anadolu XII. yüzyıldan itibaren “*Türkiye*” adıyla adlandırılmıştır. Başkent İznik’in umûm Hristiyanlık için önemi sebebiyledir ki, insanlık tarihine “*Haçlı Seferleri*” olarak geçmiş olan ahlâksız, hukuksuz, insanlık tanımaz saldırılar 1097’ de başlamış 15 Temmuz 1099’ da Kudüs-i Şerif’in düşmesi ile sonuçlanmıştır. Başkent İznik te 1097’ de düşmüş, Haçlılar tarafından Doğu Roma İmparatorluğu’na teslim edilmişti. Çok sayıda Haçlı seferi Selçuklu Türklerinin göğsüne çarpıp ezilmiş, ayrıca Doğu ufuklarında beliren putperest Moğol tehdidi, karşı durulmaz bir sel gibi Anadolu’yu istila etmiş, Türk milleti bu defa Moğol korkusuyla sınıanmıştır. Şâyân-ı takdirdir ki, Anadolu’nun yeni efendileri işgalcilere karşı durmuş, onları yöneticisi olarak kabul etmemiştir. Anadolu Beylikleri cümle işgalcilere karşı bir başkaldırı âbidesi olarak dikilmişler, Türkçe’yi resmi dil olarak benimsemişler, ilk edebi Türkçe ürünleri yetiştirmişlerdir.

Büyük-küçük 20 civarındaki Anadolu beylikleri arasından Osmanlı Beyliği emaneti devralmış, Anadolu’nun her tarafından gâzi-dervişlerin, alperenlerin hayranlığını celbetmiş olan Gâzi Kara Osman Bey, 1299’da yine Sakarya boylarında bu defa Söğüt’te beyliğini kurmuştur. “*Oğuz-Karahan*” neslinden olan Osmanoğulları, yedi yüz yıl devletlû olan bir hanedan olarak tarihteki yerlerini almışlardır. Türk-İslam medeniyetinin zirvesini oluşturmuşlar, bu ülkeyi korumayı başarmışlardır. Malazgirt Zaferi (26 Ağustos 1071) ne kadar mühimse, Kostantınıyye’ nin fethi (29 Mayıs 1453) de o kadar önemlidir ve bir Cihân devleti için iki karanın ve iki denizin vahdeti için elzemdir. Ak Deniz ve Kara Deniz Osmanlı Devleti zamanında bir “*Türk Gölü-Denizi*” olmuştur. Osmanlı tarihi olmadan Afro-Avrasya’nın tarihi eksiktir, hatta anlaşılmazdır. Osmanlı Devleti de, tıpkı Selçuklu Devleti gibi, “*ehl-i salîb*” in kesintisiz saldırılarına maruz kalmış, XX. yüzyılın başlarında Türk milleti haçlıların en son savletine uğramıştır. Türk milleti XX. yüzyılın başlarında (20’li yıllar) bir Ba’sü Ba’del mevt geçirmiş, kalplerinde kendisini kıyama davet eden ecdadının sesiyle kendine gelmiş, kendisine ebedi yurt olarak Sultan Alparslan tarafından emanet edilmiş olan vatanını, Anadolu ve Trakya’yı

¹ Halil İnalçık, İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakânı, Kayser-i Rum Fatih Sultan Mehmed Han, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s.442-443.

kurtarmak için harekete geçmiştir. Sakarya Melhame-i Kûbrası, milletçe dirilişimizin nirengi noktası olacaktır. İstiklâl Marşımızdan aldığı ilhamla kahraman ordumuz Ankara'dan duyulan düşman toplarının sesini susturmuş, harim-i ismetimize kadar gelmiş olan Yunan ordusunu durdurmuş, ağır bedellere rağmen, Yunan ordusunun şahsında, ehl-i salibin maneviyatını çökertmiş tekâlif-i milliyenin muhatabı olan Türk milleti son özverisinin karşılığını görmüş, vatanın kurtarılacağına dair inancı pekiştirmiştir.

23 Ağustos'ta başlayan ve 13 Eylül'de zaferle neticelenen Sakarya savaşına “*Sakarya Melhame-i Kübrâsı*” denmesinin sebebi, en kanlı savaşımız olmasından dolayıdır. 9.000 civârında şehîde, nice gâziye mâl olmuş bu savaşın, kanaatimce en önemli sonucu, son Türk Devletinin de Sakarya boylarında kurulacak olmasıdır. Bu münasebetle, Ankara yakınlarından doğan, hilkatten beri Anadolu'nun alüvyonlarını Karadeniz'e taşıyan, şüphesiz bir “nehr-i azîz” olan Sakarya nehrinden de bahsetmek lazımdır. Bu nehre dair en güzel anlamlandırmayı, şüphesiz Necip Fâzıl Kısakürek yapmıştır: Oğuz topluluklarının ortak karakterleri bu nehir boylarında mücessemleşmiştir. Tarihte iz bırakan devletlerimiz bu nehrin hayat verdiği boylarda kurulmuş, her üçü de müstesna birer şahsiyet olan Kara Arslan, Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Ertuğrul-oğlu Kara Osman Bey ve Ali Rıza oğlu Mustafa Kemâl Paşa, Sakarya boylarındaki gaza ve cihatlarıyla, Gâzilik unvanıyla taltif kılınmışlardır.

Sakarya Melhame-i Kûbrasının kazanılmasını, yine Eylül ayında, Göller bölgesindeki Miryokefalon'da kazanılan hayatî zaferin 745 yıl sonra ki devamı olarak sayabiliriz. 1176'da beli kırılan Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun bu defa, Polatlı yakınlarında, Sakarya boylarında, vârislik iddiasındaki Yunanistan'ın beli kırılmış, iflâh bulmamış, nihayet 26 Ağustos 1922'de, Malazgirt Zaferinin yıldönümünde, bütün unsurlarıyla imhâ edilmiş, 30 Ağustos 1922'de, bu ülkeye nihâî Türk mührü vurulmuştur. Ehl-i salibin bu topraklarda yeniden egemen olma, hayat ve niyetleri sonlandırılmıştır ve Anadolu hakikaten “*Türkiye*” olmuştur.

Gâzi Mustafa Kemal Paşa (19 Eylül 1921)

Gâzi Mustafa Kemâl Paşa hazretlerine, Türk milleti tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi aracılığı ile Gâzilik unvanı ve Müşirlik rütbesinin tevcih edilmesinin 99. (19 Eylül 1921) yıldönümüdür. O gün bugündür, Türk milleti, Milli Mücadele'nin kılıç kahramanı, yeryüzü Müslümanlarının “*seyfa'l-İslâmi*” (İslam'ın kılıcı) Mustafa Kemâl Atatürk'ü, dâima, “*Gâzi Paşamız*” diye selâmlamış, aziz hâtırasını yaşatmıştır. Gâzi Paşa, “*Bu Ülke*” yi ebedî yurdumuza bağımsızlık ve özgürlüğümüzü, namusumuzu kurtaran, Son Türk Devleti'ni kuran devlet ve millet adamımızdır. “*Sine-i millet bir ferd-i mücahidimiz*” olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, kendisini olağanüstü yetkilerle mücehhez olarak milli ordumuzun başına geçirmekle son derece isabetli bir karar vermiş, mesuliyetini müdrik Başkomutan Mustafa Kemâl Paşa, kendisinin de yaralandığı Sakarya Savaşından muzafferen çıkmış, Yunan ordusunun ve destekçilerinin ilerleyişini durdurmuş, aydınlık geleceğimizin muştulayıcısı olmuştur. Türk milleti temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi vasıtasıyla kendisine Gâzilik unvânı ile Müşirlik (Meraşallık) rütbesini tevcih etmiştir. Bu ünvan ve rütbenin anlam ve önemini açıklamaya gerek görmüyorum.

Milli Mücadele dönemi, bu ülkede “*devlet-millet kaynaşması*”nın en tecelli ettiği zamandır: Öncekiler gibi, Selçuklu ve Osmanlı devletleri gibi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurucusu da “*Gâzi*” dir. Gâzilik, devletimiz ve milletimiz için en onurlu bir unvan ve rütbedir. Türk milleti, alenî ve gizli engellemelere rağmen “*Gâzi Paşa*” sına hayrandır ve her zaman medyun-ı şükrandır. Bir milletin yeniden doğuşunu sağlamakla elbette Türk milletinin “*Atatürkü*”dür. O, Türk milleti için “*Gâzi Mustafa Kemâl Atatürk*” tür ve böyle zikredilmelidir. İki Mustafa'yı birincisi, adı görklü Muhammed Mustafa'yı, ikincisi son devletimizin kurucusu Gâzi Mustafa Kemâl Atatürk'ü, sevmek milli borcumuzdur, biri diğerinin seçeneği değildir, iki Mustafa'yı bütün zamanlarda barışık tutmak lazımdır. Türk çocukları iki Mustafa'yı sevmeye, adlarını yaşatmaya, öğretilerini benimsemeye devam etmelidirler. “*Allah bu millete bir daha İstiklâl Marşı yazdırtmasın*” diye temennide bulunan, “*O olmasaydı bu devlet olmazdı*” diyen

Milli Mücadele'nin kalem kahramanı Mehmed Âkif Ersoy' un, "*Kahraman Ordumuz*" a ithâf ettiği "*İstiklâl Marşı*" nın ve Atatürk'ün "*Gençliğe Hitâbesi*" nin delâlet ettiği mânâ ve ruhunu asla unutmamalıyız ki, önümüzü rahat görebilelim. Onlara selâm olsun! Gâzilerimize şükranlar daim olsun.

ARAşTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, p. 1-4, December 2020

Amerikan Sivil Toplum Örgütleri ve Türkiye *American Non-Governmental Organizations and Turkey*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.835212>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
24.11.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
24.12.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
25.12.2020

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Eşel
Erciyes Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi
Anabilim Dalı,
gesel@erciyes.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-7050-7884>

Öz

Kavram olarak sivil toplum ilk kez Aristo ve Platon'un çalışmalarında görülmektedir ancak o dönemlerde devlet kavramı ile birlikte düşünülmüştür. Modern anlamda ise sivil toplum, bir devletin otoritesi altında varlık gösterip kanunla yaşayan, devletten bağımsız yani özerk olan ve gönüllülük esasına dayanan örgütlü bir topluluk olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda, sivil toplum örgütleri öncelikle Avrupa ve daha sonra da Amerika kıtasında ortaya çıkmış ve tüm dünyada kendi çalışma alanlarına göre yeni araştırma konuları meydana getirerek hızla yaygınlaşmıştır. Kimi zaman çalıştıkları ülkelerdeki siyasi iktidara etki edecek çapta karşımıza çıkan bu örgütlerin çalışma şekilleri, genellikle gelişmiş ülkelerin diğer ülkelerde kurulmasında rol aldıkları yerel örgütler aracılığıyla ya da özellikle üçüncü dünya ülkesi olarak adlandırılan bölgelerde olduğu gibi bizzat gelişmiş bir ülkenin sivil toplum örgütünün rol alması ile gerçekleşmektedir. Günümüz dünyasında yasama, yürütme, yargı ve medyadan sonra beşinci güç olarak adlandırılan sivil toplum örgütleri bu noktada büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda zaman zaman dış güçlerin tesiri altında kalan ve yahut bu güçlerin direkt olarak kurulmasına öncülük ettiği sivil toplum kuruluşları ile de bir başka ülkenin işlerine müdahil oldukları gözlenmektedir.

Bu çalışmada günümüzde dünyada etkin sivil toplum örgütlerinin önemli bir bölümünü oluşturan Amerika Birleşik Devletleri merkezli sivil toplum örgütlerinin Türkiye'deki faaliyetleri, tarihsel bir perspektif ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Türkiye, Sivil Toplum, FETÖ

Abstract

Non-governmental organization as a concept, is first seen in the works of Aristotle and Plato, but at that time it was considered together with the concept of state. In the modern sense, non-governmental organization is defined as an organized community that exists under the authority of a state and lives by law, independent from the state, that is, autonomous and based on volunteering. In this case, non-governmental organizations (NGO) first appeared in Europe and America, then they spread fast to the rest of world according to their own workspaces. Sometimes, these organizations appear to be more effective over the political power of these countries. Working styles of these organizations in those countries are usually as remote controlling through local non-governmental organizations that they took role in establishing or by the self activities of them, especially in the regions which called as third world countries. Non governmental organizations, which are called the fifth power after the legislature, executive, judiciary and media in today's world. In this direction, it is observed that non-governmental organizations, which are under the influence of external forces from time to time or lead the establishment of these forces directly, are also involved in the internal affairs of another country.

In this paper; activities of The American non-governmental organizations, which comprise a great deal of the world's non-governmental organizations, in Turkey are considered from a historical perspective.

Keywords: USA, Turkey, Non-Governmental Organizations, FETO

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Eşel, G. (2020). Sosyal Amerikan Sivil Toplum Örgütleri ve Türkiye. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year: 4, Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, December, p. 1-4.

1. GİRİŞ

“Sivil Toplum” kavramı her ne kadar çağdaş dönemde ortaya çıkmış bir niteleme olarak algılsa da, esas itibarıyla Türk toplumunda yüzyıllardır var olan vakıf ve loncaların yazılı kurallar temeli üzerine oturtulmuş modern biçimleridir. Pek tabidir ki; eski çağlarda daha çok bölgesel ve sınırlı birlikliklerden müteşekkil olan bu örgütlenmelerin önemli bir kısmı günümüzde gerek üye sayıları ve gerekse etki alanları bakımından evrensel boyutta karşımıza çıkmaktadır. Selçuklularda ve sonrasında Osmanlı devleti döneminde etkinliği önemli ölçüde hissedilen vakıf ve loncalar, sosyal ve ticari alanda merkezi otoritenin paralelinde hareket ederek özellikle taşradaki toplumsal yapıyı belirleyici olmuşlardır. Bu noktada günümüz sivil toplum örgütleri ile çelişen yönleri olmakla beraber; dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda mutlak monarşi ile yönetilen bir devlette yönetime muhalif örgütlerin yaşama şansının olamayacağını hatırlamak gerekir. Bu bağlamda Türkiye’de sivil toplumun geçirdiği evreler dikkate alındığında Sultan Abdülmecid dönemi önemli bir dönüm noktasıdır. 1839 Tanzimat Fermanı ile ‘özerkleşme’ anlamında bir süreç yaşayan Türkiye sivil toplumu, 1856 Islahat Fermanı ile azınlıklara tanınan haklar çerçevesinde de yeniden biçimlenmeye başlamıştır. Yüzyıllardır devletin toplum düzenini sağlamak için araç olarak gördüğü teşkilatlar, toplumun isteklerini yönetime duyuracak ve kabulü noktasında çaba sarf edecek bir yapıya bürünmüşlerdir. Nitekim, Osmanlı toplumunda batıdaki gibi aristokrasi ve burjuvazi sınıflarının oluşmaması nedeniyle; hümanizm, parlamentarizm ve liberalizm gibi demokratik temellerin Osmanlı devletinde gelişmesi, Avrupa ölçeğinde, mümkün olamamıştır.¹ Meşrutiyet döneminde de sivil toplum batılı manada kabul görmemiş ve loncalar 1913’de kapatılmıştır. Merkezi otoritenin yarı resmi teşekkülleri olarak algılanan loncaların özerkleştirilmesi anlayışı yerine kapatılması da, modern anlamda sivil toplumun oluşumuna bir sekte vurmıştır.

Cumhuriyet Dönemine bakıldığında ise, sivil toplum örgütleri sayıları oldukça azalan vakıflar ve dernekler aracılığıyla çeşitli örnekler göstermiştir. Bu dönemde her türlü vakıf işleri; Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne devredilmiş ve 1935 yılında yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu ve 1956’da kabul edilen Vakıflar Genel Müdürlüğü Teşkilat Kanunu ile sivil toplum örgütleri belirli bir çerçeveye içerisine yerleştirilmiştir.

Türkiye’de çağdaş manada sivil toplum örgütleri ise ancak 20. Yüzyılın son çeyreğinde oluşmaya başlamıştır.

12 Eylül 1980’de gerçekleşen askeri darbe sonrasında iktidar erk’ince ortaya konan anti-demokratik eylemler, toplumda neo-liberalizmin yükselen bir değer olarak ortaya çıkmasına imkân tanımış, bu yıllarda neo-liberalizmin küresel bir hegemonyaya doğru hızla ilerlemesinde Amerika Birleşik Devletleri’nde Reagan ve Britanya’da Thatcher hükümetleri önemli rol oynamışlardır². Nitekim her iki liderle de sıcak ilişkiler kuran dönemin Başbakanı Turgut Özal’ın toplumun büyük bir kısmının oylarını alarak iktidara gelmesinde ve artarak devam eden toplum desteği ile iktidarını sağlamlaştırmasında da, adeta bu akımın Türkiye temsilciliğini üstlenmiş olmasının katkısı malumdur. Özal döneminde başlayan ekonomik kalkınma hamlesi ve özelleştirme projeleri toplumun her alanında etkisini göstermiş ve sivil toplum örgütleri de bundan nasibini almıştır. Bölgesellikten ulusallığa ve ulusallıktan uluslararası boyuta uzanan pek çok sivil toplum örgütü bu atılımlarını Özal döneminde gerçekleştirmişlerdir.

Günümüzde sayıları binleri bulan ve gönüllü teşekküller, sivil toplum kuruluşları (stk), vakıf, dernek, cemaat, sendika, kooperatif, oda, sendika, kulüp, hareket, teşkilat ya da organizasyon gibi çeşitli isimlerde karşımıza çıkan bu örgütler; özellikle kapitalist ekonomilerde etkin rol oynayan ve uluslararası bağlantıları ile küresel bir güç haline gelen ve yasama, yürütme, yargı ve medya’dan sonra “beşinci güç” olarak görülen bir konuma yerleşmiştir. Devlet ve ekonomi sektörlerinden sonra “üçüncü sektör” olarak da kimi zaman ciddi bir ekonomik ve siyasi güç olarak karşımıza çıkabilmektedir.³

Amerikan Sivil Toplum Örgütleri ve Türkiye’deki Uzantıları

Amerika Birleşik Devletleri’nde Non-Governmental Organizations (NGO) olarak adlandırılan sivil toplum örgütleri ve bunların uluslararası nitelikte olanları International Non-Governmental Organizations (INGO) dışında Social Movement Organizations (SMO) yani toplumsal hareketlilik olarak adlandırılan çeşitli dernekler ve ‘thinktank’ adı verilen düşünce kuruluşları, sivil toplum örgütlerinin çatısını teşkil etmektedir. Bu örgütlerden eğitim, ekonomi, sosyal yardımlaşma ve mesleki örgütlerin oluşturduğu kısım Amerika Birleşik Devletleri sivil toplumunun yaklaşık olarak %55’ini

¹ Ömer Çaha, *Osmanlı’da Sivil Toplum*, Ankara Üni. SBF Dergisi, Cilt:49, S:3, s.93.

² Funda Onbaşı, *Sivil Toplum*, L&M Yayınları, İstanbul 2005, s.63.

³ Fethi Güngör, Yıldızı Yeni Parlayan Bir Sektör: Sivil Toplum Kuruluşları, *TGTV Bülteni*, S:1, İstanbul 2002.

oluşturmaktadır.⁴ Ülkedeki sivil toplum örgütlerinin tamamının tüzel kişiliğe sahip olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde, özellikle Newyork, New Jersey, Washington D.C., Maryland ve Virginia gibi göçmen nüfusun yoğun olarak ikamet ettikleri eyaletlerde faaliyet gösteren ve çeşitli etnik gruplara mensup insanların oluşturdukları sivil toplum örgütlerinin sayısı da binlerle ifade edilmektedir. Bu örgütler arasında Turkish American Business Forum (Türk-Amerikan İş Forumu), The American Turkish Association (Amerikan Türk Derneği-ATA) gibi Türklerin kurduğu, üye sayıları onbinlere ulaşmış olan ve Türkiye lehine gönüllü lobicilik faaliyetlerinde bulunan örgütlerde yer almaktadır. Ayrıca son yıllarda oldukça yoğun bir katılım ile Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en kapsamlı sivil toplum kuruluşlarından biri haline gelen Turkic-American Alliance (Türki(!)-Amerikan Birliği) "ılımlı İslam" söylemi ile dikkat çekmektedir. Fetullahçı terör örgütü, kısa adıyla FETÖ'nün ABD'deki en büyük sivil toplum kuruluşu olduğu anlaşılan bu örgütün kurucusu ve aynı zamanda da FETÖ'nün ABD imamı olarak giyaben yargılanan Faruk Taban'ın amaçlarını: "*Farklı toplumlar arasında köprü olabilmek*"⁵ şeklinde ifade etmesi örgütün her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti menşei kişilerin tarafından kurulmuşsa da etnik bir birlikten ziyade küresel politikalar çerçevesinde hareket etme fikrinde olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim, Amerikan Demokrat Parti mensubu ABD Başkanları ile yakınlıkları basında çıkan fotoğraflarda görülen Faruk Taban'ın başkanlığındaki bu örgütün söylemleri ile Clinton ve Obama gibi Demokrat Partili ABD Başkanlarının dış politikaları örtüşmektedir.⁶ Bu noktada ABD'de halen hizmet veren FETÖ'ye bağlı 170 civarında STK olduğunu da belirtmek yerinde olacaktır.⁷

Amerika Birleşik Devletleri'nde Türkiye kökenli kişilerin kurmuş oldukları örgütlerin yanı sıra Türkiye'de yatırımları ve ticari ilişkileri bulunan Amerikan şirketlerince kurulmuş olan çeşitli dernek ve vakıflarda bulunmaktadır. Bunlardan en eskisi kökleri 1970'lerin sonuna kadar giden American-Turkish Council "Amerikan-Türk Konseyi" (ATC) dir. 23 yıldır Washington D.C.de 3 gün süren yıllık konferanslar düzenleyen konseyin üyeleri arasında önemli siyasetçiler ve bürokratlarda bulunmaktadır.⁸ Bu örneklerin yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri'nde temsilciliği bulunan Türkiye menşei sivil toplum örgütlerinden de söz etmek gerekir. Bunların başında Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) gelmektedir. 1998 yılında Washington'da temsilcilik açan ilk sivil toplum örgütü olmuştur. TÜSİAD'ın yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri'nde ofisleri bulunan diğer örgütler, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), Türk-Amerikan İş Konseyi (TAİK) ve Arı Hareketi'dir.

İstanbul Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odası tarafından 03.01.2009 tarihinde yayımlanan rapora göre Türkiye'de 80 bin 212 dernek ve 4 bin 471 vakıf bulunmaktadır.⁹ Bunların büyük çoğunluğu yerel dernek ve vakıflar olmakla beraber Türkiye siyasetinde ve toplumsal alanda etkisi giderek artan ve uluslararası düzeyde ilişkileri bulunanlardan bir kısmı 7 Nisan 2008 tarihinde Taraf Gazetesinde yayımlanan bir haberde konu edilmiştir.¹⁰ Habere göre Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlatıldığı iddia edilen ve "Sivil Toplum Andıcı" şeklinde ifade edilen bir raporda; Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinden önde gelen bazıları ki, Amerika Birleşik Devletleri'nde temsilcilikleri bulunan veya yakın ilişki içerisinde olanlar olmak üzere, raporda ABD'den maddi destek aldıkları iddia edilmektedir. Basına yansıdığı ve Genel Kurmay Başkanlığı'nca da yalanlanmadığı için bu iddialara göz atacak olunursa:

Listenin başında en büyük maddi destek olan 1milyon 111 bin dolarla Türk Ekonomi ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) yer almaktadır. Arı Hareketinin, Uluslararası Cumhuriyetçiler Enstitüsünden 278 bin dolar aldığı, Stratejik Araştırmalar Vakfı 190bin dolar gibi örnekler yer almaktadır. Raporda dikkat çeken unsur bu paraların Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyince; Soros Vakfı ve National Endowment For Democracy (NED) gibi vakıflar aracılığıyla sivil toplum örgütlerine aktarılmış olduğu anlaşılmaktadır.

⁴ Yukiko Hirai, *Japon* Perspektifinden Türkiye'de Sivil Toplumun Yapısı: Sivil Toplum Araştırmaları Çerçevesinde Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının Ana Hatları ve Faaliyetleri, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt:3, No:9, s.109, Tablo:1, İstanbul 2007.

⁵ http://www.zamanusa.com/us-tr/newsDetail_getNewsById.action?newsId=42437

⁶ <https://tr.sputniknews.com/abd/201608101024313975-obama-biden-clinton-feto-faruk-taban-selfie/>

⁷ Abdülkadir ÖZKAN, *Kestanepazari'ndan Pensilvanya'ya Fetullahçı Terör Örgütü*, Kopernik Kitap, s.121, İstanbul 2017.

⁸ Abdullah AKYÜZ, *Amerikan Sivil Toplum Kuruluşları*, Sivil Toplum ve Dış Politika, Bağlam Yayınları, s.221, İstanbul 2006.

⁹ <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/GenelKurulKitaplari/2009/9%20toplumsal/1%20sivil%20toplum.pdf>

¹⁰ Taraf Gazetesi, s.1, 7 Nisan 2008.

Türkiye’de özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile ilgili çalışmalarda bulunan sivil toplum örgütlerini destekleyen bir diğer vakıf ise Amerikan ‘The MacArthur’ vakfidir.¹¹

Kurucular Kurulu Başkanlığını Doğu Ergil’in yaptığı; Toplumsal Sorunları Araştırma Vakfı (TOSAV), Türkiye Siyasal ve Ekonomik Araştırmalar Vakfı (TÜSES), Türk Demokrasi Vakfı ve Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) bu bağlamda Amerikan vakıflarınca desteklenen ve özel araştırma ve yayınlar yapan kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yayınlar noktasında Türk Ekonomi ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı gibi kuruluşların çok sayıda yayın yaptığı görülmektedir. Yayınların yanı sıra bu vakıflar ‘Sivil Toplum’ konulu çeşitli sempozyum ve konferanslar düzenlemektedirler.

Bu noktada burada isimleri zikredilmeyen ancak halen Türkiye’de faaliyetleri hızla artan ve özellikle sosyal medya üzerinden de etkin bir şekilde benzer faaliyet gösteren ABD menşeli veya destekli irili ufaklı çeşitli sivil toplum kuruluşlarına rastlamak mümkündür.

SONUÇ

Netice itibarıyla burada kısaca uluslararası bağlantılarını ve maddi destekçileri üzerinde durulan sivil toplum örgütlerinin, gerek ‘üçüncü sektör’ ya da ‘beşinci güç’ olarak giderek artan önemleri ve gerekse toplum dinamiklerini harekete geçirme beceri ve çabaları açısından, üzerinde çok daha ayrıntılı ve dikkatle durulması gereken bir olgu olduğuna şüphe yoktur. Bu noktada, Ukrayna’dan, Kuzey Afrika’ya kadar, yakın tarihte şahit olunan pek çok toplumsal harekette, alt yapı çalışmalarında ve benzeri pek çok bölgesel olayda perde arkasında yer alan dış destekli sivil toplum örgütlerinin ‘yeni dünya düzenini’ oluşturma faaliyetlerinde Batılı devletlerin birer taşeronu olarak karşımıza çıkmaya devam edeceğini söylemek sanırım hata olmaz. Türkiye’nin demokratikleşme ve Avrupa Birliği üyeliği süreçlerinde, demokratikleşmeyi toplumun yalnızca belli bir etnik grubuna özel bir uygulamaymış gibi bir algının yaratılmaya çalışılmasını da, ne yazık ki Batılı devletlerin taşeronu olan birtakım sivil toplum örgütleri üzerinden medyayı kullanarak yapmaya çalıştığı görülmektedir.

Sivil toplum örgütleri gerçekten siviller eliyle faaliyette bulunmadıkça ve bu noktada taşeronlaşma devam ettikçe Türkiye’de ‘cambaza bak’ diyenler maalesef var olmaya ve yine Türkiye’de dış destek ile faaliyetlerine devam eden sivil toplum örgütlerinin destek aldıkları ülkelerin çıkarlarını önceledikleri ve onlara hizmet ettikleri algısı var olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, A. (2006). *Amerikan Sivil Toplum Kuruluşları*. Sivil Toplum ve Dış Politika, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bozkurt, C. (2010). *Amerikalı Diplomatların Güneydoğu Faaliyetleri*. Ankara: Kripto Kitaplar.
- Çaha, Ö. (1994). Osmanlı’da Sivil Toplum. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:49, S:3.
- Güngör, F. (2002). Yıldızı Yeni Parlayan Bir Sektör: Sivil Toplum Kuruluşları. *TGTV Bülteni*, S:1.
- Hirai, Y. (2007). Japon Perspektifinden Türkiye’de Sivil Toplumun Yapısı: Sivil Toplum Araştırmaları Çerçevesinde Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının Ana Hatları ve Faaliyetleri, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt:3, No:9.
- Onbaşı, F. (2005). *Sivil Toplum*. İstanbul: L&M Yayınları.
- Özkan, A. (2017). *Kestanepazarı’ndan Pensilvanya’ya Fetullahçı Terör Örgütü*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Kolektif. (1998). *Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Kolektif. (2000). *Sivil Toplum Kuruluşları ve Yasalar-Etik-Deprem*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Kolektif. *İki Sempozyum Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Taraf Gazetesi, 7 Nisan 2008.
- http://www.zamanusa.com/us-tr/newsDetail_getNewsById.action?newsId=42437
- <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/yayinlar/GenelKurulKitaplari/2009/9%20toplumsal/1%20sivil%20toplum.pdf>
- <https://tr.sputniknews.com/abd/201608101024313975-obama-biden-clinton-feto-faruk-taban-selfie/>

¹¹ Ceyhan BOZKURT, *Amerikalı Diplomatların Güneydoğu Faaliyetleri*, Kripto Kitaplar, s.136, Ankara 2010.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, p. 5-17, December 2020

16. Yüzyılda Midilli Sancağı'nda Bulunan Kaleler, Kale Görevlileri, Limanlar ve Güvenlik Temini

*The Sanjak of the Mtylene-Lesbos Castles, Castle Staff and Ports Security
Supply in Lesbos, in 16th Century*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.789947>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
03.09.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
07.12.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
25.12.2020

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Afşin Ünal
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü
afsin@erciyes.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-4730-2159>

Öz

Midilli Adası, Adalar Denizi'nin en stratejik adalarından biridir. Bu önemini Akdeniz ve Karadeniz boğazlarına giden yol üzerindeki konumuna ve Anadolu'ya olan yakınlığına borçludur. Sahip olduğu bu konum sayesinde Midilli hem boğazların, hem de Batı Anadolu kıyılarının güvenliğinin sağlanmasında çok önemli bir rol üstlenmiştir. Osmanlı Devleti, adanın önemini ta en başından anladığı için, burayı fethettikten kısa bir süre sonra sancak haline getirecektir. Midilli'nin boğazlar ve Anadolu kıyılarının güvenliğinin sağlanmasındaki önemli yerinin yanında, Osmanlı deniz fetihlerinin gerçekleşmesinde de çok stratejik bir yeri vardır. Osmanlı donanması, bu adayı askeri bir üs olarak kullanmış ve Osmanlı Devleti'nin karalardaki üstünlüğünü denizlere de taşımayı, bu üsten aldığı lojistik destekle çok daha rahat ve hızlı bir şekilde gerçekleştirmiştir. Ada aynı zamanda önemli bir ticaret yolu üzerindedir. Her ne kadar, ticaretle öne çıkan bir ada olmasa da ticaret yollarının güvenliğinin sağlanmasında çok değerli katkıları olmuştur. Adanın sahip olduğu stratejik konumun farkında olan Osmanlı Devleti, bu adayı elinde tutabilmek için adada güçlü garnizonlar bulundurmaya ihmal etmemiştir. Bu çalışmada, Midilli'de 16. Yüzyılda Midilli kalesi ve kale görevlileri hakkında bilgi vererek, adanın güvenliğinin sağlanması konusunu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Midilli'nin coğrafi özelliklerinden ve önemli limanlarından bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Midilli, Sancak, Güvenlik, Kale

Abstract

Lesbos Island is one of the most strategic islands of the Aegean Sea. It owes this importance to its location on the road to the Mediterranean and Black Sea straits and its proximity to Anatolia. Thanks to this location, Lesbos has played a very important role in ensuring the security of both the straits and the Western Anatolian coasts. Since the Ottoman Empire understood the importance of the island from the very beginning, it will turn it into a sanjak shortly after its conquest. Lesbos has a very strategic place in the realization of the Ottoman sea conquests as well as its important place in ensuring the security of the straits and Anatolian coasts. The Ottoman navy used this island as a military base and carried out the superiority of the Ottoman Empire on the land to the seas, much more comfortably and quickly with the logistical support it received from this base. The island is also on an important trade route. Although it is not an island that stands out with trade, it has made invaluable contributions in ensuring the security of trade routes. Aware of the strategic position of the island, the Ottoman Empire did not neglect to have strong garrisons on the island in order to keep this island in its hands. In this study, we will try to enlighten the issue of ensuring the security of the island by trying to give information about Lesbos castle and its staff in the 16th century based on Ottoman Archive sources. We will also talk about the geographical features and important ports of Lesbos.

Keywords: The State of Ottoman, Mtylene-Lesbos, Sanjak, Security, Castle

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Ünal, A. A. (2020). 16. Yüzyılda Midilli Sancağı'nda Bulunan Kaleler, Kale Görevlileri, Limanlar ve Güvenlik Temini. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year: 4, Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, December, p. 5-17.

Giriş

Türklerin Ege Adaları ile ilgisi Anadolu'nun fethi ile başlamıştır. Malazgirt Zaferi'nden 8-10 yıl sonra Batı Anadolu'da ilk Türk yerleşmelerine tanık olunmaktadır. Nitekim genç yaşta Anadolu'da tutsak edilen ve uzun süre Bizans sarayında yaşayan Çaka Bey, 1081 yılında, İzmir taraflarında bu bölgeye yeni gelmiş Türkmenleri, beyliği etrafında toplamayı başarmıştı. Bundan sonra da sık sık Ege Adaları'na ve Bizans'a karşı saldırılarda bulundu. Sakız, Rodos ve Sisam'ı ele geçirdiği söylenmektedir. I. Haçlı Seferi sonunda, Batı Anadolu kıyıları yeniden Bizans egemenliğine girince, Türklerin adalarla bağlantısı, geçici bir süre için kesilmiş oldu. Bu bağlantı Türk Beylikleri Dönemi'nde tekrar kurulmuştur. Bu ilişkiler, önceleri sınırlı bir düzeyde iken, Beylikler Dönemi'nde yoğunlaşmıştır. Selçuklular ve Türk Beylikleri Dönemi'nde yapılan akınlar bir yana bırakılırsa, çalışmamızın konusunu oluşturan Midilli Adası ve diğer Ege Adaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselme döneminde, yüz yıla yakın bir süre içinde kesin olarak Türk egemenliği altına alınmışlardır. Midilli Adası'nın fethi ile Osmanlılar, Ege Denizi'nde mühim bir deniz üssüne sahip olmuşlar, bu suretle Anadolu sahillerinin dış düşmanlardan korunması kısmen temin edilmişti. Aynı zamanda, bu adanın alınması, Sultan II. Mehmet'i (Fatih) yeni bir takım düşüncelere sevk etmiş, nitekim Ege Denizi'nde birçok sömürgeye sahip Venedik ve Cenevizlilerin, deniz hareketlerini kontrol etmek için, kuvvetli bir donanma varlığının şart olduğunu anlamıştı. İşte, bu düşüncelerin gerçekleşmesi için, Sultan II. Mehmet, Midilli seferinden dönüşte, İstanbul'da ve memleketin sair yerlerinde tersaneler tesis edip, büyük gemiler inşa edilmesini emredecektir. Midilli Adası'nın 1462'de Fatih zamanında, Osmanlı hâkimiyetine geçmesi sonucunda, Venediklilerin Ege Denizi'ndeki nüfuzu kısmen sarsılmış, ada, Venedik veya müttefik donanmalarının adayı tekrar ele geçirmek gayesiyle yaptıkları hareketlerden zaman zaman zarar görmüştür. Midilli Adası, fethedilmesinden ve Mahmut Paşa tarafından bir sancak olarak oluşturulmasından itibaren, öncelikle Rumeli Eyaleti'ne dahil edilmiş ve uzun bir süre bu eyalete bağlı kaldıktan sonra, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1533 yılında Kaptan Paşa Eyaleti-Akdeniz Adaları Eyaleti (Cezair-i Bahr-i Sefid)'nin, Barbaros Hayrettin Paşa'nın beylerbeyliği idaresinde, oluşturulmasıyla bu yeni eyalete dahil edilmiştir. Yeni şartlar ve ihtiyaçlar nedeniyle oluşturulan Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin merkezi Gelibolu livası idi. Böylece, Beylerbeyilik rütbesini de alan Kaptan Paşalar, "Paşa Sancağı" olarak yine eskiden olduğu gibi, Gelibolu Sancağı'na mutasarrıf idiler. "Paşa Sancağı" olan Gelibolu'dan başka, Kanuni'nin ilk zamanlarında eyaletin sancakları şöyle sıralanıyordu: Eğriboz, İnebahtı, Karlılı, Midilli ve Rodos. Beylerbeyliği'ne ait en erken tarihli liste, 1550 yılına aittir (Şahin & Emecen, 1999, s. 58-59), buna göre bu eyalet Gelibolu, Eğriboz, Karlılı, İnebahtı, Rodos ve Midilli'den ibarettir, ayrıca iki sancak adı belirtilemeksizin kaydedilmiş, tımarların tesbit ve dağıtımı ile ilgili merkezden tayin edilmiş memurlar olan "tımâr kethüdası" ve "tımâr defterdarı" da bu idari birim içinde yer almıştır. Eyaletin çekirdeğini teşkil eden üç sancak Gelibolu, Midilli ve Rodos'tur¹. Sancağın mülki idarecisi olan Sancakbeyi tayin edilmesinin ardından hemen kanunlara göre, adanın nüfus sayımı yapılmış ve ekonomik gelir kaynaklarının tespitine başlanmıştır ve bunlar hemen yazılı hale getirilmiştir. Ayrıca Anadolu'dan buraya göçler planlanmış ve Türk aileler de yerleştirilmiş, adanın güvenliği için kale inşa edilmiş ve askeri garnizon oluşturulmuştur².

Midilli Sancağı'nın Güvenliğinin Sağlanması

Osmanlı Devleti'nin en küçük idari birimi olan "sancak" idi ve sancakların mülki idarecileri Sancakbeyleri idiler. Sancaklarda ayrıca adaleti temsil eden bir "sancak kadısı" yani "şer'i hakim" bulunur, mahkeme işlerini görür davalara bakar ve devlet merkezinden sancağa gelen hüküm ve emirleri

¹ Daha fazla bilgi için bkz. İdris Bostan, "Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu": *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006, s. 57; Mahmut Şakiroğlu, "Cezayir-i Bahr-i Sefid", *TDV İslam Ansiklopedisi*, yıl: 1994, cilt: 8, s. 500; *Ege Adalarının Egemenlik Devri Tarihçesi* (haz. Heyet), Edit. Cevdet Küçük, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK) Yayınları, Ankara 2001, s.22.

² Ege adalarının Osmanlı öncesi, Osmanlı Hakimiyeti altındaki tarihine ve Osmanlı egemenliği altında uzun bir süre bulunan bu adaların nasıl ve hangi koşullarda elimizden çıktığına dair çalışmalar için bkz; Metin Tuncel ve İdris Bostan, "Dünden Günümüze Ege Adaları," *Coğrafya Dergisi*, yıl: 1998, sayı: 16, ss. 27-37; Ali Fuat Öreñç, "Türk Hakimiyetinde Ege Adaları Tarihi," *Yeni Türkiye*, yıl: 2000, sayı: 31, ss. 327-336; Necdet Hayta, "Ege Adaları Meselesi ve Ege Adalarının Türk Hakimiyetinden Çıkışı," *Hava Kuvvetleri Dergisi*, yıl: 2000, sayı: 336, ss. 79-85; Necdet Hayta, *Ege Adaları Sorunu: 1911'den Günümüze*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2006; Machiel Kiel, "Midilli", *TDV İslam Ansiklopedisi*, yıl: 2005, cilt: 30, ss. 11 - 14; Machiel Kiel, "The Island of Lesbos - Midilli Under The Ottomans, 1462 - 1912 Remarks On Its Population, Economy and Islamic Monuments", *II. National Symposium On The Aegean Islands 2 - 3 July 2004 Bildirileri*, 2004, ss. 54-61; 1981; Sırrı Erinç ve Talip Yücel, *Ege Denizi: Türkiye ile Komşu Ege Adaları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988; Cevdet Küçük (ed.), *Türk Hakimiyetinde Ege Adalarının Yönetimi*, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları, 2002.

“şeriye sicili” denen defterlere kaydederdı. Bunun yanında bir kale, “dizdar” denilen kale komutanı ve emrinde askerleri bulunurdu. Bunlara bağı başka görevliler de vardı. Midilli Adası'nın özellikle denizden gelebilecek korsan saldırılarına karşı korunması, esasen Sancakbeyi'nin görev alanında olmakla beraber, Sancakbeyi'nin aynı zamanda diğ er ada sancak beyleri ile beraber denizci “derya beyleri” nden olması dolayısı ile, her yılın baharında Osmanlı Devleti'nin Donanma komutanı olan Kaptan-ı derya'nın emrindeki merkezi Osmanlı donanmasına katılır veya eğer devlet merkezinden görevlendirilmişse, diğ er ada Sancak beylerinden birisinin liderliğinde, Ege Denizi ve Akdeniz'deki, Osmanlı Devleti'nin, sahildeki yerleşim yerlerini ve ticaret gemilerini, düşman donanmalarından ve korsanlardan korumak ve denizdeki güvenliği sağlamakla vazifelendirilirdi. İşte bu nedenlerle, Sancakbeyi ve askerler, Ada'nın korunmasından, ne zaman biteceğı belli de olmayan bir süre uzak kalmakta idi. Bu yüzden Midilli Adası'nın korunması işinin kesintiye uğramaması için, Eyalet yöneticileri tarafından gerekli tedbirler alındığını, bazı düzenlemelere gidildiğini ve Adalar Sancakbeylerine emirlerin gönderildiğini devletin resmi kayıtları olan Mühimme defterlerinden öğrenmekteyiz.

Bununla ilgili bu defterlerinde yer alan bir kaydı örnek vermek gerekirse, Midilli Sancakbeyinin askerleri ve gemisiyle birlikte, Cerbe Deniz Savaşı'na katılması sebebiyle, 1560 yılında, Adada bulunan tımarlı sipahilerden Âdil'e gönderilen hükümd e, Midilli Beyi'nin bir kısım sipahilerle, merkez Osmanlı Donanması'na katıldığı ifade edildikten sonra, Adanın dış saldırı ve tehditlere karşı korunmasında bir sıkıntı ve aksaklık olmaması için, adada kalan sipahi ve diğ er askerlerle, ada liman ve kıyılarını dikkatli bir şekilde korumaları emredilmiştir³. Yine Başka bir Mühimme kaydında ifade edildiğı üzere, ada Sancakbeyinin, Osmanlı merkez donanmasına, ada sipahilerinin “cebelüleri” ile katılması gerektiğı, adada kalan sipahilerden ise, Sancakbeyi seferden dönünceye kadar, adayı her türlü saldırı ve tehdide karşı korumaları istenmiştir⁴. Osmanlı Devleti'nin, ana karadan uzak bölgelerde fetih faaliyetlerinde bulunduğu sıralarda, Osmanlı merkez donanmasına katılacak askerlerin miktarı haliyle adalardan da katılacak leventlerin katılmasıyla artmakta idi. Bu nedenle, adada daha az sayıda asker kalmaktaydı. Yine Mühimme kayıtlarından öğrendiğimiz bilgilere göre, Kıbrıs'ın fethinde, Midilli Sancakbeyi, üç bin akçeden fazla tımarı tasarruf eden sipahiler “cebelüleri” ile, eğer bunlar yetmez ise, kalelerde görevli “azap”⁵ lardan ve kale erlerinden tamamlayarak, kendi cebelüleri ile donanmaya katılmıştır. Cebelü askeri açıklayacak olursak; Tımar sahipleri yıllık gelirlerinin ilk 3 bin akçesini kendi geçimleri için ayırırlardı. Buna “kılıç hakkı” denirdi. Geri kalan gelirin her 3 bin akçesi için de tam teçhizatlı 1 adet atlı asker yetiştirmek ve gerektiğinde bunlarla birlikte savaşa katılmak zorundaydılar, işte bu askere “cebelü” adı verilirdi (Halaçoğ lu, 1991, s. 48). Ada muhafazasında da, üç bin akçeden az tımar tasarruf eden sipahiler, Alaybeyinin kumandasında kalmışlardır⁶.

Burada ada askeri güçlerinin, Osmanlı Donanmasına olan çok önemli hizmetlerini ve katkılarını yansıtmaması bakımından, Osmanlı tarihinden acı bir sayfayı hatırlamak yerinde olacaktır. İtalyan denizci devletlerinden olan Venedikliler, Akdeniz'in ortasında yer alan ve çok büyük stratejik önemi olan Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından fethedilmesini içlerine sindiremiyerek, bunu kabullenmeyip Papalığın da ısrarlı yönlendirmesi ile, bir Haçlı “kutsal ittifak” donanması hazırlayıp, Osmanlı donanmasının, kışlamak üzere İnebahtı Körfezi'ne çekilmesini fırsat bilerek, bu gaflet anından faydalanıp, Osmanlı donanmasının kısmen askerini dağıttığı bir anda 1571 senesinde ani bir hücumla, Osmanlı donanmasını nerdeyse tamamıyla ateşe vererek yok etmişti. Böylece, maalesef Osmanlı Devleti çok zor bir durumda kalmış ve donanmasını yitirmişti. Fakat yine de Osmanlı devleti gücünden hiçbir şey kaybetmediğini ispat etmek istercesine, donanmasını çok kısa sürede eskisinden daha güçlü bir şekilde inşa etmiştir (Danişmend, 1971, s. 401). Yeni donanma ile Akdeniz seferine çıkılarak, müttefik Haçlı

³ BOA MD, 3, s. 419/1202, “Erbâb - ı timardan Âdil'e hüküm ki... mûmâ-ileyh ta'yîn itdüğü sipâhlar ile ta'yîn itdüğü üzere hidmet - i muhâfazada olup ol cevânibde olan nevâhî vü kurâ ve yalıları hıfz idüp zarar u gezend irüşdürmekden hazer idesün”.

⁴ BOA MD, 6, s. 390/820, “Midillü Beğine hüküm ki... Hükm - i şerifüm varıncak sancağın sipahilerinin adet ve kanun üzere lazım olan yarar cebelülerin alup donanma - i hümayuna getirüp kendülerin cezîre - i mezbûre muhâfazası için alıkoyup kimesneyi himâyet emmeyüp kânûn üzere cebelülerin ihrâc etdürüp yoklama vâki' oldukda noksân üzere bulunmasından ihtiyâd idesün...”

⁵ Kale kuvvetleri içinde yer alan Azablar, XVI. Yüzyıla kadar Yeniçerilerin önünde bulunup ilk hücumu karşılamaktaydılar. Bundan sonra kale azabları da teşkil edilerek kale muhafazasında kullanılmıştır. Azab, bekar genç manasında olup, özellikle Anadolu'dan güçlü gençlerden oluşturulurdu. Bkz. Yusuf Halaçoğ lu, *Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991, Türk Tarih Kurumu Yayını, s.52.

⁶ BOA MD 12, s. 174/436, “Midillü alaybeğisine ve çeri başısına hüküm ki bundan akdem Midillü Beği olan Mahmûd dâme izzuhûya Midillü sipâhilerinden üç bin akçe timardan yukarı olanlardan kırk nefer sipâhî ve hisâr erlerinden yirmi nefer ve azebden yirmi nefer ve topçidan üç nefer kimesne alup gemilere koyup deryâda muhâfazaya varup kırk neferden mâ'adâ hurde sipâhileri cezîre-i Midillü muhâzası için alıkoyup hıfz etdirmen emrüm olmuş idi ol emr-i şerifim kemâ - kân mukarrer olmağın cezîre muhâzası için bâkî kalan hurde sipâhileri ile siz muhâfazada olmak emr idüp buyurdum”

donanmasına, Osmanlı donanmasının gücünden bir şey kaybetmediği gibi, eskisinden daha güçlü olduğu bir kez daha ispat edilmiş ve devletin sahip olduğu kıyı, liman ve sahillerin sahipsiz kalmadığı dosta düşmana gösterilmiştir. İşte bu bir nevi güç gösterisi ifade eden sefere, “derya beyleri” de denilen ada Sancakbeylerinin, sancaklarının bütün askerleriyle katılmaları Osmanlı merkez yönetimi ve Kaptan-ı derya tarafından emredilmiştir. Az miktarda askerle savunmasız bıraktıkları sancaklarını ise, adalarına en yakın olan, Anadolu’daki sancak beylerinin koruması ve savunması istenmiştir. Midilli Adası’nın güvenliğinin, bu seferde, Karesi Sancakbeyi tarafından, Rodos Adası’nın da, Menteşe Sancakbeyi tarafından kendilerine bağlı askerleri güvenliklerinin sağlandığını yine devletin resmi kayıtlarından öğrenmekteyiz⁷. Korsan saldırıları sebebiyle, Midilli Adası’nı savunmaya ve muhafazaya Karesi Sancakbeyi ve askerleri yetersiz kalınca, Midilli Kadısının merkeze durumu bildirmesi sonucunda, Saruhan Sancağı’ndan 300 sipahi, Alaybeyleri kumandasında, Midilli Adası’nın korunması ile görevlendirilmişlerdir. Fakat ne yazık ki, bütün bu görevlendirilen Sancakbeyleri de yetersiz kalınca, olanlar olmuş, zira bu zayıf durumdan, böyle bir vaziyeti zaten pusuda bekleyen korsanlar faydalanmışlardır. 1571’de Midilli Adası’na, iki korsan gemisi Girit adasından gelmiş ve ada bulunan Rum yerli ahalinin de yardımlarıyla, adada ikamet eden Müslümanların evleri ateşe verilip yakıldığı gibi câmil de yakılmış kullanılmaz hale getirilmiştir. Adada meydana gelen bu vahim olay üzerine merkezden 200 yeniçeri daha adaya destek amacıyla gönderilmiştir⁸. Bu acı hadise nedeniyle, halkta oluşan korku yönetim tarafından dikkate alınmış, bu yüzden daha önce bütün ada güçlerinin sefere katılmaları istenilmiş iken, Midilli Sancakbeyi’nin müracaatı neticesinde, 2.000 akçelik tımara sahip olan ve daha az tımar tasarruf edenlerle, Alaybeyi, ada muhafazasında kalmıştır⁹.

Merkez yönetimi adanın güvenliğini sağlamak için kalacak tımarlı sipahiler ile donanmaya katılacak tımarlı sipahileri, Midilli Sancakbeyi’ne önceden bildirmekteydi. Yapılacak olan seferin önemine göre, sipahiler gelirleri dikkate alınarak, sefere katılırlardı¹⁰. Ada Sancaklarının Sancakbeyleri’nin (Derya beyleri), diğer önemli görevlerini belirtecek olursak; ada ve deniz güvenliğini sağlamak için korsanlarla mücadele etmek, mal taşıyan ticaret gemilerinin güvenliğini sağlamak, ihracı yani dışarıya gayr-i müslimlere satılması yasak olan malların kontrolü ki, özellikle gayr-i müslimlere tahıl satışı yasaktı, devlet bunu bilerek yasaklamıştı zira üretilen tahıl devletin sahip olduğu bütün coğrafya için lazımdı ve önemliydi, bu yüzden kıtlık zamanları çok tehlikeli idi. Osmanlı iktisadi sisteminde piyasalarda, mal arzının artması teşvik edilmekte ve bunun için de ithalat genellikle kısıtlanmamaktadır. Sadece savaş halinde bulunulan ülkelerin mallarının ithali, iktisadî bakımdan savaş yapıldığı gerekçesiyle yasaklanıyordu. İthalatın kural olarak serbest bırakılması, ticarî faaliyetlere gösterilen kolaylıklar, arzı yeterli seviyede tutarak fiyat istikrarını kolaylaştırmış olmalıdır (Ünal, 2002, s. 162). Mal ithalatı serbest olmakla birlikte, sadece şarap gibi tüketimi yasak maddelerin ithali yasaktı (Ünal, 2002, s. 163).

İthalatın kolaylaştırılmasına karşılık, ülke için gerekli olan gıda maddelerinin, savunma araçlarının ve sanayi hammaddelerinin ihracı yasaktı. Belgelerden tespit edebildiğimize göre, tereke (buğday, arpa), bakliyat, bal, yağ, üzüm, incir, meşin, sahtiyan, silah, barut, kurşun, pamuk ipliği, pamuk, at, pamuklu bez, gön ve bal mumu gibi malların ihracı zaman zaman derya beylerine gönderilen emirlerle yasaklanmakta idi¹¹.

⁷ “Menteşe beğine hüküm ki sen kânün üzre müstahakk olduğun cebelülerinden ziyâde yarar âdemler tedârik idüp emrüm üzre kal’a-i Rodos muhâfazasında olasın bu husûslarda ihtimâm idüp ihmâlden hazer idesün ki noxsânı senden bilinüp mesûl olan mukarredir. Bir sûreti : Karesi beğine Midillü muhâfazasına kalup sipâhilerini mükemmel mukaddemâ emr - i şerîfüm olduğu mahalde hâzır...”, (BOA MD, 12, 546/1039).

⁸ BOA MD, 18, 84/184, “Yeniçeri kâdısına hüküm ki Molova kâdısı mektûb gönderüp Midüllü Adası’nda Kalonya Nâhiyesi’ne küffâr-ı hak-sâr kâdirgârlarından iki pâre harâmî Girit kalitesi gelüp kırk elli nefer müslimân evlerin garet ve hasârat eyleyüp muhafazaya ihtiyâcı vardır diyü arz etmeğin Midüllü muhâfazasına ikiyüz nefer yeniçeri gönderilmesin emr idüp buyurdum ki...”

⁹ BOA MD, 18, 142/300, “Midüllü beğine hüküm ki mektûb gönderüp bundan akdem hükm gönderilüp Midüllü ceziresi sipâhileri alây beğleri ile sefere hâzır olmak emrüm olup lâkin cezirenin hıfzı mühimmâtdan olup alây beği ile sipâhiler varınca cezire hâli kalup kadimden olgeldüğü üzre alây beği sipâhiler ile cezire muhâfazasında kalup yirlerine cebelü ve çevşenlü yarar tüfenk-endâz bedelleri gitmek hususun bildirmişsin. İmdi cezire - i mezbure sipâhilerinden iki bin akçe timardan ziyâde timarı olanlar sefere varmak emr idüp buyurdum ki...”

¹⁰ BOA MD, 22, 64/133, “Midüllü beğine hüküm ki mektûb gönderüp Midillü sipâhilerinin cebelüye kâdir olanları cebelülerin virüp kendüleri bu dahi alaybeğleriyle cezire muhâfazasında kalmaların bildirmişsin. İmdi cezire - i mezbure sipâhilerinin timarları binbeşyüzden ziyâde olanların tüfenkleri ile müretteb vesâ’ir mükemmel yaraklarıyla donânma-i hümâyün gemilerine ta’yin idüp timarları binbeşyüzden ekall olanları anda yalılar muhafazasına tayin etmeni emr idüp buyurdum ki...”

¹¹ BOA MD, 61, 95/228, “Sığla beğine hüküm ki, hala deryadan küffâr-ı hâksâra tereke vesair memnu’ olan meta’ virüldüğü istima’ olunup buyurdum ki,... küffâra virilmesi memnû olan metâ’ ki barut ve kurşun ve penbe ve rişte - i penbe ve yarar at ve kirpâs -

16. yüzyılda Akdeniz'de devletlerarası münasebetlerin dengesini kuran en önemli unsurlardan birisi de buğday ticareti idi¹². Çünkü her devlet kendi halkını düşünmek durumunda idi (Braudel, 1990, s. 673). Şurası da açıktır ki, zahire, özellikle buğday ticaretinin deniz yoluyla olması Akdeniz ve adalar için bir hayat şansıdır (Braudel, 1990, s. 681). Fakat tahıl ticareti için güvenlik her zaman şarttı. Bu güvenlik tedbirlerini beraberinde getiriyordu. Fakat meselenin ilginç olan tarafı ise, güvenliği hep Osmanlı Devleti almak durumunda kalıyordu. Aslında Osmanlı Devleti'nin iase politikası olarak tanımlayabileceğimiz bu olaylar zincirinde, Akdeniz ve Ege'de bulunan bütün ada beyleri adeta tahıl kontrol memuru gibi vazife görmüşlerdir. En çok görev verilen beyler ise Midilli ve Rodos Beyleri olmuştur. Derya beylerinin diğer vazifelerini saymaya devam edecek olursak; İstanbul'a gelip giden devlet görevlilerinin güvenliğinin sağlanması, İstanbul'a gidecek malların naklinin yapılması, gemi yapım ve bakımı için tersaneye malzeme ve ustaların gönderilmesi (Bostan, 1992, s. 129 vd.) yeralmaktadır.

Kaleler

XVI. Yüzyıl yerleşim birimlerinin kuruluşu düşünüldüğünde, bilindiği gibi dört tarafı surlarla çevrili olan kaleler, şehirlerin nüvesini teşkil ederler. Kalelerin, şehirlerin büyüüp gelişmesinde büyük bir etken olduğu bilinmektedir. Midilli Sancağı'nda XVI. Yüzyılda iki adet büyük kale vardır, bu sayı XVII. Yüzyılda Sığı limanına kale ilavesi ile üçe çıkmıştır; kalelerden biri "nefs-i Midilli" de yani Midilli merkez kazasında ve diğeri de sancağın önemli kazalarından biri olan Molova'da bulunmaktadır. Günümüzde halen bu kaleler, bazı kısımları zarar görmüş olmalarına rağmen ayakta durmaktadırlar. Kale güvenliği ile görevli olan sipahilerin ve hisar erlerinin kale dışında ikamet etmeleri yasaklanmıştır. Zira adanın korunması, sahip olduğu stratejik konumundan dolayı, çok önem arzettiğinden ve de halkın rahatsız olmaması için, askerlerin kalelerde ikamet etmeleri konusunda, zaman zaman hükümler gönderilmiştir¹³. Midilli Adası'nın korunması ve savunması ile görevli olan askerler ile, denizde korsanlarla mücadele eden askerler, farklı askerler olup, çok gerekmedikçe, özellikle kalenin korunmasında vazifeli olan askerler, gemiye alınmamaya özen gösterilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak devlet merkezinden Midilli Sancakbeyi'ne, Kadısı'na ve Kale komutanı olan Dizdar'a sık sık hükümler gönderildiği resmi kayıtlardan anlaşılmaktadır¹⁴.

Midilli'de vazifelendirilen askerler ; sipahiler, hisar-kale erleri, topçu ve azaplar dört bölük halinde teşkil edilmiş olup, üçer ay adanın korunması için denizde, gemide hizmet ederler, senenin geri kalan zamanında ise kalede istihdam olunurlardı¹⁵.

1-) Midilli Kalesi: Midilli Kalesi, Kitab-ı Bahriye'de de belirtildiğine göre, "adanın gün doğusu tarafında poyraza karşı ve Anadolu karşısında sivri bir kayalık burnun üzerinde" kurulmuştur (Pirreisi, 1973, s. 143). Kale'nin harabeleri, Midilli merkez kazasının kuzeyinde denizle, yeşil bir çam ormanı arasında halen ayaktadır. Bu havalideki adalarda bulunan kalelerin en büyükleri arasındadır ve oldukça iyi muhafaza edilmiştir. Tarihin farklı dönemlerinde tamir edilmiş ve sağlamlaştırılmıştır. Kalenin, Bizans hâkimiyeti döneminde, Bizans Kralı Justinian tarafından inşa ettirildiği sanılmaktadır. Bununla birlikte Venedikli Francesco Gateluzzi zamanında önemli bir kısmının ikmal edildiği, güçlendirildiği ve böylelikle zapt edilmesinin çok zor olduğu belirtilmektedir. O zamanlar kale alanının içinde Kraliçe'nin sarayının bulunmasından dolayı kale "The Queen Palace" "Kraliçe Sarayı" olarak isimlendiriliyordu.

¹ penbeve yarağ ve gön ve bal mûmı ve sahtiyan ve meşin ve terekedir zıkr olunan meta' küffar-ı haksara virilmekten ziyade hazer eylesün...".

¹² Osmanlı-Venedik ilişkileri içerisinde buğday alış-verişleri önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim Venedik arşivlerinde de buna dair bir çok belge mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Tayyip Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *Belgeler*, C.II, Ankara 1964, s. 119-220.

¹³ *BOA MD*, 22, 13/33, "Midüllü beğine hüküm ki... hisâr erenlerin kal'adan haric yirde gezdirmeyüp kal'ada temekkün itdirüp ve sipâh tâifesi dahi onat vechile zabt idüp re'âyâyâ zulm ve hayf itdirmeyüp muhtâc-ı arz olanı yazup arz idesün ve cezire-i mezburede kadîmden vigile bekleyüp haliya ba'zı âmil mani olup bekletdürmez imiş sen dahi göresin vaki' ise kâdimden olageldiği üzere beklelettürüp kimesneyi dahl itdürmeyesün...".

¹⁴ *BOA MD*, 6, 390/820, "Midüllü Beğine hüküm ki, mektûb gönderüp hükm - i şerif vârid olup sancağın askeriyile donanma - i hümâyûnuma hâzır olasin diyü fermân olunup lâkin donanma - i hümâyûn bir semte azîmet etdikde cezire - i Midillü hâli kalup hıfz ve hırâseti lâzımdır sefer oldukça cezîre hâli konulmayup sipâh tâ'ifesi'nin cebellüleri sefere eşüp..."; *BOA MD*, 18, 142/300.

¹⁵ *BOA MD*, 14, 880/1288, "Midüllü beğine ve dizdârna ve azeb ağasına hüküm ki Sen ki sancak beğisin Südde - i sa'adetüme mektûb gönderüp Midillü sipâhileri ve hisâr erleri ve topçu ve azabları kadîmden dört bölük olup üçer ay ada hıfzı için ta'yîn olunup kadırğa hizmet ede gelüp hâlâ âdet-i kadîme üzere muhafaza için kadırğaya talep olundukta müstakill emr-i şerif olmayınca gemiye girmedüklerin ve iki yüz nefer kâfiri olan kadırğalarda 150-160 nefer yoldaş lazım olup kendü ademlerinden kırkbeş neferden ziyadeye kudretin olmadığın bildürüp ol babda her ne demiş isen mâlum oldu...".

Kale duvarları içinde oldukça iyi korunmuş, Roma veya Bizans dönemine ait, su ve hava geçirmeyen materyallerden yapılmış mahzenler mevcuttur. Kalenin kapılarında ve birçok noktasında Paleologos ve Gateluzzi ailelerinin hanedan armasına rastlamak mümkündür. Kale alanının altında, savaş zamanlarında kadınların ve çocukların korunabilmeleri için çok uzun sığınaklar yapılmıştır. Kaynakların söylediğine göre, bu sığınaklardan, kaleden çok uzak mesafelere uzanan çıkış kapıları mevcut idi. Kale duvarları ve istihkâmlar inşa edilirken ortaçağ mimarisinin şaheserleri göz önünde bulundurulmuş ve oldukça iyi korunmuşlardır. Osmanlı Türk egemenliğinde iken de zaman zaman restore edilmiştir (Kiel, 2004, s. 54-61).

Burada, adanın kale ve limanlarından bahsederken, 16. ve 17. yüzyıllarda “Adalar Denizi” inde seyahat etmiş, gezmiş, görmüş yabancı seyyahların¹⁶, özellikle İngiliz seyyahların, verdiği bilgiler çok değerlidir. Bu meşhur seyyahlardan bir tanesi İngiliz Bernard Randolph’dur (Randolph, 1998, s. 1-115). Hayatı hakkında fazla bilgi olmayan bu seyyahın 16.yüzyıl ortalarında yaşayan; Doğu Akdeniz’de özellikle Ege Denizi Adaları’nda, deniz yolu ile ticaret yapan bir İngiliz soylusu olduğu anlaşılmaktadır. Ege Takımadaları’ndan bahseden “*The Present State of The Islands In The Archipelago Sea of Constantinople*” isimli seyahatnâmesi, Oxford’da 1687 yılında yayımlandı (Randolph, 1998, s. 1-115). Bu kitabında Randolph, Girit Rodos ve İzmir Körfezi’ndeki ve “Arşipel” de denilen Ege Denizi’ndeki adaları; İstanbul ve Marmara Denizi’ni anlatmıştır. İşi gereği burada ticarî konularla ilgilenmiş çalışmalarını ve yazdıkların bu yönde yoğunlaştırmıştır. Maddî çıkarlarının harekete geçirdiği, kişisel gözlemlerinden yola çıkarak, bir antika meraklısından çok bir tüccarın bakış açısıyla gerçek şartları yansıtmıştır. Kitabın ilginç bir diğer yönü ise yer yer Osmanlı İmparatorluğu’nun Ege ve Akdeniz’deki deniz siyasetini ve hâkimiyetini göstermesidir.

Randolph, seyahatnamesinde Midilli hakkında şunları söylemektedir : “*Asya kıyılarındaki en büyük adadır; Önceleri “Lesbos” diye anılan bu ada İstanbul şehrinin başlıca “mısır ambarı” durumundaydı. Ahalisi azdır, başta geyik olmak üzere av hayvanları boldur. Burada gördüğüm kuvvetli ve çevik atlara başka yerde rastlamadım. Meralardan bol ürün elde edilir, ambarlarda her çeşit yiyecek maddesi depolanır, yolculuğumuz sırasında adadan fazla miktarda istirdiye ve midyeyi İzmir’e taşıdık. Midilli şarabının eşi, emsali yoktur, ismini adadan alan şehrin doğusunda nefis bir liman vardır. Uzaktan gemi kızakları ve tersane mevkiinin kalıntıları göze çarpmaktadır. Adanın kuzeybatısında “Petra” adlı mazbut kaleyle güzel liman göze çarpar. Bölgedeki oldukça büyük kasabada çoğunlukla Rumlar yaşar. Önceleri İda dağları şimdi ise Kazdağı diye anılan anakarayla ticaret yapmaktayken, dağlarda yaşayan Türkler ’den korktukları için aralarına sokulmaya cesaret edemezler. Adanın batı ucundaki “Siguri (Sığrı)” denen yerde gemileri barındıracak bir liman vardır, limana en yakın yer ise Petra’dır. Bu arada korsanların saldırısına uğrayan birkaç iskele ve koydan da söz etmeden geçemeyeceğim. Kuzeydoğuda “Spalmadori” (İtalyanca : yaymak, boyamak, kalafat etmek) diye adlandırılan birkaç ada yer alır. Korsanlar gemilerinin bakımını yaptırmak, kalafat etmek için buraya uğrar, sonra da İstanbul’a giden teknelerin önüne çıkarlarmış. Midilli’de ancak 10.000 Türk ile 20.000 kadar Rum yaşamaktadır...” (Randolph, 1998, s. 42-44).*

1570 tarihli, Midilli ve Molova Kadıları’na hitaben yazılmış bir Mühimme kaydında, Midilli Kalesi’nin 1.113 bedeni ve 42 bergosu yani kulesinin olduğunu ve Molova Kalesi’nin de 150 bedeni, 11 kulesi olduğunu öğreniyoruz¹⁷. Bu kaleler topçu, azap, hisareri, yeniçeri ve sipahi olarak 300 kadar asker ile muhafaza edilmektedir.

Kaleleri korumakla vazifeli askerler, kale dâhilinde oturup gece ve gündüz muhafaza hizmetinde bulunurlardı. Böylece, düşman tarafından yapılacak olan herhangi bir taarruza karşı hazır beklemekte idiler. Ancak, askerlerden bazıları kale haricinde ikamet ederek, halka eziyet ettikleri ve kaleleri korumasız bıraktıkları, Mühimme defter kayıtlarında yer almaktadır. Bu emir ve hükümler, aykırı

¹⁶ Adalar coğrafyası ve ekonomisi hakkında bilgi veren yabancı, özellikle İngiliz, seyyahlar için Bkz. Tanju Sarı, *Gezginlerin Gözüyle Bir İmparatorluk (İngiliz Seyahatnamelerinde 16. Yüzyıl Osmanlı İktisadi Yapısı)*, Göçebe yayınları, İstanbul 1998, 95 sayfa; Gülten Aybet, *16. ve 161. Yüzyıllarda Batı Seyyahlarına Göre Osmanlı İmparatorluğu*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1980; Orhan Burian, Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi, *Belleter* no: 51, Ankara 1951; Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, (Çev. Ayşen Anadol-Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

¹⁷ *BOA MD 14*, 493/695, “Midillü ve Molova kadılarına hüküm ki,.... Midillü kal’asının bin yüz on üç bedeni ve kır iki bergosu olup ve hisar erlerinden ve topçularından ve azeplerinden ve sipahi taifesidür ve gayridür cenge kâdir iki yüz elli kimesne olup,.... Molova kal’asının yüz elli yedi bedeni ve on bergosu kal’a da sakin olan il eri ve yeniçeri ekser sefere varup tahminen otuz nefer kimesne kalıp, kal’asında tevabî’inde cenge kâdir elli altmış nefer kimesne olup ademe ihtiyacı olup kal’aları havf üzere olduğunu ve top ve tüfenkten gayri âlât-ı harbden nesne olmadığını bildirmişsin imdi...”

durumun önlenip, askerın kaleler içinde ikamet ederek, her an muhafazada bulunmaları hususunda Midilli Bey ve Kadısı'na hükümler gönderilmiştir¹⁸.

Midilli Kalesi, 16. asır sonlarında tamir görmüştür. 1579 tarihli, Midilli Kadısı'na hitaben yazılmış Mühimme hükmünden anlaşıldığına göre, 70.000 akçeye, halkın nöbetle üçer gün çalıştırılması suretiyle, harap yerleri tamir ettirilmiştir¹⁹.

2-) Molova Kalesi: Molova Kalesi, Molova kazasına hakim bir tepede inşa edilmiştir ve tamamıyla kazanın her tarafını görebilecek bir yerdedir. Bu kale de oldukça iyi korunmuştur ve Midilli'deki kaleden daha küçüktür. İnşa tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber, Midilli Kalesi gibi, Bizans döneminde yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Yalnız, bir defa Francesco Gateluzzi tarafından 1373 yılında restore ettirildiği bilinmektedir. Bu zaman süreci esnasında, bazı sağlamlaştırma ve tahkim etme, yenileme çalışmaları sayesinde, Molova kazasının, çok önemli bir ticaret limanı olması sağlanmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz ünlü İngiliz seyyah Bernard Randolph, Molova Kalesi hakkında şunları kaydediyor : "...Midilli şehrinin kuzeydoğusundaki yarımadaanın kayaları üstünde Molova Kalesi isimli mazbut bir kale yükselir, eski tarzda inşa edilmiş mükemmel müstahkem bir mevkedir, yüksek surları, dört kulesi ve bir de hendeği vardır, hendeği daha alçak bir duvar çevreler, kaleye ancak asma köprüden geçerek girilebilir, bu müstahkem mevکیدen başka kıyıda da bir kale mevcuttur, kalenin geniş çaplı birkaç topu vardır..." (Randolph, 1998, s. 43).

Anlaşıldığı üzere XVI.yüzyılda Midilli adasında iki tane kalenin var olduğunu görmekteyiz. Bunlar Midilli, Molova kaleleridir. Midilli ve Molova kaleleri, fetihten beri mevcutken 1757'den sonra bunların arasına Sıgırı kalesi de dâhil olmuştur.

a-) Kale Görevlileri

Aşağıdaki tabloda, Tapu-Tahrir Defterleri'ne göre 1548 ve 1580-81 yıllarında Midilli ve Molova Kaleleri'nde bulunan Dizdar (kale komutanı), Kethüda²⁰, Kale eri vs. gibi çeşitli görevlilerin sayıları verilmiştir:

1548 ve 1580 Tarihlerinde Midilli ve Molova Kalelerindeki Görevlileri ve sayılarını gösteren tablo :

No	Görevliler	955/1548 Tarihinde Kaleler		988/1580 Tarihinde Kaleler	
		Midilli	Molova	Midilli	Molova
1	Dizdar-Kale komutanı	2	1	1	1
2	Kethüda	3	1	3	1
3	İmam Ve Hatip	8	2	9	2
4	Merdan-I Kal'a	22	1	127	30
5	Topçu Eri	33	6	35	6
6	Sertopçıyan	3		3	
7	Serbölük	15	2	14	1
8	Görevi Belirtilmeyenler	104	29	1	--
9	Mimar	1	--	--	--
10	Bevvab*	2	--	2	--
11	Tabbal*	--	--	1	--

¹⁸ BOA MD 22, 64/134, "Midilli beğine ve kadısına hüküm ki, ... mektup gönderüp, cezire-i Midillü'nün bazı yerlerinde vaki' olan kuleleri beklene gelmiş iken hâlâ müstahfızların ba'zısı kal'adan haric yerlerde olmağın gereği gibi hıfz olunmayup havfdan hali olmadığın arz eylediğın ecilden buyurdum ki, vusûl buldukta zıkr olunan kal'alarda hıfz u hıraseti lazım olan yerleri muhkem beklettürüp ve hisar erlerine dahi gereği gibi tenbih ve te'kid eylesin ki hisardan haric yerlerde olmayup hıfz u hırasat üzre olalar şöyle ki bade't tenbih gerü hisardan haric yerde olup hizmetlerinde ihmali olanları ahara tevcih idüp ve kendülerin yazup arz edesin cezire-i mezburenin hıfz u hıraseti umür-ı mühimmedendir...".

¹⁹ BOA MD 41, 25/51, "Midilli kalesi Dizdarı sabıka kapıma mektup gönderüp, kal'a-i mezburenin haraba müşrif olan yerlerine yüz bin akçe tahmîn olmuş iken cezirede olan reaya üçer gün gelüp hizmet etmek ferman olunursa Midilli'de Azepler Ağası nâzır tayin olunursa yetmiş bin akçe ile tamir etmeyi uhdesine aldığı..."

²⁰ Kethüdâ tabiri, Osmanlı devlet teşkilâtında XV. yüzyıldan itibaren "bazı devlet görevlilerinin işlerini yürüten yardımcı" anlamını da kazanmıştır. Devletin en üst kademesinde görev yapan sadrazamdan en alt seviyedekine kadar mülki ve askerî erkândan pek çok görevlinin kethüda unvanını taşıyan yardımcısı bulunmaktaydı. Bkz. Mehmet Canatar, "Kethüda", *TDAV, İslam Ansiklopedisi*, C.XXV., Ankara 2002, ss.332-334.

12	Meremmetçi*	1	--	1	--
13	Çavuş	1	--	--	--
14	Zembereği*	1	--	--	--
15	Hattabî*	2	--	--	--
	Toplam	198	42	197	41

*Bevvâb : Saray kapıcılarına verilen isim.

*Tabbal : Mehterhanede davul çalanlara verilen isim.

*Zembereği : Zemberek adı verilen silahı kullanan asker.

*Hattabî : Oduncu demektir, fakat kalede ne görev yaptığı tam tespit edilememiştir.

*Meremmetçi : Kalenin onarılması gereken yerlerini tamir eden zanaat ehli kimseler.

Tabloda da görüldüğü üzere, her iki tarihte de, birer eksikle, kale görevlilerinin sayıları hemen hemen değişmemiş gibidir. 1548 tarihli Timar İcmal Defteri'nde Midilli ve Molova müstahfizlarının timarları sayılırken, isimleri geçen, ama görevleri belirtilmeyenlerin büyük bir kısmı, merd-i kal'a (kale eri) olsa gerektir.

b-) Kaleler'de Bulunan Silahlar (Cephanelik)

Midilli Sancağı'nın, 16. yüzyıla ait Tapu-Tahrir Defterleri içerisinde bulunan 1581 tarihli Mufassal Defter'de, "yarakhâ-i kal'a-i Midillü" başlığı altında, Midilli Kalesi'nde, o tarihlerde hangi silahların ve muhafızlara ait malzemelerin bulunduğuna dair bir liste verilmiştir²¹. Bu listeyi aynen vermeyi uygun bulduk. Listede silah ve cephaneye durumu şöyle belirtilmiştir:

"top-ı Badaluşka²², 2 adet, 22 vukiyye atar,

top-ı Şayka²³, 1 adet,

top-ı Şayka-yı diğer, üç adet, eniklü, biri demir ikisi tunç,

top-ı Darbzen (Darbozan)²⁴, 1 adet, eniklü,

top-ı Badaluşka-i diğer, 1 adet, 15 vukiyye atar,

top-ı Kanun (?), 1 adet, 10 vukiyye atar,

top-ı Şayka, tunç, 2 adet,

top-ı Şayka, 1 adet, demir hazinelü, kovanlu,

top-ı Şayka, 1 adet, tunç hazinelü,

top-ı Kanun-ı diğer, 1 adet, 8 vukiyye atar,

top-ı Kolonborna²⁵, 4 adet,

top-ı Şayka-yı diğer, eniklü,

top-ı Darbzen-i Şahî, 2 adet,

top-ı Prangı, 2 adet, eniklü, 8/10,

top-ı Şayka, 2 adet tunç eniklü,

top-ı Prangı, 4 adet, tunç, 3/7,

top-ı diğer Kolonborna, 1 adet 4'er vukiyye atar,

top-ı Şayka, 1 adet, kovanlu,

top-ı diğer Prangı, 4 adet, eniklü.....(?)

top-ı Şayka, 1 adet, eniklü, kapı önünde

top-ı diğer Şahî Darbzen, 9 adet,

top-ı Darbzen, 1 adet, Dizdar kulesinde

top-ı Şayka-yı diğer, 2 adet, yan topu,

²¹ TD 598, s. 112-113.

²² "Badaluşka" veya "Becaluşka": kale döğmeye mahsus büyük toplardan birinin adıdır, bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde Kapıkulu Ocakları II*, TTK. Yayınları, III.basım, Ankara 1988, s. 49.

²³ "Şayka": Osmanlı ordusunda muhtelif isimler altında ve başka çaplarda toplar kullanılmıştır. XV. asrın ortalarında ve İstanbul'un fethinde "şayka", "prangı" ve "havayı" denilen havan toplarının kullanıldığını görmekteyiz, bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları II*, s.49; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı :16.Yüzyılda Tersane-i Amire*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1992, ss. 174-177.

²⁴ "Darbzen" veya "Darbozan": Osmanlı ordusunda sık kullanılan top çeşitlerinden biri, özellikle kalelerin muhafazasında kullanılırdı bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları II*, s. 49.

²⁵ "kolonborna" diye zikredilen bu top, karada ve gemilerde kullanılan menzil topudur. Bu topun mermileri 3, 5, 7 okka gibi muhtelif ağırlıklarda idi bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları II*, s. 49.

top-ı Şayka, 10 adet,
 top-ı Kolonborna, 3 adet,
 top-ı Badaluşka, 1 adet, 15 vukiyye atar,
 top-ı Badaluşka-i diğەر, 2 adet,
 top-ı Badaluşka, 1 adet, demir eniklü,
 kadife cebe²⁶, ma'mür, 180 adet,
 köhne cebe, 35 adet
(?) tolga²⁷, ma'mur, 112 adet,
 kadife tolga, demir kaplı, adet 188,
 tolga kavuğu (?), adet 60,
tolga, kâfirî, amelmânde (işe yaramaz) kalmış, adet 138,
 kadife tolga cebe, amelmânde kalmış, adet 84
 tahta cebe, kağırî, amelmânde kalmış, adet 6,
 sırk-ı köhne, amelmânde kalmış, adet 235
 tüfenk, ma'mür, adet 300,
 yay-ı köhne, adet 200,
(?) sırk, ma'mür, adet 201,
 toka-i zırh, adet 105,
 kevgîr (?), adet 3,
 keçe, adet 1,
 sırk demirü, adet 191,
 tahta kalkan, adet 300,
 köhne siham (?) zenberek, nısf anbar,
 kükürt, varil, adet 1,
 barut, dolu varil, adet 84,
(?) barut, kise, adet 190,
 güherçile, varil, adet 2,
 kumbara, varil, adet 2,
 yedi sandık tüfenk kundağı ve darbzen finduğu,
 darbzen finduğu, ma'mür, adet 400,
 mahzen-i tuz,
 mismar (?)-ı kebîr ve sagîr adet 90,
(?) süngü, adet 50,
(?) kürek, adet 571,
 kazma, adet 484,
 nacak, adet 150,
 tahta kurşun, adet 13,
 külçe kurşun, adet 4,
 kurşun top yuvalığı, adet 31,
 balta, adet 15,
 kazan-ı kebîr, adet 2,
 kazan-ı sagîr adet 2,
 köhne kılıç namlusu, adet 10,
 bakır güğüm, adet 1,
 kuyu çengeli, adet 1

Zikr olan mahzende bir ambar barud vardır, ambarının üç buçuk zira' eni var ve üç buçuk zira' uzununu var ve bir buçuk zira' kalınlığı vardır."

Adanın Coğrafi Özellikleri ve Limanlar

Antik çağlardaki adı, adanın ikinci kralı olan "Lesbus" un adına izafen "Lesbos" olmasına rağmen, merkez şehri olan "Mytilene" nin isminden dolayı, kaynaklarda geçen haliyle "Midillü" ya da

²⁶ "cebe": Muharebe esnasında düşman silahlarına karşı vücudu korumak için giyilen ve yekpâre olmayan zırh, kalın meşin elbise. Aynı manada olan cevşen kelimesiyle ekseriya "cebe ve cevşân" şeklinde beraber kullanılır bkz. Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul, 1986, Enderun Yay., s. 61.

²⁷ "tolga": başa giyilen demirden yapılmış miğfer.

“Midilli” şeklinde Türkçeleşmiştir. Ege Denizi’nde, İzmir Körfezi’nin kuzeyi ile Edremit Körfezi arasında, Anadolu kıyılarına 18 mil uzaklıkta yer alan Midilli Adası, coğrafi konum itibarıyla, Anadolu’nun bir parçası sayılır.

Ada, Edremit Körfezi’nin önünü kapatmakta ve Anadolu topraklarından, kuzeyde “Müsellim kanalı” ve doğuda “Midilli kanalı” ismi verilen iki boğaz ile ayrılmaktadır; bu boğazların genişliği öncekinde 8,5 km, ikincisinde 12 km düşmektedir. Ada’nın yüzölçümü 1.750 kilometrekaredir. Midilli Adası, kâidesi güneydoğu-kuzeybatı istikâmetinde uzanan, tepesi kuzeydoğuya dönük (Sykama Burnu, Piri Reis’te Köreke Burnu) (Pirireis, 1973, s. 144) kenarları yuvarlaklaştırılmış bir üçgen şeklinde olup, güneydoğudaki Malya (Piri Reis’te Varya) (Pirireis, 1973, s. 148). Burnu ve batıdaki Sıgırı (Sigrion) Burunları arasında uzanan kâidesi üzerinde, denize dar girişler ile açılan, fakat içeriye doğru genişleyen iki körfez bulunur; bunlar güneydoğuda Yera ve güneyde Kalonya Körfezleri olup, küçük tonajdaki gemiler için, bulunmaz birer sığınak yeri vazifesi görürler. Kalonya Körfezi (24 km uzunluk, azami 10 km genişlikte), Yera Körfezi’nden (18 km uzunluk, 5 km genişlik) daha büyüktür. Fazla yüksek olmamakla beraber oldukça dağlık bir görünüşü olan Midilli’nin zemin durumu, ada içerlerine iyice sokulan körfezler vasıtasıyla parçalı bir manzara arz eder. Güneydeki iki körfez arasında en yüksek zirve bulunur ki, Olympos Dağı’nda Aya-ilya Tepesi’dır (940 m). Yera Körfezi’nin doğusundaki dar Malya Yarımadası üzerinde Amali Dağı (530m.), batıdaki yarımada üzerinde de Hypsilon Dağı (542 m), nihayet üçgenin kuzey köşesinde Karakaş (Lapetymnos Dağı 838 m) bulunur. Adanın geri kalan toprakları üzerinde, basık tepeler manzarası hakimdir, alçak ovaların başlıcasına, Kalonya Körfezi’nin kuzeyinde rastlanır, ovalar, adanın diğer kısımlarında tepelerin ayırdığı vadi tabanlarını ve dar kıyı düzlüklerini kapsar. Midilli Adası’nda, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı Akdeniz iklimi hüküm sürer; bazı kış mevsimlerinde oldukça şiddetli, fakat süresiz soğuk baskınları kaydedilir. Adanın iklim şartları, hemen her türlü mutedil memleket mahsullerinin yetişmesine elverişli ise de, ziraat faaliyeti, tarla haline getirilmeye müsait toprakların azlığından, engele uğrar. Buna karşılık, alçak yamaçlar baştanbaşa üzüm bağları ve bilhassa zeytinlikler ile kaplıdır; yamaçlarda palamudundan istifade edilen meşelikler uzanır, yüksek sırtlar üzerinde de çam ormanları bulunur ki, Yera ve Kalonya Körfezleri’nin kuzey kısımları arasında uzanan saha “çamlık” adını muhafaza etmiştir. Ada halkının geçim kaynakları arasında zeytin yağı ve sabun imâli, şarapçılık ile beraber, kıyılarda yapılan balıkçılık (bilhassa sardalya) sayılabilir. Midilli merkez kazası, coğrafi konumunun elverişli olmasından dolayı, vilayetin en işlek limanı ve ticaret merkezidir. İkincisi Yera limanıdır ki, bu liman Ege Denizi’nde birinci derecede bir liman idi. Ada üzerinde bundan başka, Kalonya ve Sıgırı limanları bulunmaktadır²⁸. Önemli miktarda hayvan beslenen adada, ihtiyacı karşılayacak kadar buğday yetişmediğinden, bir miktar buğday ithal edilirse de, zeytinyağı, palamut, sardalya ihracatı, ithalatından fazladır, bilhassa zeytin ve zeytinyağı, ihraç maddesi olarak, adanın ticaretinde önemli bir rol oynamaktadır²⁹.

Meşhur “seyyah-i fakir” Evliya Çelebi, “Seyahatnâme”sinde bütün “Adalar Denizi”ni dolaştığı halde, maalesef Midilli Adası’na fazla yer ayırmamış, belki de buraya hiç uğramamış, sadece duyduklarını yazmakla yetinmiştir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nde, Midilli hakkında sadece şunları söylemektedir: “*Cezire-i Midillî, yüz seksen mildir, limanları ve kaleleri vardır, Anadolu’da Kazdağı câniblerine karîb bihiştâbâd ceziredir ve âbî, havası gayet latîftir ve andan hâsil olan penâyir rub’u meskunda nâziri yoktur*” (Evliya Çelebi Seyahatnamesi Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672), 1935, s. 264-265). Görüldüğü üzere Evliya Çelebi, sadece adanın suyunun, havasının güzel olduğundan, bir de, o zamanlar için meşhur olan peynirinden bahsetmektedir. Pirî Reis’in “Kitâb-ı Bahriyye”sinde ise Midilli’ye geniş bir yer ayrılmıştır. Ada’nın limanları ve kaleleri hakkında neler söylediğine bir bakalım :

²⁸ Piri Reis, *Kitab-ı Bahriyye*, C.I, s. 143-152; Bernard Randolph, *The Present State of The Islands in The Archipelago (Ege Takımadaları)*, Oxford 1687, (Çev. Ümit Koçer), Yayınlayan Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1998, s. 42-44; Patrick Boulanger, “L’île de Mytilene et le negoce français au XVIII’e siecle”, *Les Villes dans L’Empire Ottoman: Activites et Societes*, (Direktör Daniel Panzac), Paris 1991, C.I, s. 273-298; Şemsettin Sami, *Kâmüsü’l Alâm (Uluslararası Tarih ve Coğrafya Sözlüğü)*, C.VI, İstanbul 1316, s. 4242-4243; Besim Darkot, “Midilli”, *İ.A. C.VIII.*, s.282-283; Sırrı Erinç, Talip Yücel, *Ege Denizi Türkiye İle Komşu Ege Adaları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1978, s.93; *Encyclopedia Britannica*, “Lesbos”, C.XVI, s. 488.; C.T.Newton, *Travels and Discoveries in The Levant*, London, 1865, C.I, s. 93-120.

²⁹ Konu ile ilgili olarak Bkz. C.T.Newton, *Travels and Discoveries in The Levant, London, 1865, C.I*, s. 82-84; Patrick Boulanger, “L’île de Mytilene et le negoce français au XVIII’e siecle”, *Les Villes dans L’Empire Ottoman: Activites et Societes*, (Direktör Daniel Panzac), Paris 1991, C.I, s. 273-298; Şemsettin Sami, *Kâmüsü’l Alâm (Uluslararası Tarih ve Coğrafya Sözlüğü)*, C.VI, İstanbul 1316, s. 4242-4243; Besim Darkot, “Midilli”, *İ.A. C.VIII.*, s.282-283; Sırrı Erinç, Talip Yücel, *Ege Denizi Türkiye İle Komşu Ege Adaları*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1978, s.93; *Encyclopedia Britannica*, “Lesbos”, C.XVI, s. 488.

“Bu ada dağlık bir yerdir. Akarsuları vardır, çevresi yüz altmış mildir, en meşhur kalesi adanın gündoğusu tarafında poyraza karşı ve Anadolu karşısındadır. Sivri bir kayalık burnun üzerine kurulmuştur. Bu burnun iki tarafı iki limandır. Önündeki liman yıldız tarafındadır. Yeni Liman denir ve kâfir yapısı bir kalesi vardır, bu liman yıldız rüzgarına açıktır. Kible tarafındaki limana Eski Liman denir. Bütün rüzgârlara karşı muhafazalıdır, iyi bir limandır. Fakat büyük parçalar giremez sığdır (Pirireis, 1973, s. 143). Piri Reis, burada Midilli kalesinden bahsetmektedir. Kalenin kurulmuş olduğu burnun iki tarafında da “yeni” ve “eski liman” diye isimlendirilen iki liman olduğunu belirtmektedir. Bu iki liman dönemin en işlek limanları idiler. Sürekli olarak bu limanlarla, karşı kıyıda, Anadolu yakasında bulunan Ayazmend (Altınova) ile İzmir arasında canlı bir ticaretin olduğunu kaynaklarımızın verdiği bilgilerden öğrenmekteyiz.

“Kale önündeki yeni limanın altı mil kadar yıldız tarafında bir küçük adacık vardır, o adacığa Baltaoğlu Adası denir. Adanın, Midilli kalesi tarafından yana olan boğazdan geçerlerse yedi kulaç su vardır. Fakat ekseri gemiler poyraz taraftaki boğazdan girip çıkarlar, çünkü denizden gelip gitmeğe daha elverişlidir. Bu adacıktan on dört mil yıldız tarafı Tokmak ve Manide Adaları' dir. O adaların Midilli adasına yakın olan adaya Kesenderlik derler. Sarp bir adadır. Deniz tarafından olan adaya Küçük Tokmak derler. İki adanın ortası sığ yerlerdir. Çekinmek lazımdır. Bu sığılardan gemi geçmez. Kesendirlik Adası'na yakın yürürlerse, iyi havalarda kürekle kadirga da geçer. Tokmak'a Midilli kalesi tarafından gelinirse bir akça adacık sol tarafta kalır. Büyük Tokmak sağ tarafta kalır. İçeri girip palamarı Büyük Tokmak'a bağlarlar, demiri Midilli adasına karşı atıp yatarlar. Limana yıldız tarafından girmek lazım gelirse Midilli adası burnundan açık yürümek lazım gelir. Bölüm bölük döküntü büyük taşlar vardır..” (Pirireis, 1973, s. 143) Piri Reis, Midilli limanının önünde bulunan küçük küçük adacıklardan söz etmekte, gemicilerin bunların arasından geçerken zorlandıklarını bildirmektedir.

“Bu burnun karayel tarafına dolaşıktan sonra Köreke burnuna gelinir. Sarp taşlık bir burundur. Bu burnun kible tarafında ancak bir geminin yatacağı yer vardır. Daha evvel anlattığımız Tokmak Adası'ndan Molova Kalesi yirmi mildir. Molova, Midilli adasının yıldız tarafında, karayele karşı deniz kenarında bir yüksek yerdedir. O kalenin gün batısı tarafında, yani kalenin altında, yar dibinde bir küçük limancık vardır. O küçük limana sandallar girip yatar. Fakat kadirgalar için yatak yeri bu limandan altı mil ötededir. Burada iki ada vardır ki, kimseye faydası yoktur. Fakat Midilli adasına yakın olan ada ile Midilli arası iyi bir liman yeridir. Oraya yakın, Midilli Adası kenarında bir köy vardır. Bu köye Petre(Petra) köyü dendiği için limana da Petre Limanı denir. Bu limandan on iki mil günbatısı tarafında Ayatodori köyü vardır. Bu köyün önünde küçük gemiler yatarlar. Bu köyden on sekiz mil gün batısı tarafında Sığrı Limanı vardır. Bu limandan çıkıp Herse köyü önüne varıncaya kadar altı millik bir mesafe vardır. Bu yolda Sığrı Limanı ağzında bir çay vardır, Çohlinde derler. Çınarlar arasında bir çaydır. Bu çaydan Herse köyü beş mildir. Herse deniz kenarında büyük bir köydür. Köyün önü beyaz kumlu ve yufka sulu bir demir yeridir. Ekseri gemiler gidip yatarlar. Köyün önündeki bahçelerde kuyular vardır. O kuyulardan su alıp yollarına devam ederler. Yüz gemi aynı anda yatabilir, o kadar geminin kalabalık halkına su temin etmek kabildir...” (Pirireis, 1973, s. 144-145)

Piri Reis, adanın en işlek limanlarından bahsetmeye devam ediyor, bir üçgeni andıran adanın güney batısında yer alan ve iki büyük körfezden birisi olan Yera Körfezi'nin batısındaki küçük yarımada üzerinde, Anadolu kıyılarına nâzir olarak kurulmuş Midilli Kazası'ndan yukarıya, kuzeye doğru çıkıyor, Köreke Nahiyesi'nin bulunduğu, denize uzanan Köreke Burnu'na geliyor ve buranın çok sarp bir burn olduğunu ifade ediyor. Bu burnun altında küçük teknelerin girip çıkabileceği küçük bir liman olduğundan söz ediyor. Tekrar kıyı boyunca kuzeye çıkmaya devam ediyor ve üçgenin en kuzey ucunda bulunan Molova Kazası'na geliyor, buranın deniz kenarında çok yüksek bir yerde olduğunu zikrediyor, Molova Kalesi'nin hemen altında sahilde yine sandalların girip çıktığı küçük bir limancık olduğunu fakat asıl büyük kadirgaların girip çıktığı esas büyük limanın bu küçükten altı mil ötede olduğunu belirtmektedir. Molova önlerinde küçük küçük iki adanın bulunduğunu, ama bunların bir işe yaramadığını, fakat bu iki adacığın fırtınalara ve dalgalara karşı bir engel oluşturduğunu, dolayısıyla da gemiler için iyi bir liman oluşturduğundan bahsetmektedir. Daha sonra Molova'nın kıyı olarak güney batısında yer alan, Molova'ya bağlı Petra köyünü ve limanını zikrediyor. Petra'nın on iki mil günbatısında yer alan Ayatodoro isimli bir köyden bahsediyor ki, kullandığımız tahrir defterlerinde bu isimde bir köye rastlamadık. Daha sonra, adanın en batı ucuna giderek, burada yer alan Sığrı limanı ve köyünü anlatıyor. Piri Reis'in dediğine göre Sığrı önlerinde harap bir kalenin yanında geniş bir liman olduğunu buraya yüz parça geminin girip çıkabileceğini belirtiyor. Sığrı'ya 6 millik bir mesafede kıyıda bulunan Herse Nahiyesi'ne gelen Piri Reis, burasını köy olarak zikretmekte ve çok büyük bir alana yayıldığını

söylemektedir ki, Herse Nahiyesi de adanın batısında yer almaktadır. Herse'nin su kaynaklarının bol olduğunu ve gemilerin buradan içme suyu alarak yollarına devam ettiklerini de ayrıca belirtmektedir.

“Kalniye (Kalonya), bir büyük körfezdür, bu körfezin ağzından içeri kadar on sekiz mildir, bu körfezin etrafı dolaşılıp tekrar körfez ağzına gelinceye kadar kırkdört mildir. Körfezin ağzında Karbiye denen bir adacık vardır, o adacığın gün batısı tarafı sığdır, dikkat ederler. Bazı gemiler o sığlardan içeri girdikten sonra gündoğusu tarafındaki Fesleke köyü karşısına gidip demirlerler. Buranın nişanı: harap bir pirgostur. Onun karşısında yatarlar, fakat çektiriler bu sığlardan içeri girdikten sonra gün batısı tarafından Hızır İlyas Adası'nın yıldız tarafından dolaşılıp bu bucakta yatarlar. Küçük ada üzerinde Aya Yorgi Kilisesi vardır. Bunun önünde su yüzünden görünmeyen bir taş vardır, dikkat etmek lazımdır. Kalniye körfezinin ağzından Keleme Körfezi'nin ağzının gündoğusu tarafına kadar otuz mildir. İkisi arasında Kaline ağzının gündoğusu tarafından boğazı çıktıktan sonra ilk burun ucunda büyük bir taş vardır. Bu taş su yüzünden görünmez dikkat etmek lazımdır. Fakat limanlık günlerde o taş ile Midilli adası burnu arasından kadırğa geçer. O taşı gündoğusu tarafında bırakıp, tekrar gündoğusu tarafına Keleme Limanı'na karşı gidilirse, önüne bir büyük yumru burun gelir, bu burna Mersin burnu derler. O burnun gün batısı tarafında Virşe deresi vardır. O dereden bir çay akar, o çayı ve Mersin burnunu tekrar gündoğusu tarafına dolanıp Keleme Körfezi'ne doğru giderken yol üstünde Evriyanos (Orvanos) denen bir büyük dağın yumru burnu vardır. O burnun ucunda Melisa adası vardır. O adayı poyraz tarafına dolaşınca Keleme körfezi gelir. Körfezin nihayetinde Larisa Dağı vardır. O dağın dibindeki kaya arasından büyük bir su çıkar, bu sudan at geçemez, onun için taş döşeyerek bir köprü yapmışlardır, üzerinden yürüyüp geçerler, suyun deniz kıyısına yakın olan yerinde bir ılıca vardır. Gayet faydalı bir ılıcadır, ılıcanın karayel tarafları tarlalardır. Tarlaların ortasından Kelemide Çayı akar, çayın yakını Keleme köyleridir. Körfez ağzından çıkıp, Midilli kalesi tarafına dolaşırlarsa Varya (Varye) burnunun kenarları yufka sudur. Varya burnundan Midilli adası altı mildir” (Pirireis, 1973, s. 146-147). Piri Reis batıda Sığır limanı ve Herse köyünü geçtikten sonra, aşağıya yani güneye inmekte ve güneydoğuya doğru ilerleyerek, adanın en büyük körfezi olan Kalonya Körfezi'ne girmekte ve körfezin çevresinin 44 mil olduğunu belirtmektedir. Körfezin iç kısmında doğu tarafında Fesleke Nahiyesi'ni zikreden Piri Reis, gemilerin bazılarının buraya demirlediklerinden söz etmektedir. Piri Reis ayrıca Keleme Körfezi, isminde bir körfezin varlığından söz etmektedir. Piri Reis, adanın etrafını ve limanlarını böylece tasvir ettikten sonra, Midilli Adası'nın karşısında bulunan Anadolu kıyılarından bahsetmektedir.

SONUÇ

XV. ve XVI. Yüzyıllar bilindiği üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun her bakımdan gücünün zirvesinde olduğu yüzyıllardı. Hakim olduğu topraklarda çok güçlü bir toprak sistemi ve siyasi organizasyon meydana getirmiş, muntazam ordusu ile güvenliği bu geniş coğrafyada temin etmiş, hatta bu orduyu sefer dışı zamanlarda hakim olduğu topraklarda dağıtmış, böylelikle ziraatın sürdürülmesini sağlamış (tumar sistemi), herkes için adaletin sağlanmasına azami gayret göstermiş, ayrımcılığa ve adam kayırmaya hiçbir bir zaman müsaade etmemiştir. İmparatorluk topraklarının genişlemesiyle beraber kıyılara hakim olunması ve denizlere açılması sonrasında, yine muntazam bir deniz gücü yıllar içinde meydana getirilmiştir. Çünkü kıyıların güvenliğinin sağlanması sadece kara ordusu ile mümkün değildi, bunun yanında caydırıcı çok güçlü bir donanmaya ihtiyaç hasıl olmuştu. Deniz seferleri ve ardından gelen fetihlerle beraber, Anadolu ana karasının denizde uzantısı olan ve çok yakın bir konumda bulunan adalar ele geçirilmişti. Fatih Sultan Mehmet döneminde ilk ele geçirilen adalardan bir tanesi de Midilli Adası (1462) idi. Ardından diğer adaların da birer birer zaman içinde fethedilmesiyle beraber, İmparatorluğa ait bir adalar grubu ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin siyasi yönetim ve organizasyon usullerine göre bu adaların, devletin en büyük mülki idare birimi olan eyalet şeklinde teşkilatlanması uygun görülmüş ve Midilli'nin de içinde yer aldığı “Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti” yani “Akdeniz Adaları Eyaleti” oluşturulmuştur. Eyaletin Beylerbeyiliğine, Kanuni zamanında Osmanlı donanmasının başı olan (Kaptan-ı derya) Barbaros Hayreddin Paşa olması sebebiyle O getirilmiştir. Bundan dolayı eyaletin adı “Kaptan Paşa Eyaleti” olarak da anılmakta ve bazen kaynaklarda bu şekilde yazılmaktadır.

Kaptan Paşa Eyaleti'nin en önemli sancaklarından biri hiç şüphesiz ki Midilli Sancağı idi. Çünkü Midilli adası Anadolu ana karasına en yakın ve en büyük ada idi, hemen Balıkesir-Ayvalık'ın karşısındaydı. Bu yüzden yukarı da bahsettiğimiz gibi konumu itibarıyla güvenlik, ticaret, deniz taşımacılığı vs. pek çok yönden stratejik bir noktadaydı. Bugün de hala bu önemini korumaktadır. Adanın fethinden sonra, Osmanlı yönetimi hemen harekete geçerek buranın siyasi organizasyonunu oluşturmuş, bir Sancakbeyi, Mahkeme Kadısı ve Subaşı tayin edilmiştir. Kadı'nın kontrolünde adanın erkek nüfus

sayımı yapılmış, köyleri ve kazaları tespit edilmiş, üretilen zirai ürünlerin, tahıl ve meyvenin nerde yıllık ortalama ne kadar üretildiği yazılı kayıtlara (tahrir defteri) geçirilmiştir. Ayrıca adaya kaleler inşa edilmiş veya var olan kaleler onararak, kale komutanı (dizdar) ve askerleri buraya yerleştirilmişlerdir. Bunlar Sancakbeyi'nin emrinde adanın güvenliğinden sorumlu idiler. Özellikle derya beyleri de denilen ada sancakbeyleri çok önemli görevli ifa etmekteydiler. XVI. Yüzyıl arşiv kayıtlarına göre adada biri Midilli merkez kazada, bir diğeri Molova kazasında olmak üzere iki kale vardır. Sonradan bunlara XVII. Yüzyılda Sığır limanında yapılan Sığır kalesi de eklenmiştir. Kale sayısı yıllar içinde artacaktır. Bizim incelediğimiz dönemde Midilli ve Molova kalelerinde ne kadar asker ve geri hizmet kitaları olduğunu adlarını ve sayılarını tablo halinde vermiştik. Ayrıca kalelerde bulunan cephanelikte ne gibi silahların olduğu sayıları ve adları ile birlikte verilmiştir. Bunun dışında XVI. Yüzyıl ve sonrasında Midilli'nin coğrafi özellikleri ve önemli limanları üzerinde kaynakların verdiği bilgiler ölçüsünde tanıtılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), MD (Mühimme Defteri), 3, s. 419/1202, BOA MD, 6, s. 390/820, BOA MD 12, s. 174/436, BOA MD, 18, 84/184, BOA MD, 18, 142/300, BOA MD, 22, 64/133, BOA MD, 22, 13/33, BOA MD, 6, 390/820, BOA MD, 14, 880/1288, BOA MD 14, 493/695, BOA MD 22, 64/134, BOA MD 41, 25/51
- Bostan, İ. (1992). *Bahriye Teşkilatı; XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Braudel, F. (1990). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (Cilt I). İstanbul: Eren Yay.
- Danişmend, İ. H. (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (Cilt II). İstanbul: Enderun Yay.
- Evliya Çelebi *Seyahatnamesi Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-1672)* (Cilt XIX). (1935). İstanbul: Devlet Matbaası.
- Halaçoğlu, Y. (1991). *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Kiel, M. (2004). Machiel Kiel, "The Island of Lesbos-Midilli Under The Ottomans, 1462-1912 Remarks On Its Population, Economy and Islamic Monuments". *II. National Symposium On The Aegean Islands 2- 3 July 2004 Bildirileri* (s. 54-61). Gökçeada-Çanakkale: TUDAV (Türkiye Deniz Araştırmaları Vakfı).
- Pirireis. (1973). *Kitab-ı Bahriyye* (Cilt I). (Y. S. (çev.), Dü.) İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Randolph, B. (1998). *The Present State of the Islands in The Archipelago Sea of Constantinopol (Ege Takımadaları)*. (Ü. Koçer, Çev.) İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yay.
- Şahin, İ., ve Emecen, F. (1999). Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri I. *Belgeler, XIX(23)*, 45-63. 1999 tarihinde alındı
- Ünal, A. A. (2002). *16. Yüzyılda Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinde Midilli Sancağı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, p. 19-28, December 2020

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kayserili Kadınlar (Ferruha Güpgüp, Jale Baysal, Leman Cevad Tomsu, İlmiye Bergman Akkadın Sırcan)

*Woman of Kayseri in the First Years of the Republic (Ferruha Güpgüp, Jale
Baysal, Leman Cevad Tomsu, İlmiye Bergman Akkadın Sırcan)*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.781159>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
16.08.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
07.12.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
25.12.2020

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan
Altuncuoğlu

Edebiyat Üniversitesi, Tarih Bölümü
altuncuoğlu@erciyes.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-3244-5077>

* Bu çalışma Neslihan Altuncuoğlu'nun Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde kabul edilen "Türk Kadınının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayata Katılımı (Kayseri Örneği:1923–1950)" adlı Doktora tezinden üretilmiştir.

Öz

Kayseri şehri, tarihi ipek yolunun önemli bir kolu üzerinde bulunması nedeniyle dış dünya ile kesintisiz ilişkide bulunan, bütün zamanlarda büyük önem arz eden bir şehirdir. Yirmibirinci yüzyılda bile şehir sakinlerinin tahıl ihtiyacını komşu şehirlerden sağlayan Kayseri şehrinin, bu yönüyle neden bir kültür, ticaret ve sanayi üssü olduğu bu noktada kolayca anlaşılabilir. "Mancestur halı'ya gelinceye değin Kayseri'de elişi Kayseri halıları, bu şehrin kadınlarının maharetili ellerinde vücut bulmuştur. Bu durum, Kayseri şehrinin kadınlarının Anadolu'daki diğer emsalleri gibi, henüz "sanayi inkılâbına" geçmiş olan Doğu toplumlarından belki biraz daha ileri bir merhalede, ekonomik etkinliklerde bulduklarını söyleyebiliriz. Ancak, böyle bir etkinlikte bulunuyor olmalarının onların hayatın bütün alanlarında, erkekleriyle birlikte sorumluluk üstlendikleri, eşit hak ve ödevlere sahip buldukları anlamına gelmemektedir. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk İnkılâbına özel bir yer ayırmak, hem hak tanırliktır, hem de kadir bilirliktir. Kayseri şehri de bu bağlamda, kadının eğitimden başlayarak, toplumsal hayattaki rolünün giderek ve kalıcı olarak artış gösterdiği bir şehir olmuştur. Bu çalışmada, Türkiye Büyük Millet Meclisinde beşinci dönem Kayseri milletvekili olan Ferruha Güpgüp, Türk ve dünya kamuoyuna malolmuş olan Prof. Dr. Jale Baysal (Kütüphaneci), Prof.Dr. Leman Tomsu (Mimar), dağıcılık sporunun öncüsü İlmiye Bergman ve Anadolu'nun ilk kadın fotoğrafçısı olan Akkadın Sırcan hakkında bilgi verilmeye gayret gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Ferruha Güpgüp, Jale Baysal, Leman Tomsu, İlmiye Bergman, Akkadın Sırcan

Abstract

Kayseri is an important city that has uninterrupted relations with the world by being located on an important branch of the historical silk road. It can be easily understood why Kayseri, which supplies its grain needs from neighboring cities even in the 21st century, is a cultural, commercial and industrial base. Until "the mancestur carpet", hand-made rugs in Kayseri were embodied in the skilled hands of the women of this city. In this case, we can say that women in Kayseri, like their counterparts in Anatolia, are engaged in economic activities at a slightly higher stage than the Eastern societies that have just gone through the "industrial revolution". However, the fact that they participate in such an activity does not mean that they assume responsibility and equal rights and duties in all areas of life with their men. In this context, the Republic of Turkey and the Turkish Revolution is to reserve a special place in both the securities giving the right to know both. In this sense, the city of Kayseri has become a city where the role of women in social life has been increasing gradually and permanently, starting from education. In this study, Ferruha Güpgüp, Fifth Term Kayseri Deputy, contributed to Turkish and world public opinion. Dr. Jale Baysal (Librarian), Prof.Dr. Efforts will be made to give information about Leman Tomsu (Architect), the pioneer of mountaineering sport İlmiye Bergman and the first woman photographer of Anatolia, Akkadın Sırcan.

Keywords: Kayseri, Ferruha Güpgüp, Jale Baysal, Leman Tomsu, İlmiye Bergman, Akkadın Sırcan

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Altuncuoğlu, N. (2020). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kayserili Kadınlar (Ferruha Güpgüp, Jale Baysal, Leman Cevad Tomsu, İlmiye Bergman Akkadın Sırcan). *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year: 4, Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, December, p. 19-28.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, ülkemizde kadınlara, yasal, ekonomik ve siyasal anlamda hakların tanınması belirgin bir sıçrama yapmıştır. Cumhuriyet'in ilanını izleyen ilk on yılda, Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen reformlarla, Türk toplumunun yeniden yapılanması sağlanmış, kadınların eğitim, çalışma yaşamı, siyaset gibi kamu alanlarına açılması mümkün kılınmıştır.

Türk İnkılâbı içinde kadının statüsü önemli yer tutmuştur. Bunda şeref payının, devletin kurucusu olan Gazi ve Müşir Mustafa Kemal Atatürk'e ait bulunduğunu teslim etmek gerekir. Atatürk, konuşmalarında kadının toplumun önemli bir unsuru olduğunu vurgulamış, kadınların toplum hayatına katılımının, daha sağlıklı nesillerin yetişmesini sağlayacak en temel faktör olduğunu ifade etmiştir. Atatürk konuyla ilgili olarak:

“Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklette değil; ahlâkta, fazilette ağır, ağırbaşlı bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi, Türk'ü zihniyetiyle, bazılarıyla, azmiyle koruma ve müdafaaya gücü yeter nesiller yetiştirmektir. Milletın kaynağı, sosyal hayatın esas olan kadın, ancak faziletli olursa vazifesini yapabilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır.” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1981: 78)

“Kudret-i Fatıra(Allah) insanları iki cins olarak yaratmıştır. Bunlar yek-diğerinin lazım ve melzumudur...(Erkeğin bulunmasıyla, kadının da bulunması önemlidir) Bir içtimai hey'et,(toplum) insanların iki cinsinden yalnız birinin çağdaş gereklilikleri kazanmasıyla yetinirse, o içtimai hey'et yaradan fazla zaaf içinde kalır. Bir millet yükselmek ve medenileşmek isterse, bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Bizim içtimai hey'etimizin başarından yoksun bulunuşunun sebebi, kadınlarımızı karşı gösterdiğimiz tekasül(tenbellik) ve kusurdan neş'et etmektedir. İnsanlar dünyaya mukadder oldukları kadar yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek, faaliyet eylemektir. Binaenaleyh, bir içtimai hey'etin (toplumun)bir uzvu faaliyette bulunurken diğer uzvu atalette(durgunlukta) olursa, o içtimai hey'et mefluçtur. Bir içtimai hey'etin hayatta çalışması ve muvaffak olması için çalışmanın ve muvaffak olabilmenin mütevakıf (bağlı)olduğu bütün sebepleri ve şartları üstlenmesi gerekir. Binaenaleyh, bizim içtimai hayatımız için ilim ve fen lazımsa, bunları aynı derecede hem erkek, hem de kadınlarımızın iktisap etmeleri(kazanmaları) lâzımdır. Malumdur ki, her safhada olduğu gibi içtimai hayatta dahi vazifelerin bölünmesi vardır. Bu umumî vazifelerin taksimi arasında kadınlar kendilerine ait olan vazifeleri yapacakları gibi, aynı zamanda içtimai hey'etin refahı ve saadeti için elzem olan umumî mesaiye(genel çalışmaya) dâhil olacaklardır.” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1981: 85) Diyerek, kadınlarını eğitmeyen bir toplumun ilerlemeyeceğini düşünmüş ve Türk İnkılâbının başarıya ulaşmasının ön koşulunu kadınlara haklarının verilmesi olarak görmüştür.

Atatürk, kadınlarımızın her alanda başarılı olabileceğine inanmış, Ocak 1923'te İzmir'de şu sözleri söylemiştir:

“Düşmanlarımız bizi dinin tesiri altında kalmış olmakla itham ve duraklama ve düşüşümüzü buna atfediyorlar(yüklüyorlar). Bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, müslim (müslüman erkek) ve müslimenin (müslüman kadın) beraber olarak ilim ve irfan kazanmalarıdır. Kadın ve erkek ,ilim ve irfanı aramak, nerede bulursa oraya gitmek ve onunla cihazlanmak mecburiyetindedir. İslâm ve Türk tarihi incelenirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla bağlanmış sandığımız şeyler yoktur. Türk toplım hayatında kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden kesinlikle geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir. Bugün bu memleketi tetkik nazarından geçirelim. Göreceğimiz iki safha vardır: Birisi tarlalarda erkeklerle beraber çalışan, merkeplerine binerek öte-beri satmak için kasabalardaki pazar yerine giden, oralarda bizzat yumurta ve tavuğunu, buğdayını satan ve ondan sonra levazimatını(ihtiyaçlarını) bizzat mubayaa eden(satın alan), köyüne dönen, umumî mesaisinde kocalarına, kardeşlerine yardım eden kadınlar... Ben bu kadınlar arasında kocalarından daha iyi iş anlayanlara ve hesap yapanlara tesadüf ettim...” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1986:86)

Atatürk daima Türk kadınına olan güvenini belirtmiş, kadının ekonomik- kültürel ve siyasal hayata katılmadığı bir toplumun ilerlemeyeceğini düşünmüş ve kadını daima yüceltmıştır.

Atatürk döneminde kadının toplumsal statüsünü değiştirmek için çok sayıda reform hareketine girişilmiş ve hepsinde başarılı olunmuştur. Türk kadını yüzyıllardır özlemini çektiği haklarına sahip olmada en azimli ve güçlü desteği Atatürk'ten almıştır. Böylece toplumsal ve kültürel hayatın her şubesinde çalışan ve üreten toplum düzeyine gelmiştir.

Tarih boyunca büyük bir sanat, edebiyat ve kültür potansiyeline sahip olan Kayseri şehri, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da büyük bilim insanları, büyük edipler ve büyük şairler yetiştirmiştir. Bunlar arasında tarihte iz bırakan Kayserili kadınlar da yer almaktadır. Kayseri Hanımları, eğitim türlerine göre, siyaset, milletvekilliği, mimarlık, eczacılık, öğretmenlik, akademisyenlik, doktorluk, hemşirelik, muhasebecilik, sanatkâr, edebiyatçılık, şairlik, fotoğrafçılık, terzilik, bestekârlık, bürokratik, sporun çeşitli dallarından sporculuk v.s. alanlarında varlık göstermişler ve büyük başarılarla imza atmışlardır.

KAYSERİ'NİN İLK KADIN MİLLETVEKİLİ FERRUHA GÜPGÜP

" Yarım asır önce Anadolu'da doğmuş ve yetişmiş bir kadının, takdir edilecek bir tahsilim yok, hususidir" diyerek, kendini ifade eden Ferruha Güpgüp, Kayseri'nin ilk kadın milletvekilidir. 1891 yılında Kayseri'de doğmuştur. Kayseri'de Güpgüpoğlu adıyla tanınan bir aileden gelmektedir. Babası Türk Sanat Musikisi bestekârlarından Ahmet Midhat Bey, annesi Talia Hanım'dır. İlkokulun ardından özel ders alarak öğrenimini tamamlamıştır. İyi derecede Arapçası olan Ferruh Güpgüp, aynı zamanda Farsça'da bilmektedir. Uzmanlık alanı Türk Sanat Musikisi, biçki ve dikiştir. (BCA, 490-1-307-1250-2.) Babası Ahmet Midhat Güpgüpoğlu Osmanlı'nın çeşitli vilayetlerinde görev alan bir devlet adamıydı. Çocukluğu daha çok Kayseri'de geçmiş ve babasının mutasarrıf olması dolayısıyla Gümüşhane'de de bulunmuştur. Seyahatleri esnasında edindiği dil ve kültür birikimi Ferruha Hanım'ın zamanının ilerisinde düşünebilen, lider zihniyetinin temel taşlarını oluşturmuştur. O, okuma yazma oranı % 3'le ifade edilen bir toplumda, Arapça ve Farsça dillerini konuşabilen, biçki, dikiş bilen, muhasebe ve musiki eğitimi alan, piyano çalan, neslinin iyi yetiştirilmiş bir üyesiydi. Kayseri'de yaşamaya başladığı sırada, memleket önemli kararlar verilmesi gereken keskin dönemeçlerle çevriliydi. O dönemeçlerin birinin başında, yolunu Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'yle birleştirmiştir.(Güpgüpoğlu, 2010:34)Kayseri'de bu cemiyetin hemen bir şubesi açılmıştır. (Kars, 1999: 39-41)

Ferruha Güpgüp, Milli Mücadele'nin ilk acısını, babası Ahmet Midhat Bey'in Şam Valiliğinden emekli olarak, İzmir'e yerleşmek istemesi üzerine yola çıkan ailesinin bindikleri trende tatmıştır. İzmir treni, Ulukışla-Konya arasında sabotaja uğramış, annesi Talia Hanım ve 26 yaşındaki kardeşi Feridun komitacıların havaya uçurduğu trende hayatlarını kaybetmişlerdir. Ferruha Hanım ağır yaralı olarak kurtulmuştur. Konya Askeri Hastanesi'nde altı ay tedavi gören Ferruha Hanım'ın iyileşme umudu; eşini ve oğlunu kaybeden Ahmet Midhat Bey için de büyük bir teselli olmuştu. Bestekâr, duyduğu derin hislerine ve acılarına tercüman olan sanatıyla, kızı Ferruha için; daha sonra meşhur olacak olan şu besteyi yapmıştı:

Meftunun oldum ey vech-i ahsen
Ayrılmam artık bir lahza senden
Yandım, tutuştum can u ciğerden
Ayrılmam artık bir lahza senden

Hastaneden, iyileşmiş olarak ayrılan Ferruha Güpgüp, bu azimli mücadelesini vatani için sürdürecektir, kaybettiği kardeşi Feridun'un anısına; tüm kurtuluş mücadelesinde "Feride" ismini kullanacaktır. Ferruha Hanım, kadınların tek yürek, tek el olması gereken günün geldiğinin farkındadır. Cepheye gidemeyen kadınlar, hem silah, hem ekmek tutar zorundaydı.

Ailesinin sahibi olduğu çarşıda acının ve yokluğun tükettiği kadınlara biçki dikiş öğretmeye başlamıştı. Kadınlar çeyiz sandıklarını açıyor, aç, çıplağı, yetimi, hastayı, yaralıyı gözetiyorlardı. Civar il ve köylerden Ferruha Hanım'ın topladığı yardımlar duyuluyor, gurur ve gözyaşlarıyla dolu iştirakler geliyordu.

Bir milletin makûs görülen talihi böyle değişiyordu. Çarşıda ki dükkânlarda Kayserili kadınlar faaliyetlerini devam ettirirken, çarşının adı da değişiyor, vatan ve onur mücadelesi veren, tüm kadınlar adına şimdi ki ismiyle, "Kadınlar Çarşısı" olarak anılıyordu. (Güpgüpoğlu, 2010:35) 19. yüzyıldan günümüze "duyularak" gelen, bugün kendi yaşamasa da adı kalan "Kadınlar Çarşısı" mevcuttur. Kazancıların Kapalı Çarşı girişi Uzun Çarşı'nın başlangıcıdır. Bu çarşının Pervane Medresesi'yle kesişen bölümünün adı "Kadınlar Çarşısı'dır."1. Dünya Savaşı ve ondan sonraki yıllarda, Türk erkeklerinin uzun süre askere alınması üzerine, yerli kadınlar geçimlerini sağlamak için, alışveriş yapmak durumunda kalmış ve topluca iş yaptıkları bu semte "Kadınlar Çarşısı" denilmiştir. (Seyit Burhanettin Akbaş)

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kadınları, silahsız bir müdafaanın mümkün olmadığını farkındaydı. Kayseri'nin çevresi eşkiya ve çetelerle doluydu. Erkeklerden eli silah tutan herkes cephegedeydi. Milli haklarını ve namuslarını koruyacak erkek yoksa kendilerinin varolduğu

bildirisini gazetelere yollayan Kadıköy Kadınları (20 Kasım 1918) tüm kadınların da cesaretini ilân ediyordu.

Başkan Seyide Hanım ve yardımcısı Ferruha Güpgüp, Mutasarrıf Ethem Bey'i ziyarete gittikleri gün O'na silahlı bir kadınlar kolu kurduklarının müjdesini de vermişlerdi. Kayseri'de bulunan cephanenin Çukurova direnişçileri için Ulukışla'ya taşınması gerekmişti. Mustafa Kemal Paşa Kayseri'ye yolladığı Mazhar Müfit Kansu'ya bir telgraf göndererek cephanenin her türlü çareye başvurularak Ulukışla'ya ulaştırılmasını istemişti. Cephane hemen yola çıkabilirdi. Ama cephaneyi eşkıyaya karşı koruyacak müfreze için şehirde eli silah tutar hiç erkek kalmamıştı. Ethem Bey, Seyide ve Ferruha hanımların cephaneyi götürmek isteyen kadınlar olduğu müjdesini Mazhar Müfit Bey'e söylediğinde, bocalayan Mazhar Bey'in tereddütlü hali, silahlarını kuşanmış, yüzleri açık, cesur hanımları görünce tamamen kayboldu. Silahlı kadınlar kolu cephane dolu arabalarla sabah erkenden yola çıktı. Yol boyunca eşkıyalarla çarpışarak ilerleyen kadınlar, cephaneyi Ulukışla'daki yetkililere teslim etti. Yaptıkları fedakârlıklar ve gösterdikleri mücadele ile Müdafaa-i Vatan içinde yer almış tüm kadınlar gelecek tüm nesillere de analık etmişlerdi. Tüm evlatları vatan evladı olarak gören kadınlar torunları için verdikleri bu savaşı kazanmışlardır.

Vatan mücadelesinin ardından hukuk mücadelesi ile Atatürk sayesinde dünya ülkelerinin yüzde sekseninden önce demokratik haklar elde eden kadınlar, katılacakları ilk seçim için çalışmalarına başladılar. Atatürk'ün, adayları belirlerken, öncelikle Milli Mücadele'de vatanı için canını ortaya koymuş yürekli kadınları meclise taşımak istemesi Ferruha Güpgüp'ün adaylığını da belirlemiştir. Bu vatan için silah kuşanmış kadınların, vatanı temsil görevini de en iyi şekilde yapacağından şüphe duymayan Mustafa Kemal Atatürk'ün inancını boşa çıkarmayan 18 kadın, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın milletvekilleri olmuşlardır. (Güpgüpoğlu, 2010: 36) Ferruha Güpgüp, seçim çalışmalarından önce memleket yönetiminde kadınlara tanınan ilk haklardan olan yerel yönetimlerde seçme ve seçilme (1930) hakkından yararlanarak, Cumhuriyet Halk Fırkası Kayseri Vilayet İdare Heyeti üyeliği ve Kayseri Belediye Meclis Üyeliği de yapmıştır. 8 Şubat 1935 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi tarafından milletvekili aday olarak gösterilmiş ve 690 oy almıştır. 1935 yılı 5. Dönem 925. sıra 08.02.1935 tarihli mazbata ile 1 Mart 1935'te Kayseri Milletvekili olmuştur. Meclis komisyonlarında da görev alan Ferruha Güpgüp, Divan-ı Muhasebat Encümeni azalığında(sayıştay)bulunmuştur. İstanbul'da toplanan 12. Uluslararası Kadın Kongresi'ne katılmıştır. Seçim bölgesinin sorunlarıyla da ilgilenen Ferruha Güpgüp, Kayseri ile ilgili 1935 yılında hazırladığı raporda, şehirde hayvan kesiminin çok fazla olması sebebiyle fenni bir mezbahaya (kesimhane) ihtiyaç olduğundan, ayrıca şehrin yakınından geçen suların değişik hastalıklara neden olmasından dolayı bu sorunlarla ilgili önlem alınması gerektiğinden bahsetmiştir. (Güneş, 1995: 35) Meclis genel kurul kürsüsü'nde; 1936 yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu(Genel Bütçe Yasası) dolayısıyla konuşma yapmıştır. (Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, Cilt 11,1936: 232)

Ferruha Hanım'ın evliliği 1920'de boşanmayla sonuçlanmış, bu evlilikten çocuk sahibi olamamıştır. Amcasının oğlu Sami Güpgüpoğlu ile teyzesinin kızı Hesna Güpgüpoğlu'nun evliliklerinden tek çocukları olan Abdullah Güpgüpoğlu'nu kanuni mirasçısı tayin etmiştir. Abdullah Bey, bir kızına O'nun adını vermiştir, kendi ismi de oğlu Rifat Güpgüpoğlu'nun ilk çocuğu Abdullah Bey tarafından yaşatılmaktadır. Ferruha Güpgüp, 18 Nisan 1951 de vefat etmiştir. Mezarı Kayseri Asri Mezarlığı'nda babası Ahmet Mithad Bey ve oğlu Abdullah Güpgüpoğlu'nun yanındadır.¹

¹ Katkılarından dolayı Ferruha Güpgüp'ün torunu Sayın Abdullah Güpgüpoğlu'na teşekkür ederim.

(Ferruha Güpgüp 1938)

PROF. DR. JALE BAYSAL

Prof. Jale Baysal 1925 yılında Kayseri’de doğmuştur. Babası Kayseri Lisesi Muhasebecisidir. (Keseroğlu, 2010:1)

Annesi ilkökul öğretmenidir, batı müziği ile ilişkilerini annesi kurmuştur, Aynı zamanda babası da Kayseri Halkevi Müzik Koluna gider ve keman çalarmış. Sık sık çocuklarını radyo önüne oturtur ve müzik dinlemelerini sağlarlarmış (Keseroğlu, 2010:29)

Öğretmen bir ailenin çocuğu olarak büyümüş ve Kayseri Lisesi’ni bitirmiştir. Üniversite hayatına İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde başlamıştır. Öğrenciliği sırasında öykü ve romanlar yazmıştır. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümün’den mezun olduktan sonra, üç ay kadar Kayseri Lisesinde Vekil öğretmen olarak Edebiyat öğretmenliği yapmıştır.

1948 yılında Beyazıt Devlet Kütüphanesi’nde çalışmaya başlamıştır. 1950 yılında Tarık Buğra ile evlenmiştir. Tarık Buğra ile Edebiyat Fakültesi öğrencilik yıllarında tanışmışlardır. Tarık Buğra o yıllarda Zeytin Dalı isimli bir dergi çıkarmaktadır, Jale Baysal da dergiye hikâyeler vermiştir. Tarık Buğra ile 18 sene evli kaldıktan sonra, kızı Prof. Dr. Ayşe Buğra’nın dünyaya gelişinden bir süre sonra ayrılmışlardır. (Keseroğlu, 2010:34-35)

1951 yılında Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü’nün Kitaplığı’na geçen Baysal 11 yıl süreyle burada görev yapmıştır. Edebiyat Fakültesi Genel Kitaplığı’nın kuruluşunda önce uzman, sonra da yönetici olarak görev almıştır.

Dönemin Fakülte Dekanı Prof. Dr. Macit Gökberk ve 1963 yılında Almanya’dan davet edilen Kütüphanecilik Kürsüsü’nün kurucusu Prof. Dr. Rudolf Juchhof ile çalışmaya başlamıştır. Bölümün kuruluşunda görev almış ve ilk doktora öğrencilerinden biri olmuştur. 1968 yılında *Müteferrika’dan Birinci Meşrutiyete Kadar Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar* konulu doktora tezini tamamlamıştır. (Gülle, 2009: 444)Daha sonra Almanya’ya giderek “dökümantasyon” konusunda çalışmaya başlamıştır. Yurda döndüğünde Türdok’un çalışmalarına katılmıştır. Kütüphanecilik Bölümü’nde akademik çalışmalarını sürdüren Dr. Baysal, *Resmi Daire Kütüphaneleri* konulu çalışmasıyla 1972’de doçent, 1978 yılında hazırladığı *Kütüphanecilik Alanında Yeni Araçlar, Yöntemler, Kavramlar* konulu çalışmasıyla da profesör olmuştur. *Kitap ve Kütüphane Tarihi, Yönetim ve Mevzuat* konulu çalışmaları yayımlanmıştır. Kurulduğu tarihten itibaren üyesi olduğu Türk Kütüphaneciler Derneği’nin İstanbul Şubesi’ni 7 meslektaşısı ile birlikte kuran Baysal, 1965–1967 yılları arasında Şube Başkanlığı’nı yapmıştır.

1974 yılından emekli olduğu 1994 yılına kadar bölüm başkanlığını yürüten Baysal 1990 yılında “Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi” adlı vakfın kurucuları arasında yer almıştır. 2006 yılına kadar Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği’nin (ÇYDD) Yayın Kurulu üyesi olarak görev alan Jale

Baysal, başta TKDB/*Türk Kütüphaneciliği* dergisi olmak üzere çeşitli mesleki ve bilimsel yayınlardaki çalışmalarının yanı sıra, edebiyatı yakından izleyen iyi bir okur olarak çok sayıda öyküler, radyo oyunları ve oyunlar yazmıştır. ÇYDD tarafından 2. basımı yapılan *Çağdaş Toplumun Değerleri* kitabı, İbrahim Müteferrika üzerine yazdığı *Cennetlik İbrahim Efendi* adlı oyunu ve *Okuldan Dönerken* adlı çocuk kitabı ilk akla gelenlerdir. Hakkında, Prof. Dr. Hasan S. Keseroğlu tarafından yapılan söyleşilerden oluşan *Akıl ve Yürek/Bir Cumhuriyet Kadınının Tanıklığı* *Jale Baysal* konulu bir de kitap yayımlamıştır.

Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi olan Prof. Dr. Ayşe Buğra'nın annesi olan Jale Baysal'ı merhum Prof. Dr. Mina Urgan, *Bir Dinozorun Anıları* isimli kitabında *gerçek bir kütüphane uzmanı olduğu için her şeyi bilen dostum* olarak anlatır. Kendisini yakından tanıyanlar *yaşama ve yaşadığı toplumsal olaylara karşı duyarlı, alçakgönüllü, sıkı bir dost ve iyi bir yürek, dedikodu ve arkadaşan konuşmaktan her zaman kaçınan bir güzel insan* olarak tarif etmektedirler. Son yıllarında Alzheimer hastalığı ile mücadele eden Baysal, tedavi gördüğü İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'nde 11 Ağustos 2009 günü yaşama veda etmiştir. (Gölle, 2009:445)

(Jale Baysal)

TÜRKİYE'NİN İLK KADIN MİMARİ PROF DR. LEMAN CEVAD TOMSU

Leman Cevad Hanım Kayseri, Tavlusun Köyü'nün tanınmış isimlerinden Mustafa Cevad Ağa'nın kızı olarak 1913 yılında İstanbul'da doğmuştur. O, "Kafesçioğulları" lakabı ile tanınan bir ailedendir ve Tomsu soyadını da Tavlusun Köy Meydanı'na verilen aynı isimden almıştır. Eğitimin ve öğretimin özellikle Anadolu'da hatta özellikle Kayseri'de yaygınlaşmadığı hatta kız çocukları için gereksiz görüldüğü yıllarda ilk ve orta öğrenimini Erenköy Kız Lisesi'nde tamamlamıştır.

Liseden sonra İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'ne kayıt yaptırır. O başarılı bir öğrencidir. Akademide gösterdiği başarılı öğrencilik yılları ile herkesin dikkatlerini üzerinde toplar. 1930'lu yıllar aktif olarak çalışmalar yapan ve yapıtlarıyla gündeme gelen Leman Tomsu'nun damgasını vurduğu yıllardır. 1932 yılında derginin yayınladığı Güzel Sanatlar Akademisi Öğrenci Sergisi'nde yer alan "Yatılı Öğrenci Yurdu Projesi" Leman Hanım'ın ilk yayınlanmış çalışmasıdır. Dört yüz kişi kapasiteli bu yurt projesinde Leman Hanım'ın daha sonraki çalışmalarında da izlerini kolaylıkla bulduğumuz basit prizmatik kompozisyon eğilimleri dikkat çeker. (Sıvacı, 2010: 292)

Mezuniyetinin hemen ardından "Gerde ve Emirdağ Cumhuriyet Halk Partisi Evleri Projesi"ni alır ve bu projeler de dergide yayınlanır. İş yaşamına atıldığında Leman Hanım'ın çok büyük zorluklar ile karşılaşmadığını mezun olur olmaz orta kapsamda bir iş alabilmiş olmasına bakılarak tahmin edilebilir. Proje müellifi olarak "Arkitekt Leman Cevad" açıklamasının yer aldığı bu proje sade yapım teknolojisi ile dikkat çeker. Leman Hanım'ın ilk dönem çalışmalarında katı bir rasyonellik göze çarpar. Sıradan bir prizmatik plan uygulaması olan CHP Evleri Projesi Cumhuriyet Dönemi Köy İlkokulları'nı anımsatan gösterişsiz yönetim binalarıdır. Tek katlı yapı bütününde üçüncü boyutta bir renklilik, hareketlilik görülmez.

1935 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'nden çok iyi bir derece ile mezun olarak Yüksek Mimar Diploması alır ve hayata atılır. İstanbul Mimarlar Odası'na kayıt olan Leman Cevad Tomsu'nun ilk resmi işi İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğüdür. Orada şehircilik uzmanı olarak bilinen Martin Wagner ile çalışmalarına başlar.

O yıllarda erkekler için bilinen hatta erkek öğrenciler için programlanmış mimarlık konusunda özel yetenekleriyle oldukça başarılı bir çalışma grafiği çizen Leman Cevad Hanım bilgilerini daha da geliştirmek amacıyla 1937 yılında Almanya'ya gönderilir. Burada 1 yıl kalır ve yurda döner. Bir süre eski işi olan İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü'nde görev yapar. Daha sonra 1941 yılında Y.M.O. Mimarlık Bölümü Bina Bilgisi Kürsüsü'nde Ord. Prof. Dr. Emin Onat'ın asistanı olarak çalışmaya başlar. Yine aynı yıl "Bursa Evleri" konusunda tez hazırlar ve bu teziyle doçent olur. Onun bu tez çalışması daha sonra kitap olarak basılır.

Leman Cevad Tomsu, 1942 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'ne geçer. Burada da Bina Bilgisi Kürsüsü'nde değerli çalışmalar yapar ve öğrenciler yetiştirir. 1950 yılında İsviçre, Almanya, İsveç, Fransa ve İtalya'ya gider. Buralarda savaş sonrasında oluşan mimarlık ve şehirleşme konusunda yapılan çalışmalar ile ilgili bilgiler edinir ve etüt çalışmaları içinde bulunur. 1958 yılında İngiltere'ye giden Leman Cevad Tomsu, burada iskân hukuku alanında araştırma-inceleme çalışmaları yapar. Bu arada "Meskenler" adını verdiği bir kitabı da basılarak yayın hayatına girer.

Türkiye'nin ilk kadın mimarı, üstelik Kayserili kadın mimarı hazırladığı projeleriyle girdiği yarışmalarda çeşitli dereceler elde eder. 5 birincilik, 1 ikincilik, 2 üçüncülük ve 6 mansiyon kazanması onun alanında en iyilerden biri olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 1960 yılına kadar bilimsel çalışmalar yapar ve aynı üniversitede profesör unvanını alır. Leman Cevad Tomsu, meslek hayatı süresince yirmiye yakın projeye imzasını atar. Onu bilinen eserleri arasında Kayseri Halkevi binası da bulunur. 1975 yılında emekliye ayrılır. 29 Nisan 1988 yılında hayata gözlerini yumar. (Sivacı, 2010: 292)

(Leman Cevad Tomsu)

ERCİYES'İN ZİVRESİNE TIRMANAN İLK TÜRK KADINI İLMİYE BERGMAN

1914 yılında Kayseri'de doğmuştur. Babası Muhaddiszade Sait Efendinin oğlu Âlim Muhaddisoğludur. Alim Muhaddisoğlu'nun dedesi Müderriszade Sadi Efendi, İkinci Mahmut zamanında İstanbul'a gidişinde Fatih Camii'deki hadisin yanlış tefsir edildiğini söylemesi üzerine, şeyhülislam huzuruna çıkartıldığında hadisi tefsiri kabul olunur ve kendisine II. Mahmut tarafından Muhaddiszade, yani hadis çözen ünvanı verilir. Muhaddis soyadı buradan gelmektedir. 20 yaşında Kayseri Medresesi'ne müderris olmuştur.

Alim Muhaddisoğlu 1912 yılında Molu Ailesinden Arif Molu'nun ablası Simitten hanımla evlenir. Bu evlilikten dört kız evladı olur. Ayşe Sırmaçek, Feyziye Güçlüer, Melahat Kınoğlu ve Türkiye'nin ilk kadın dağcısı İlmiye Bergman.

İlmiye Bergman, İkokulu Hacı Mansur ilkokulunda okumuştur. Ortaokula İstanbul'da devam etse de, daha sonra yine Kayseri'ye dönmüş, fakat ortaokulu tamamlayamamıştır.

1932 yılında Kayseri Tayyare Fabrikası ilk uçak Mühendisi, Kayserili Aladdin Bey, İlmiye Hanım'a talip olur,

İlmiye Hanım anlatıyor;

“Babam derdi ki; kızla oğlan birbirini görecek, tanıyacak, görmeden evlenmemeli. O dönemlerde bile böyle düşünen bir insandı. Annem ve Babam bana hiçbir konuda baskı yapmazdı, biz dört kız kardeşlik, azar, dayak, kötü söz hiç yaşamadık, babamın evinde çok rahat yaşadık, babamın medreseye gittiğini sarığımı sardığımı hatırlarım.

1930’larda Zincidere’de muazzam, çok güzel, büyük havuzlu bir bağ evimiz vardı, biz kız arkadaşlarımızla bağda voleybol oynardık. Kayseri’de hanımların çar giydiği dönemde, ben şapkalı, mantolu çarşıya çıkar alışveriş yapardım. 1932 yılında Aladdin Bey ile evlendim. Eşim spora çok meraklıydı.”

İki çocuklu bir anne olarak dağa tırmanmıştır. 26 Temmuz 1936’da, Eşi Aladdin Bey, halasının torunu Nezihe Tarakçıoğlu, Kayınbiraderi, Tayyare Fabrikası Mühendisleri, Sümer Bez Fabrikası çalışanları ve Talas Amerikan Koleji’nde görev yapan Amerikalılarında bulunduğu 12 kişilik bir heyetle yola çıkmıştır.

Sabah erken saatlerde zirveye çıkmaya başlamışlardır, ancak aralarında bulunan Amerikalı Doktor, Aladdin Bey kalp hastası olduğu için zirveye tırmanmasına izin vermemiştir. Zirve’ye çıktıklarında, çinko, sürmeli bir kutunun içinde yer alan şeref defterini imzalamışlardır, ancak defterlere şuan ulaşılammamaktadır, 1940’larda Erciyes Şeref Defterleri kaybolmuştur. İlmiye Bergman’ın halasının torunu Nezihe Tarakçıoğlu etek ve topuklu ayakkabıyla zirveye çıkarken, İlmiye Bergman, 1932 yılında İstanbul’da Beyoğlunun en ünlü terzilerinden birine diktirdiği yelek, ceket, pantolon ve ayağında spor ayakkabılarıyla 1936 yılında zirve yapmıştır. Zirveden inerken, eşi Aladdin Bey onları yarıyolda karşıladır, o kadar yorulmuştur ki, şehre inmek için bindikleri kamyonunda uyuyakalmışlardır.²

İlmiye Bergman 2015 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.

(İlmiye Bergman)

İÇ ANADOLU VE KAYSERİ’NİN İLK KADIN FOTOĞRAFÇISI AKKADIN SIRCAN

Ayten Sircan Hanım’ın dilinden kayınvalidesi Akkadın Sircan;³

“1926 yılında Kayseri’ye dönen kayınpederim Mehmet Sircan Bey ilk fotoğraf dükkânını Kayseri’de Kaleönünde açarak güneş ışığında çekim yapan üçayaklı bir makine ile çekimlerine başlamıştır. Fotoğrafçılığı İzmir’de bulunan dayısından öğrenmiştir. Vesikalık fotoğrafın evlenme, kimlik ve diplomalarda kullanılmasının zorunlu hale gelmesi, Kayseri’deki fotoğrafhanelerde birdenbire artan bir talebe sebep oldu. Mehmet Sircan Bey’in fotoğrafhanesine genç bir çift gelir. O dönemlerde kadınlar erkek fotoğrafçılardan utanıp sıkılmaktadırlar, bayanlar

² Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Sekreteri Yaşar Elden’in kendisiyle yaptığı mülakattan edindiğimiz bilgiye göre.

³ Akkadın Sircan’ın Gelini, 1928 doğumlu. Ayten Sircan ile 2012 yılında yaptığımız söyleşi.

peçelerini açıp yüzlerini göstermek istememektedir. Genç bayan Mehmet Bey'i çok uğraştırır, peçemi açmam, yüzümü göstermem der. Mehmet Bey olaydan çok bunalmıştır, zorlukla fotoğraf çekilir. O günün akşamı, eşi Akkadın Hanım'a yaşadığı olayı anlatır. Kayınvalidem Akkadın Hanım çok akıllı bir kadındı.

"Sen bana fotoğraf çekmeyi öğret, ben bayanları, sen erkekleri çekersin" der. Böylece Akkadın Hanım'ın fotoğrafçılık günleri başlar.

Dışarıda gün ışığıyla çekilebilen üçayaklı "Foto Motor" denen makineyle fotoğrafları çekmeye başlar. Akkadın Hanım vesikalik fotoğraflar çekerek işe başlıyor. Kayserili bu işi çok tutuyor. Önceleri sadece çevre köylerden gelen kadınların fotoğraflarını çekiyor, daha sonra Kayserili hanımlarda bu işi benimsiyor. Müşteri çabuk tutuyor, Mehmet Bey (Kayınpederim) gelen kadınları Akkadın Hanım'ın evine yönlendiriyor, fotoğrafları evinde çekiyor. Kayseri'de meşhur oluyor. Akkadın Hanım Kayserili Kadınlar "Fotoğrafçı Teyze" diyorlar. Kayseri'nin yerlileri de ona fotoğraf çektirmeye başlıyor. Daha sonraki dönemlerde, Kayserili erkeklerde bizi de Fotoğrafçı Teyze çeksın demeye başlıyorlar.

Evimiz Kızıkapıda, Hatıroğlu Caminin yanındaydı. Kayınvalidem fotoğrafları evde çekerti. Daha sonraki dönemlerde düğün fotoğrafları da çekmeye başladı. Evimizin iki giriş kapısı vardı: Biri sokağın içindeki kapı, burada damatların fotoğrafını çekiyor. Diğeri cadde üzerindeki kapı burada da gelinlerin fotoğrafı çekiliyor. O dönemlerde nişanlı gençler evlenene kadar biraraya gelmezlerdi. Dolayısıyla nişanlı çiftlerin fotoğrafları ayrı ayrı çekilirdi. Resmi nikâh için bu gençlerin vesikalik fotoğrafa ihtiyacı oluyordu.

Akkadın Hanımın yeri sabitti, makinesi taşınmazdı. Fotoğraf çektirmek isteyenler ona gelirdi. Kayseri'de herkes onu tanırdı ve çok severdi. Başka tür fotoğraflar çekmedi, (Manzara-doğa gibi) sadece vesikalik ve düğün fotoğrafları çektı. Akkadın Hanım'ın geliri de oldukça fazlaydı. 50 yaşlarında işi bıraktı.

Bana şöyle derdi:

"Ben işi sana öğretmeyeceğim, ben çok sıkıntı çektim. Çocuklarımla yeteri kadar ilgilenemedim, para kazandım ama çok sıkıntı çektim, çamaşırlarım leğende kaldı, evimle çok ilgilenemedim".

1945 sonrası daha başka makineler çıktı, onun fotoğraf makinesi cazibesini kaybetti. 1947 yılında eşim Abdullah Sırcan (Akkadın Hanım'ın oğlu) İstanbul'da fotoğrafçılık eğitimi alıyor. Döndükten sonra Kızıkapı'da yine bir fotoğrafhane açıyor (Foto Sırcan). İlk renklendirilmiş resimleri Kayseri'ye getiriyor.

Akkadın Hanım 1975'de vefat etti, kayınpederim Mehmet Sırcan da aynı sene vefat etti.

Akkadın Hanım'ın üç çocuğu vardı: İkiz kız, bir oğlan, Akkadın Hanım ve kayınpederim Mehmet Bey, Mahallede kızlarını ilk olarak okula gönderen ailelerdenmiş. O dönemlerde kızların okula gitmesi yaygın değildi, hatta ayıplanıyordu. Akkadın Hanım'ın iki kızı yani görümcelerim Akşam Sanat okulunda okudular.

Bir anı: Eşimle (Abdullah Sırcan) 5 yıl İstanbul'da kaldık. (1950 lerde) Kayınvalidem trenle İstanbul'a geldi. Trenden inip bakıyor, hep erkeklerle bayanlar sarılıyor, öpüyorlar birbirlerini, – Oğlum diyor: – Ayıp değil mi? Böyle sarılmak, öpmek? Hayır, anne diyor. İstanbul da böyle olduğunu söylüyor, Kayınvalidem çok espriliydi. Diyor ki ben bu âdeti Kayseri'ye götürürüm, öyle de yapıyor. Kayseri'ye Trenle geri dönüyor, Trenden iner inmez, kendisini karşılamaya gelen kayınbabam Mehmet Bey'e sarılıyor. Eşi kızıyor, rezil mi edeceksin beni diyor. Çünkü o yıllarda Kayseri'de bunlar hiç hoş karşılanmazdı. Akkadın Hanım, kadınlar arasında sarılma olayını anlatınca çok şaşırılmışlar, Gerçekten sarıldın mı falan demişler. O dönemlerde Kayseri'de bunlar ayıp karşılanıyor.

Akkadın Hanım okula gitmemiş, fakat okuma-yazmayı kendi kendine öğrenmiş, çok akıllı bir kadındı."

(Akkadın Sırcan)

SONUÇ

Bilinen hakikatlardandır ki çağdaşlaşmanın alameti değişimdir. Değişim, hem evrenin, hem de evrenin özeti olan insanın yapısında vardır. Şüphesiz, insan, değişime ihtiyacı en fazla olan varlıktır. Tanzimat paşalarından, seçkin düşünürümüz Ahmet Cevdet Paşa'nın tesbit ve temennisi Cumhuriyet devri ile hayata geçirilmiş olacaktır: Milli hayatı düzenleyen hükümlerin, kuralların değişimi zamanın değişimidir. Rasyonel ve makul bir kalkınma, ancak sürekli değişimden ve değişim sonucu gelişmeyle mümkün olmaktadır. Garipname yazarı Âşık Paşa'nın dediği gibi, akıllı ve hırslı bir insan veya toplumdur ki, ebedi dirlik ve düzenlikte olabilir. Akıllı ve hırslı olmanın gereği de şüphesiz, kadını erkeğiyle hayata katmak, ortaklaşa üretimde bulundurmak, refah ve saadete erdirmektir. Kadını yalnız ev kadınlığı ile sınırlandırmamak, onu kamusal hayatın her alanında etkin kılabilmektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Kayseri şehrinde, kadının eğitimden başlayarak, toplumsal hayattaki rolü giderek ve kalıcı olarak artış göstermiştir. Kapalı bir toplum yapısından bu suretle uzaklaşmış, Kayserililer kız çocuklarının her kademedede, eğitim – öğretim görmesi için azami özveride bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA VE KAYNAK KİŞİLER

BCA, 490-1-307-1250-2.

Akbaş, Seyit Burhanettin; 47 yaşında, gazeteci ve araştırmacı aynı zamanda edebiyat öğretmeni.

Akkadın Sırcan'ın Gelini, 1928 doğumlu. Ayten Sırcan ile 2012 yılında yaptığımız söyleşi.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1981). (Toplayan: Nimet Unan), Türk Ankara: İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, III. Baskı.

Duroğlu, S. (2007). Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Sekreteri Yaşar Elden'in İlmiye Bergman ile yaptığımız mülakat.

Ferruha Güpgüp'ün torunu Abdullah Güpgüpoğlu ile 2012 yılında yaptığımız söyleşi.

Gülle, M. (2009). Prof. Dr. Jale Baysal. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 23(3): 444-445.

Güneş, İ.(1995). *Türk Parlamento Tarihi (1935- 1939)*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı.

Güpgüpoğlu, A.(2010). Ferruha Güpgüp. *Prestij Dergisi*, (1): İstanbul: Esen Ofset Matbaacılık.

Kars, Z. (1999). *Millî Mücadele'de Kayseri*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Keseroğlu, H. (2010). *Akıl ve Yürek: Bir Cumhuriyet Kadını Jale Baysal'ın Tanıklığı*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Sıvacı, A. (2010). *Kayseri'de İz Bırakanlar*. Kayseri: Op. Dr. Seyfi Şahin Kulak Burun Boğaz Merkezi Kültür Yayınları.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, p. 29-38, December 2020

Sosyal Bilgiler Öğretiminde Öğretim Teknolojisi Kullanımı ile İlgili Tezlerin İncelenmesi

Investigation of Postgraduate Theses Within The Field of Social Education in the Context of Instructional Technolog

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.809674>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
13.10.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
07.12.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
25.12.2020

Asya Studies

Dr. Öğr. Üyesi Neşet Mutlu
Erciyes Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
nesetmutlu@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-3378-4986>

Beyza Bayram
Erciyes Üniversitesi

byzbyrm38@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-4148-7487>

Yasin Taçyıldız
Erciyes Üniversitesi

ysntacyildiz@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-5407-5978>

Öz

Eğitim alanında ve Sosyal Bilgiler eğitiminde öğretim teknolojisi kullanımının önemi ve öğretim sürecine katkısı her geçen gün daha çok fark edilmektedir. Bunun sonucunda literatürdeki öğretim teknolojisi kullanımı ile ilgili yapılan çalışmalar artmaktadır. Bu çalışmalar yeni teknolojilerin tasarımlarının ve geliştirilmelerinin yapıldığı veya var olan öğretim teknolojilerinin incelendiği ve etkililiğinin araştırıldığı araştırmaları kapsar. Bu çalışmada, 2007-2017 yılları arasında lisansüstü düzeyde Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında ve öğretim teknolojisi konu kapsamında yapılan 79 tez içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu çalışma ile bu tezlerin tez düzeyi, araştırma yöntem ve teknikleri, örneklem sayısı, araştırma konusu, veri toplama araçları, analiz yöntemleri ve yayın durumu gibi değişkenlere göre incelenmiştir. Bulgular sonucunda, çalışmalarda en çok nicel araştırma yöntemleri ve deneysel desenin tercih edildiği, yeni bir materyal veya teknoloji tasarımı ve geliştirilmesinden ziyade var olan teknolojilerin etkililiğinin araştırıldığı, analiz sayısı olarak tek analiz türünün tercih edildiği, analiz çeşidi olarak t-testin kullanıldığı, en yaygın veri toplama aracının ise başarı testi olduğu ve son olarak doktora tezlerinin yüksek lisansa göre daha fazla yayımlanma oranının olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak öğretim teknolojisi ile ilgili tezlerde, nitel çalışmaların özendirilmesi, materyal ve teknoloji geliştirmeye yönelik tezlerin sayısının artırılması, analiz yöntemi sayısının artırılması ve tezlerin yayımlanması için özellikle yüksek lisans öğrencilerinin desteklenmesi yoluyla bu konudaki literatürün daha zenginleştirilebileceği düşünölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretim Teknolojisi, İçerik Analizi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Tasarım, Geliştirme

Abstract

The importance of the use of instructional technology both in the field of education and Social Studies education and its contribution to the teaching and learning processes are becoming more and more common day by day. As a result, number of studies on the use of instructional technologies in the literature are increasing. These comprises studies in which design and development of new technologies are made, examines existing materials and technologies and investigates their effectiveness. In this study, 79 theses conducted in the field of Social Studies Education having subject related to instructional technology in education between 2007-2017 were subjected to content analysis. With this study, theses are examined according to variables such as graduate program, research methods and techniques, number of samples, research subject, data collection tools, analysis methods and publication status. According to research results, quantitative research methods and experimental design are much preferred, the effectiveness of existing technology was investigated rather than a new material design and development, t-test was used as a type of analysis, the most common data collection tool was the achievement test, and finally, it was determined that doctoral theses have higher publishing rates than master's. According to the findings of the study, encouraging qualitative studies, increasing the number of theses on material design and development, increasing the number of analysis methods, supporting master's graduate students in order to publish their theses will in the theses on instructional technology will contribute literature more.

Keywords: Instructional Technology, Content Analysis, Social Studies Education, Design, Development

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Mutlu, N.; Bayram, B. ve Taçyıldız, Y. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Öğretim Teknolojisi Kullanımı ile İlgili Tezlerin İncelenmesi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year: 4, Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, December, p. 29-38.

1. GİRİŞ

Öğretim teknolojilerini AECT (Association for Educational Communications and Technology) “öğrenme için süreçlerin ve kaynakların tasarımı, geliştirilmesi, kullanımı, yönetimi ve değerlendirilmesinin teorisi ve uygulaması” olarak tanımlamıştır (Seels & Richey, 1994). Bu teknolojiler, öğretim hedeflerini kazandırmak amacıyla, çeşitli araçlardan yararlanılarak gerçekleştirilen tüm ders içeriklerini kapsar (Yanpar, 2007). Genelde öğretim teknolojileri denildiğinde her ne kadar akla ilk olarak elektronik cihazlar gelse de; kâğıt, kalem, karatahta, tebeşir vb. bütün araç-gereçler aslında öğretim teknolojileri içerisinde sayılmalıdır (Nalçacı, 2005).

Öğretim teknolojileri, öğrencilerde hedeflenen bilgi, beceri, tutum ve değerlerin elde edilmesini kolaylaştırmak ve kalıcı hale getirmek amacıyla kullanılır (Demirel & Altun, 2017). Nitelikli materyaller soyut bilgilerin somutlaştırılmasında, öğrenciyi güdülemede, öğrencinin dikkatini toplamada, öğrenme isteğini artırmada, bilginin uygulamaya dökülmesinde öğretmene yardımcı olacak otantik öğrenme ortamları sunar (Önal, Kılıç, Çolak ve Kızılcıoğlu, 2017). Öğrenmede işe koşulan duyu organ sayısı ne kadar fazla ise, etkili öğrenmenin bir o kadar fazla olacağı söylenebilir. Çok sayıda duyu organını harekete geçirmek, öğretimde teknoloji kullanımını zorunlu kılar (Seferoğlu, 2006). Bunun sağlamanın bir yolu da dersliklerde teknoloji kullanımı giderek artırmaktır. Teknoloji kullanımı ise öğretimde daha fazla materyalin işe koşulmasıyla mümkündür.

Sosyal Bilgiler “kavrayış düzeyleri gözetilerek sosyal (beşeri) bilimlerin gerçek hayat ve yaşanan toplumla ilgili seçilmiş konularına yer veren bir derstir” (İnan, 2019, s.2). Bu açıdan bakılınca sosyal bilgiler dersi hem öğrenciler için soyut kavramlar içeren, hem güncel ve tarihi bir içeriğe sahip, çok disiplinli ve gündelik hayatla doğrudan ilişkili bir ders olmasından dolayı öğretim teknolojisinin etkin şekilde kullanılabilmesi için bir derstir. Öğrencinin toplum ve toplumsal problemlerle ilişkili fikir sahibi olmasında, etkin ve iyi bir vatandaş olarak üzerine düşen hak ve sorumlulukları öğrenmesinde, insanlar arası iletişimi kavramasında, milli unsurları anlamasında Sosyal Bilgiler mihver derslerden biridir (Gülüm & Ulusoy, 2009). Bu kazanım, yetkinlik ve becerilerin kazandırılmasında teknoloji kullanımı büyük önemi haizdir. Çünkü eğitim ve öğretimi ezberden çıkartıp nitelikli, verimli ve eğlenceli hale getirmenin yolu etkili araç-gereç ve materyal kullanımından geçmektedir. (Çoban & İleri, 2013). Etkili araç- gereç ve materyal kullanımı ile öğrenciler kaynaklara daha kolay ulaşarak birçok duyu organı aynı anda işe koşulacak, öğretim yöntem ve teknikleri aynı anda etkili bir şekilde uygulanabilecektir (Özel, 2014). Kullanılan materyaller ile öğrencide oluşturulan merak ve ilgi sonucunda daha kalıcı ve hızlı bir öğrenme gerçekleşecektir.

21. yy’dan itibaren teknolojinin hızla gelişmesi bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmıştır. İnternetin ve bilgisayarın hayatımıza her alanda dâhil olmasıyla öğrenme sadece sınırlı alanda gerçekleşmekten çıkıp artık herkesin ulaşabileceği seviyeye gelmiştir. Sosyal Bilgiler dersinde birçok öğretim teknolojisi kullanılabilir olmasına olanak sağlamıştır. Önceleri yazı tahtası ve kitap gibi geleneksel öğretim araç ve gereçleri yaygın olarak kullanılırken, son dönemlerde gelişen teknolojiye ve imkânlarla paralel olarak okullarda en çok internet, akıllı tahta ve bilgisayarlar kullanılmaya başlanmıştır. Fatih projesiyle birlikte ülkedeki okulların büyük bir bölümü akıllı tahta ve internet altyapısıyla donatılmıştır (Hebecci, Çelik & Şahin, 2016). Projenin ulaştırılmadığı okullarda ise, yerel imkânlar kullanılarak derslikler bilgisayarlar ile teçhiz edilmiştir. Akıllı tahta ve bilgisayarlar, internet vasıtasıyla sözel, görsel ve görsel-işitsel tüm materyalleri öğrenciye sunma imkânı tanır. Bir Sosyal Bilgiler öğretmeni, akıllı tahta veya bilgisayarı kullanarak sayısız harita, görsel ve video göstererek dersini anlatabilir. Özellikle coğrafya ve tarih gibi sosyal bilgiler konularında teknoloji kullanımı ile öğrencinin yapı ve içerik itibarı ile zorlandığı konularda görsel ve işitsel olarak desteklenmesi sağlanabilir ve etkinliklerin uygulanması sırasında çözümleyici bir rol oynayabilir. Elektronik materyaller dışında kitap, dergi, harita, küre, gazete haberi, afiş, poster, zaman şeridi, gezi, sergi, kültürel varlıklar vb. materyallerde Sosyal Bilgiler derslerinde kullanılmaktadır. Özel gün ve haftaların öğretilmesinde afişlerden; ülkemizin doğal ve tarihi güzelliklerini öğrencilerin zihinlerinde canlandırmada posterlerden; ülkemizin ve dünyanın yapısını kavratmada harita ve kürelerden faydalanılmaktadır (Nalçacı & Ercoşkun, 2005). Öğretmenlerin ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)’nin katkıları dışında, Sosyal Bilgiler dersinde kullanılan teknolojilerin edinimlerinde velilerin katkıları oldukça yüksek düzeyde katkı sağlamaktadırlar (Öztürk, Keskin & Keskin, 2004).

Literatürdeki gelişmelerin takibi ve yapılan çalışmalardaki genel eğilimlerin ne yönde olduğu yapılan tez çalışmaları ile izlenebilir. Eğitim alanında birçok alt programda yapılan tez çalışmalarının derlenmesi ve analizine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Doğru, Gençosman, Ataalkın ve Şeker,

2012; Göktaş ve diğerleri, 2012; İnce, Gül ve Bozyiğit, 2017; Kozikoglu ve Senemoglu, 2015; Tayfun ve diğerleri, 2018). Bu çalışmalarda tezler genel olarak tezin türü, hedef kitlesi, konusu, yapım yılı, yapıldığı üniversite, erişim durumu; tezde kullanılan araştırma yöntemi, veri toplama araçları, analiz yöntem ve teknikleri ve kullanılan öğretim uygulamaları incelenmiştir.

Sosyal Bilgiler Eğitimi özelinde incelendiğinde, Şahin, Yıldız ve Duman (2011) bu alanda yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerini yıl, yapıldığı üniversite, çevrimiçi açık olup olmama durumu, araştırma temaları gibi değişkenlere göre doküman incelenmesine tabi tuttıkları görülmektedir. Çalışma sonuçları, tezlerin sayısının 2006 sonrasında artış eğilimine girdiği; en çok tezin Gazi Üniversitesi'nde yapıldığı; çevrimiçi erişime açık tezlerin daha fazla olduğu ve yüksek lisans tezlerinde en çok eğitim programı temasının, doktora tezlerinde ise en çok öğretim yöntem ve teknikleri temasının çalışıldığını göstermektedir. Tarman, Acun ve Yüksel (2010)'in Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin yapılış yılı, yapıldığı üniversite, tez konuları ve tezde kullanılan yöntemlere göre incelenmişlerdir. Çalışma sonunda 2005-2009 yılları arasında tez sayılarında belirgin bir yükseliş olduğu, en çok tezin Gazi Üniversitesinden çıktığı, en çok eğitim programı ve içerik üzerine çalışmaların olduğu ve çoğunlukla nitel yöntemlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Yine Dilek, Baysan ve Öztürk (2018)'in yapmış olduğu çalışmada da 2010 ve 2017 yılları arasında yapılan yüksek lisans tezleri yıl, araştırma türü, araştırma yöntemi, konu alanları, seçilen örneklem, örneklem büyüklüğü, veri toplama araçları, üniversitelere göre dağılımları ve veri analiz yöntemleri açısından incelenmiş, tezlerde en çok nitel araştırma yöntemlerinin analizlerde ise betimsel yöntemlerin tercih edildiği ve Şahin, Yıldız ve Duman'ın çalışmasına paralel olarak en çok tezin Gazi Üniversitesi tarafından yayımlandığı ortaya koyulmuştur.

Sosyal Bilgiler Eğitimi alanındaki sistematik derleme çalışmalarına bakıldığında genellikle belli tarih aralığındaki tüm tezlerin incelenmesi yoluna gidilmiştir. Bu çalışmada ise kapsamın 2007-2017 yılları arasında eğitim sürecinde artan önemi ve katkısına paralel olarak Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı (ÖTMT) konusunda yapılan çalışmalarla daraltılması amaçlanmıştır. Araştırmanın sonuçları Sosyal bilgiler alanında öğretim teknolojilerinin tasarımı ve kullanımına yönelik lisansüstü tezlerin düzeyi, araştırma yöntemleri, tezin konusu ve kullanılan teknoloji kapsamı, veri toplama araçları, analiz yöntemleri, örneklem sayısı ve yayınlanma durumlarına göre genel durumun ortaya çıkarılması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma sonucunda çıkan bulgular, sosyal bilgiler eğitiminde öğretim teknolojisi ile ilgili yapılan çalışmalarda mevcut eğilimlerin takip edilmesi, bu teknolojilerin kullanımı ile ilgili eksik alanların belirlenmesi ve bu alanlarda çalışacak araştırmacılara çalışma sürecinin plan ve programlanmasında yol gösterici bilgiler sunacaktır. Bu amaçlar doğrultusunda araştırma sorusu "Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında öğretim teknolojilerinin kullanımıyla ilgili tezler; tez düzeyi, araştırma yöntem ve teknikleri, örneklem sayısı, araştırma konusu, veri toplama aracı, analiz yöntemleri ve yayın durumu değişkenlerine göre nasıl farklılık göstermektedir?" şeklinde belirlenmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışmada sistematik derleme modelinde doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Sistematik derleme, araştırmacıların belli bir probleme çözüm bulmak amacıyla, belirledikleri kriterlere göre taranacak kaynakların seçilmesi ve bu kaynaklardaki bulguların tümünün bir arada sentezlenmesi yoluyla yapılmaktadır (Cevher & Yıldırım, 2020).

Sistematik derleme sonucunda elde edilen kaynakların incelenmesinde ise nitel araştırma tekniklerinden içerik analizine başvurulmuştur. Sosyal bilgilerde tercih edilen analiz yöntemlerinden olan içerik analizi; basılı kaynaklardaki sözcüklerin, sistematik bir temelde nesnel olarak kategorize edilmesi ve özetlenmesi olarak tanımlanabilir (Sert, Kurtoğlu, Akıncı, Seferoğlu, 2012). İçerik analizi, elde edilen verilerin derinlemesine incelenmesine olanak sağlar ve önceden net olmayan konuların ve konuların alt boyutların ortaya çıkarılmasında kullanılır (Devrim, 2011). İçerik analizi yöntemi nitel araştırma türlerinde yaygın olarak kullanılan bir teknik olsa da verileri sayısallaştırma olanağı sunmasından dolayı nitel ve nicel çalışmalar arasında bir bağlantı sağlar. Dolayısıyla her iki araştırma türünde de kullanıma imkânı vardır. İçerik analizi yoluyla araştırmacı sistematik ve objektif bir şekilde yorum yapma imkânı bulur (Çilingir, 2017). Bu çalışmada da Türkiye de 2007 ve 2017 yılları arasında sosyal bilgiler eğitimi alanında, araştırma konusunu öğretim teknolojisi kullanımının oluşturduğu yüksek lisans ve doktora tezlerinin içerik analizi yapılmaya çalışılmıştır. Analiz edilen tezler, bir öğretim teknolojisi kullanılarak yapılmış olması kriterlerine bağlı olarak belirlenmiştir.

VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Bu çalışmanın örneklemini oluşturacak eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın veri kaynağı olan tezler Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) "Ulusal Tez Merkezi"nin veri tabanı kullanılmış, 2007 ve 2017 yılları arasında Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında yapılan bütün tezlerin konu ve kapsamı incelenerek teknoloji kullanımı ile ilgili olan tezler çalışmaya dâhil edilmiştir. Tarama sürecinde sosyal bilgiler, sosyal bilgiler eğitimi ya da sosyal bilgiler öğretimi anahtar kelimelerini içeren ve en az bir öğretim teknolojisi kullanılarak yapılan 11 tanesi doktora 68 tanesi yüksek lisans tezi olmak üzere 79 adet tez çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu tezler incelenirken literatür taraması sonucu dokuz bölümden oluşan bir tez inceleme formu oluşturulmuştur. Bu forma dayalı olarak doküman incelemesi yapılmış, tez verileri tabloya dökülmüştür. Bu dokuz bölüm; (1) tez düzeyi, (2) araştırma yöntemi, (3) araştırma tekniği, (4) örneklem sayısı, (5) araştırmanın konusu, (6) veri toplama aracı, (7) veri analizi sayısı, (8) veri analiz türü ve (9) tezin yayımlanma durumu başlıklarından oluşturulmuştur. Bu tablodan yararlanılarak, tezlere ait veriler sayısal değerlere dönüştürülmüş ve analizleri yapılmıştır.

VERİ ANALİZİ

İçerik çözümlemesi yaparken iki çeşit analizden bahsedilebilir: açık analiz ve gizli analiz. Açık analiz, verilerin istatistiksel ve sayısal olarak nicel çözümlemeleri içerirken; gizli analiz, metin içerisinde geçen ve bu metinlerde verilmek istenen anlamlara yönelik nitel çözümlemeleri barındırır (Yıldırım ve Şimşek, 2004). Verilerin analizi için içerik analizi yöntemi tercih edilmiş ve tezlerin içeriği önceden belirlenen başlıklara göre açık analiz yoluyla incelenmiştir. Elde edilen veriler sayılarak frekansları belirlenmiş ve toplam örneklem sayısına oranlanarak yüzde değerleri hesaplanmıştır. Yüzde oranlarına göre her tema altındaki veriler sıralanmış ve bulgulara ulaşılmıştır.

BULGULAR

Bu çalışmada 2007 ve 2017 yılları arasında teknoloji kullanımı ile ilgili yapılan ve yayınlanan doktora ve yüksek lisans tezlerinin içerik analizi sonuçları açıklanmıştır. Bulgular tezlerin tez düzeyi, araştırma yöntem ve teknikleri, örneklem sayısı, araştırma konusu, veri toplama aracı, analiz yöntemleri ve yayın durumu değişkenlerine göre dağılımları frekans ve yüzdeleri tablolar halinde incelenmiştir.

Tezlerin düzeyine göre tez dağılımı

Öğretim teknolojisi kullanımı ile ilgili Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında yapılan tezlerin frekans ve yüzdelerine bakıldığında, büyük çoğunluğunun (% 86,1) yüksek lisans düzeyinde, % 13,9 unun ise doktora düzeyinde çalışılmış tezler olduğu görülmüştür (Tablo 1).

Tez türü	f	%
Yüksek lisans	68	86,1
Doktora	11	13,9

Tablo 1. Çalışılan tezlerin düzeyine göre dağılımı

Araştırma yöntem ve tekniğine göre tez dağılımı

Çalışma kapsamında ulusal tez merkezinde yayımlanan doktora ve yüksek lisans tezleri araştırma yöntemlerine göre incelendiğinde % 75,9 oranında nicel araştırmaya rastlanmıştır (Tablo 2). Nicel araştırmalar sonrasında, hem nitel hem de nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma araştırmalar (% 12,7) ve nitel araştırma yöntemleri (% 11,4) birbirine yakın oranlarda karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma yöntemleri	f	%
Nicel	60	75,9
Karma	10	12,7
Nitel	9	11,4

Tablo 2. Çalışılan tezlerin yöntemlere göre dağılımı

Araştırma tekniği değişkenine göre çalışma kapsamındaki tez çalışmalarına bakıldığında, % 86,3 oranıyla deneysel çalışmaların en çok tercih edilen araştırma tekniği olduğu görülmektedir (Tablo 3). Bu

çalışmaları ise % 3,7 oranıyla nitel çalışma türlerinden olan eylem araştırmaları takip etmektedir. Tarama çalışması, betimsel çalışmalar, fenomenolojik çalışmalar ve söylem araştırmasının ise % 2,5 ile aynı oranda ve en az kullanılan araştırma teknikleri olduğu görülmektedir.

Araştırma yöntemi	Araştırma tekniği	f	%
NİCEL	Deneysel	70	86,3
	Betimsel	2	2,5
	Tarama	2	2,5
NİTEL	Eylem	3	3,7
	Olgu bilim	2	2,5
	Anlatı (söylem)	2	2,5
Toplam		81*	100

Tablo 3. Araştırma tekniklerine göre tez dağılımı

*Karma çalışmalarda birden fazla teknik kullanılabilirdiği için toplam teknik sayısına göre hesaplama yapılmıştır.

Örneklem sayısına göre tez dağılımı

Çalışma kapsamındaki tezlerin ulaşabildiği örneklem sayısı dağılımına bakıldığında en çok 31 ile 50 kişi arasında değişen örneklem grubunun (% 35,4) tercih edildiği belirlenmiştir (Tablo 4). Bu örneklem sayısını % 30,4 oranıyla 51-100 arasında değişen örneklem sayısının izlediği görülmüştür. 1 ile 10 kişi arasında değişen örneklem grubunun (% 1,3) ise en az kullanıldığı söylenebilir.

	1-10 arası	11-30 arası	31-50 arası	51-100 arası	101-200 arası	201 ve fazlası	Örneklemi olmayan	Toplam
f	1	8	28	24	12	2	4	79
%	1,3	10,1	35,4	30,4	15,2	2,5	5,1	100

Tablo 4. Tezlerde çalışılan örneklem sayısı ve oranları

Araştırmanın konusuna göre tez dağılımı

Çalışma kapsamındaki teknoloji kullanımı ile ilgili tezlerin içeriğine bakıldığında (Tablo 5), daha önceden tasarlanmış veya üretilmiş bir teknolojinin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor kazanımları üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmaların en fazla sayıda yapıldığı görülmüştür (% 77,2). Bu çalışmaları yeni bir materyalin tasarlandığı veya var olan materyalin yapısının/içeriğinin araştırıldığı çalışmalar aynı oranla takip etmektedir (% 11,4).

Kullanım durumu	f	%
Materyal Tasarlama	9	11,4
Materyal Uygulama	61	77,2
Materyal İnceleme	9	11,4

Tablo 5. Çalışılan tezlerin konusuna göre dağılımı

Araştırma veri toplama araçlarına göre tez dağılımı

Çalışma incelenen tezlerde kullanılan veri toplama araçları incelendiğinde, hem yüksek lisans düzeyi hem de doktora düzeyinde en çok tercih edilen aracın % 42,3 ile başarı testleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 6). Başarı testleri sonrası en çok tercih edilen veri toplama araçları % 14,8 oranı ile tutum - ilgi ölçekleri ve % 13,4 oranı ile görüşme formu olduğu görülmüştür. Tablo 6'ya göre anket ve doküman inceleme formunun eşit oranlarda (% 5,6) tercih edildiği görülürken, gözlem formunun ise bu iki ölçme aracından sonra en çok kullanıldığı tespit edilmiştir.

		Başarı testi	Tutum - ilgi ölçeği	Görüşme formu	Anket	Doküman inceleme formu	Gözlem formu	Diğer	Toplam
Yüksek lisans	f	53	14	16	6	6	3	19	117
	%	45,3	12,0	13,6	5,1	5,1	2,6	16,3	100
Doktora	f	7	7	3	2	2	-	4	25
	%	28,0	28,0	12,0	8,0	8,0	-	16,0	100
Toplam	f	60	21	19	8	8	3	23	142
	%	42,3	14,8	13,4	5,6	5,6	2,1	16,2	100

Tablo 6. Tezlerde kullanılan veri toplama araçları sayısı ve oranı

Veri analiz yöntemi sayıları ve türüne göre tez dağılımı

İncelenen doktora ve yüksek lisans düzeyindeki tezlerin çoğunluğunun (% 55,7) tek analiz yöntemi kullandığı; iki farklı (% 21,5) ve üç ve daha fazla (% 22,8) analiz yöntemi kullanan tezlerin ise daha azınlıkta ve birbirine yakın oranlarda kullanıldığı söylenebilir (Tablo 7).

Analiz yöntemleri	f	%
Tek analiz yöntemi	44	55,7
İki farklı analiz yöntemi	17	21,5
Üç ve daha fazla analiz yöntemi	18	22,8

Tablo 7. Tercih edilen veri analiz yöntem sayısı ve oranı

Bu tezlerdeki veri analiz yöntemlerinin türüne bakıldığında nicel veri analizi yöntemlerinin, nitel alternatiflerine göre daha fazla kullanıldığı belirlenmiştir (Tablo 8). Nicel veri analiz yöntemlerinden “t-test” analiz yönteminin % 36,4 oranı ile en çok tercih edilirken, ANOVA /ANCOVA analiz yöntemlerinin (% 12,8) kullanımının ise bu analiz yönteminden sonra geldiği belirlenmiştir. Nitel araştırma çalışmalarında ise betimsel analiz yönteminin (% 9,1) içerik analizi yöntemine (% 7,6) göre daha çok tercih edildiği söylenebilir (Tablo 8).

		f	%
Betimsel	Yüzde/frekans /çizelge	5	3,8
	Ortalama/standart sapma	8	6,1
NİCEL	T testi	48	36,4
	ANOVA/ANCOVA	17	12,8
	Çıkarımsal Regresyon	2	1,5
	Parametrik olmayan testler	11	8,3
	Diğer	19	14,4
NİTEL	Betimsel	12	9,1
	İçerik	10	7,6
Toplam		132	100

Tablo 8. Veri analiz yöntemleri sayısı ve oranları

Tezlerin yayımlanma durumuna göre dağılımı

Hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinin yayımlanma oranlarına bakıldığında yapılan tezlerin yarısından azının (% 44,3) ancak yayımlandığı görülmüştür (Tablo 9). Doktora tezleri kendi içerisinde % 72,7 yayımlanma oranına sahipken, yüksek lisans düzeyinde bu oran % 39,7' ye düşmektedir.

	Yayımlanmayan		Yayımlanan		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Yüksek lisans	41	60,3	27	39,7	68	86,1
Doktora	3	27,3	8	72,7	11	13,9
Toplam	44	55,7	35	44,3	79	100

Tablo 9. Tezlerin yayımlanma sayısı ve oranları

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

21. yüzyıl, teknolojinin her alanda ön planda olduğu zaman aralığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir etkileşim içerisinde eğitimin de teknolojiden etkilenmemesi düşünülemez. Diğer alanlarda olduğu gibi eğitim de, yeni materyal ve teknolojileri kendi sistemiyle bütünleştirmek ve etkililiği hakkında araştırmalar yapmak zorundadır. Aksi takdirde ne tür materyal ve teknolojilerin hangi alanlarda etkili olduğu belirlenemez. Bu durum ise emek, para ve zaman israfına yol açar. Sosyal Bilgiler alanında yapılan ampirik çalışmalar alana büyük katkılar sağlamaktadır. Bu çalışmaların incelenmesi, zayıf ve güçlü yanlarının ortaya çıkarılması, farkındalık oluşturarak bilimsel yığılmaların önlenmesi ve gelecekteki çalışmalara ışık tutması açısından çok önemlidir. Bu çalışmada da Sosyal Bilgiler Eğitimi anabilim dalında öğretim teknolojisi kapsamında yayımlanmış 79 adet tezin dokuz başlık altında eğilimleri belirlenmiştir.

Bu çalışmada ulusal tez merkezi tez veri tabanından ulaşılan tezlerden elde edilen verilerin analizi sonucunda öğretim teknolojisi kullanımı ile ilgili yapılan içerik analizinde birçok bulguya ulaşılmıştır. Bu bulgulardan, yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine göre yaklaşık 5 kat daha fazla yapıldığı; çalışmaların yarısından fazlasının nicel araştırma yöntemini kullandığı ve en çok kullanılan araştırma tekniği olarak deneysel çalışmaların öne çıktığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu durum ise Türkiye'deki üniversitelerde Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında Doktora programından daha fazla Yüksek lisans programı bulunması ile ilişkilendirilebilir (Yaylak, 2019). Örneklem sayısına bakıldığında ise en çok 31-50 arası örneklem sayısına ulaşıldığı ve daha çok materyal veya teknolojilerin eğitimde uygulamalarının tez konusu olarak seçildiği belirlenmiştir. Veri toplama aracı olarak başarı testleri en çok kullanılırken, verilerin çözümlenmesinde tek analiz yöntemi tercih sebebi olmuştur. Analiz yöntemi olarak tezler incelendiğinde çıkarımsal istatistik türlerinden t-test en çok kullanılmıştır. Yayımlanma oranlarına bakıldığında ise doktora çalışmalarının yaklaşık dörtte üçü yayımlanırken, bu oran yüksek lisans tezlerinde %40 civarına düştüğü görülmüştür.

İlk bulgularda öğretim teknolojisi kullanımı ile ilgili yapılan yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerinden yaklaşık literatürde yapılan çalışmalarla benzer olarak 5 kat daha fazla çıkmıştır (Tayfun ve diğerleri, 2018). Burada her ne kadar yüksek lisans türü lehine bir sonuç ortaya çıksa da, öğretim teknolojisi konusunun seçiminde oransal olarak bakıldığında, doktora tezleri arasındaki tercih edilme oranının yüksek lisans tezleri arasındaki tercih edilme oranına göre daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bunun nedeni YÖK veri tabanındaki yüksek lisans tez sayısının doktora tez sayısına oranının 8 kat olmasıdır. Bu oranın teknoloji kullanımıyla ilgili tez konusu seçiminde 5'e düşmesi, doktora tezlerinde, yüksek lisans tezlerine göre daha fazla tercih edildiğinin bir göstergesidir.

Araştırılan tezlerin %75'i, nicel araştırma yöntemlerini kullanırken, sadece % 11,4' ünün nitel araştırma yöntemlerini kullandıkları belirlenmiştir. Nitel araştırma yöntemleri yerine nicel yöntemlerin tercih edilme nedeni, tezlerin çoğunluğunun uygulamaya dönük çalışmalar içermesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Nicel araştırmalar içerisinde ise deneysel yöntemin en çok tercih edilen yöntem olası dikkat çekmektedir. Çalışmaların %77,2' si uygulama yoluyla, öğretim teknolojilerinin etkililiğinin incelendiği tezlerden oluşmaktadır. Bu durum araştırmacıları, iki farklı grubun veya farklı zaman aralıklarında tek grubun karşılaştırıldığı nicel analizlere yönlendirmektedir. Örneklem oluşturma, temel düzeyde istatistiksel tekniklerin kullanılması, sonuçların genellenebilir olması gibi avantajlarından dolayı bu araştırma yönteminin seçildiği düşünülmektedir (Şimşek ve diğerleri, 2007). Tezlerin belirli bir yöntemde yığılması araştırmaların benzer özellikler gösterdiğini, alanda belirli bir çerçevenin dışına çıkılmadığını ve benzer çalışmaların yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Bu durumda yapılacak deneysel çalışmalarda kontrol edilen ve etkisi incelenen değişken sayısının artırılması ve daha güçlü istatistiksel analizlere başvurulması bu konudaki çıkarımları daha geçerli ve güvenilir hale getireceği

düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu konuda yapılan çalışmalarda araştırma yöntemi çeşitliliğinin artırılması alana daha fazla katkı sağlayacağı için önerilmektedir. Benzer çalışmalarda yine nicel çalışmaların ağırlık kazandığı söylenebilir. Nitekim İnce, Gül ve Bozyiğit (2017)' in yaptıkları meta-analiz çalışmasında, araştırdıkları tezlerin en çok anket yoluyla nicel araştırmalardan oluştuğunu belirtmişlerdir. Bu kapsamda bakıldığında araştırmacılara daha derinden inceleme fırsatı sunan nitel araştırmaların yetersiz kaldığı ve daha küçük örneklem grubu ile derinlemesine yapılacak nitel çalışmaların artırılmasının alana katkı yapacağı düşünülmektedir.

Örneklem tezlerde daha çok "31-50" ve "51-100" aralığında oluşturulan gruplarda oluşturulmuş ve çoğunlukla öğrenciler arasından seçilmiştir. Örneklem öğrenciden oluşma nedeni, materyalin eğitim alanında bizzat öğrenci tarafından kullanılacak olması ve öğrenciye ulaşma imkânının kolay olması olarak sıralanabilir. Bu sayı aralıklarını belirleyen faktörlerin başında az sayıda elde edilecek verilerin daha kolay ve hızlı şekilde analiz edilmesi geldiği düşünülmektedir. Karşılaştırmalı çalışmalarda her bir grupta minimum 30 öğrencinin bulunma zorunluluğu da örneklem sayısının bu aralıklarda olmasını sağlamaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008).

İncelenen çalışmalarda yeni bir materyal tasarlama veya var olan materyalin incelenmesi yerine materyallerin sınıf ortamında uygulanmasının söz konusu olduğu tezlerin ağırlıklı olduğu görülmüştür. Bunun nedeni amaca uygun yeni bir materyal tasarlanmasının zaman, emek ve maliyet gerektirmesi olduğu düşünülmektedir (Konokman, Yokuş ve Yelken, 2016; Koparan ve Özbey, 2018; Yazlık, 2018). Yüksek lisans ve özellikle doktora çalışmalarında Sosyal Bilgiler Eğitimi alanına kazandırılacak yeni materyallerin tasarlanması, geliştirilmesi ve etkililiğinin test edilmesi büyük öneme sahiptir. Bunun yanında, var olan teknolojilerin özelliklerinin, olumlu-olumsuz yanlarının, eğitime katkılarının tespit edilmesi için detaylı incelemenin yapılabileceği daha fazla çalışmalara ihtiyacın olduğu da bir gerçektir. Bu bakımdan özellikle doktora programlarında daha fazla zaman ve emeğin verilebileceği çalışmalarda, yeni materyallerin alana kazandırılması açısından bu tür çalışmalara ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Veri toplama araçları açısından bakıldığında, literatürde yapılan benzer çalışmalarla (Toptaş ve Gözel, 2018) benzer olarak en fazla kullanılanların başarı testleri ve tutum-ilgi ölçeklerinin olduğu görülmüştür. Başarı testinin en çok tercih edilen veri toplama aracı olarak kullanılması ise yapılan çalışmalarda mevcut teknolojilerin başarıya ve tutuma etkisinin incelendiği ve deneysel modellerin tercih edilmiş olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Yapılan çalışmalar genellikle nicel araştırma desenine sahip olduğu için nitel veri toplamada kullanılan görüşme, gözlem formu gibi veri toplama araçlarının bu konudaki çalışmalarda az sayıda rastlanmasının nedenlerindedir. Bu konuda yapılan nitel çalışmalar arttıkça, bu araçların sayısında da artış gözlenmesi beklenmektedir.

Çalışmalarda özellikle de yüksek lisans düzeyinde en fazla tek analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bu durum araştırmacılar tarafından yüksek lisans düzeyinde öğrencilerin tecrübelerinin az olmasına bağlanmıştır. Nitel araştırmalarda genellikle tek analiz yöntemlerinin yeterli kabul edilmesi de bu sonucun oluşmasında etkili olmuş olduğu söylenebilir. Analiz sayısının artırılması, farklı değişkenlerin kontrol edilmesinde ve farklı açıklamaların yapılmasına olanak sağlaması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir (Doğru ve diğerleri, 2012; Şimşek ve diğerleri, 2007). Veri analiz yöntemleri açısından bakıldığında, çıkarımsal veri analiz yöntemlerinden t-test ve ANOVA/ANCOVA diğer tekniklere nazaran daha fazla tercih edilmiştir. Nicel araştırma yönteminin benimsendiği tezlerde salt betimsel analizin pek tercih edilmediği görülürken; frekans, yüzde, grafik gibi betimsel unsurların diğer analizleri desteklemek amacıyla kullanıldığı görülmüştür. Bu bakımdan yüksek lisans çalışmalarında öğretim teknolojileriyle ilgili tarama çalışmalarına yer verilerek; çok sayıda öğrenci, öğretmen, veli veya yöneticinin görüşleri toplanabilir. Böylece bu büyük örneklemelerden elde edilen verilerin betimsel analizleri yapılarak literatüre katkı sağlanabilir. Nitel çalışmalarda ise, nicel çalışmaların aksine betimsel analiz tekniği daha çok kullanılmıştır. Bunun nedeni olarak betimsel analizin daha kolay olması, mevcut durumun doğrudan aktarılması ve araştırmacının fikirlerinin sonucu daha az etkileme olasılığı gibi faktörler sıralanabilir. Ancak betimsel analiz verilerin daha detaylı ve analitik incelemesine imkân sağlamadığı için konunun daha sistematik ve kökenine yönelik bilgi sunmada yetersiz kalabilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, nitel yöntemlerin kullanıldığı araştırmalarda betimsel analize ek olarak içerik analizinin kullanımı da literatüre daha anlamlı ve ayrıntılı katkı sağlayacaktır.

Son olarak yapılan tez çalışmalarının yayımlanma durumlarına bakıldığında, yüksek lisans tezlerinin yarısından fazlası yayımlanmaz iken; doktora tezlerinin yaklaşık dörtte üçünün yayımlandığı görülmüştür. Bu durumun nedeninin yüksek lisans düzeyinde çalışılan tezlerin özgün değerinin düşük olması ve öğrencilerin çalışmaları makaleye çevirecek yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmaması olarak

açıklanabilir. Yüksek lisans tezlerindeki konuların alana katkı yapacak güncel konulardan seçilmesi, çalışma süresince etkili ve doğru yönlendirme ve savunma sonrasında çalışmanın yayımlanması için daha fazla danışman desteğinin verilmesi ile birlikte yayımlanma oranları açısından yüksek lisans ve doktora arasındaki bu açığın kapanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Avşar, S. (2010). İlköğretim İkinci Kademe Sosyal Bilgiler Derslerinde Coğrafya Konularının Öğretiminde Materyal Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Büyüköztürk, Ş.; Kılıç Çakmak, E.; Akgün, Ö.E.; Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Cevher, A.Y. ve Yıldırım, S. (2020). Investigation of Academic Studies on Learning Styles: Systematic Review. *HAYEF: Journal of Education*, 17(1); 20-50.
- Çilingir, A. (2017). İletişim Alanında İçerik Analizi Yöntemi Kullanılarak Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), 148-160.
- Çoban, A. ve İleri, T. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretim Teknolojileri ve Materyalleri Kullanma Düzeyleri ve Kullanamama Sebepleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 194-213.
- Doğru, M.; Gençosman, T.; Ataalkın, A.N. ve Şeker, F. (2012). Fen Bilimleri Eğitiminde Çalışılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Analizi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 9(1), 49-64.
- Demirel, Ö. ve Altun, E. (2017). *Eğitim, Öğretim Teknolojisi ve İletişim- Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Pegem: Ankara.
- Devrim, E. (2011). Türkiye’de 2005–2006 Yılları Arasında Yayımlanan Eğitim Bilimleri Dergilerindeki Makalelerin Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi: Betimsel Bir Analiz. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 144.
- Dilek, A.; Baysan, S. ve Öztürk, A. A. (2018). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi Üzerine Yapılan Yüksek Lisans Tezleri: Bir İçerik Analizi Çalışması. *Turkish Journal of Social Research/Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(2).
- Göktaş, Y.; Küçük, S.; Aydemir, M.; Telli, E.; Arpacık, Ö.; Yıldırım, G., ve Reisoğlu, İ. (2012). Türkiye’de Eğitim Teknolojileri Araştırmalarındaki Eğilimler: 2000-2009 Dönemi Makalelerinin İçerik Analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(1), 191-196.
- Hebecci, M. T.; Çelik, İ. ve Şahin, İ. (2016). Eğitim Ortamlarında Etkileşimli Tahta Kullanımı: Araştırmalar ve Eğilimler. *Eğitim, Bilim ve Teknoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 55-76.
- İnan, S. (Ed) (2019). *Sosyal Bilgiler Eğitimi: Nedir, Ne Zaman ve Neden-Tanımlar, Tarihi Kökleri ve Açıklamalar*. 3. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- İnce, M.; Gül, H. ve Bozyiğit, S. (2017). Türkiye’de Turizm Pazarlaması Konusunda Yazılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi: 1990-2016. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(5), 113-130.
- Konokman, G. Y.; Yokuş, G. ve Yelken, T. Y. (2016). Yenilikçi Materyal Tasarımının Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yenilikçilik Düzeylerine Etkisi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(3), 857.
- Koparan, T. ve Özbey, A. (2018). Matematik Öğretmeni Adaylarının Somut Materyal Geliştirme ve Kullanma Sürecine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 6, 277-290.
- Kozikoglu, I. ve Senemoglu, N. (2015). Eğitim Programları ve Öğretim Alanında Yapılan Doktora Tezlerinin İçerik Analizi (2009-2014). *Eğitim ve Bilim*, 40(182).
- Nalçacı, A. ve Ercoşkun, H. (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Derslerinde Kullanılan Materyaller. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* (11), 141-154.
- Önal, H.; Kılıç, B. C.; Çolak İ. ve Kızılcıaoğlu, A. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Etkinlik Yaptırma ve Materyal Kullanımına Yatkınlıkları. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2017, 12.
- Özel, E. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Öğretim Teknolojilerine Yönelik Tutum ve Davranışları. *Eastern Geographical Review*, 19(31).

- Öztürk, C.; Keskin, S. ve Keskin Y. (2004). İlköğretim Okulu 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Derslerinde Materyal/Teknoloji Kullanım Durumu. *M.Ü Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 19, 107-120.
- Seels, B. B. and Richey, R. C. (1994). *Instructional Technology: The Definition and Domains of the Field*. Bloomington, IN: Association for Educational Communications and Technology.
- Seferoğlu, S. S. (2006). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Sert, G.; Kurtoğlu, M.; Akıncı, A. ve Seferoğlu, S. S. (2012). *Öğretmenlerin Teknoloji Kullanma Durumlarını İnceleyen Araştırmalara Bir Bakış: Bir İçerik Analizi Çalışması*. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Şimşek, A.; Özdamar, N.; Becit, G.; Kılıçer, K.; Akbulut, Y. ve Yıldırım, Y. (2007). Türkiye'deki Eğitim Teknolojisi Araştırmalarında Güncel Eğilimler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 439-458.
- Tarman, B.; Acun, İ. ve Yüksel, Z. (2010). Sosyal Bilgiler eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (3), 725-746.
- Tayfun, A.; Ülker, M.; Gökçe, Y.; Tengilimoğlu, E.; Sürücü, Ç. ve Durmaz, M. (2018). Turizm Alanında Yiyecek ve İçecek ile ilgili Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(2), 523-547.
- Toptaş, V. ve Gözel, E. (2018). Türkiye'de Matematik Kaygısı ile İlgili Yapılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 136-146.
- Ulusoy, K. ve Gülüm, K. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Öğrencilerinin Tarih ve Coğrafya Derslerine Yönelik Tutumları Adıyaman Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 149-161.
- Yanpar, T. (2007). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yaylak, E. (2019). Türkiye'de Sosyal Bilgiler Eğitiminin Yükseköğretimdeki Durumu. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 800-838.
- Yazlık, D. Ö. (2018). Öğretmenlerin Matematik Öğretiminde Somut Öğretim Materyali Kullanımına Yönelik Görüşleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 775-805.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 4. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, p. 39-50, December 2020

II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Uzanan Bir Borçlanma Örneği: 1909 İstanbul Şehremaneti İstikrazı

A Loan Example Ranging From Constitutional Era II to the Republic: City of Constantinople Municipal Loan 1909

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.794695>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
14.09.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
19.12.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
25.12.2020

Asya Studies

Öz

Osmanlı Devleti'nde belediyelerin belirli koşullara bağlı olmak kaydı ile kendi başlarına istikraz akdetme hakları vardı. İstanbul Şehremaneti de bu hakkını kullanarak 1909 yılında bir kredi alma işine girişmiş ve yeni kurulmuş olan Türkiye Milli Bankası ile 1,100,000 liralık bir kredi anlaşması imzalamıştır. Haliç köprüleri geçiş ücreti ile Paşabahçe gaz depolarının karşılık gösterildiği ve Osmanlı Hükümetinin kefil olduğu bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi süreci gösterilen karşılıklar ve kefillik meselesi yüzünden tartışmalı olmuştur. Daha büyük bir tartışma I.Dünya Savaşı ve takip eden Mütareke Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Türkiye, I.Dünya Savaşı boyunca Müttefik devletlerin elindeki kupon ödemelerini durdurmuştur. Şehremanetin de savaş süresince kupon ödemesini durdurması, savaş sonrası ise Türk lirası ile İngiliz lirası arasındaki farkın açılmasına karşın bankanın İngiliz lirası ve altın ile ödeme yapılması konusundaki ısrarı anlaşmazlığın nedenini oluşturmuştur. Artan kambiyo farkı nedeniyle borcun ana parası dahi azalamaz duruma gelmiştir. Lozan görüşmelerinin yapıldığı dönemden başlayarak Emanetin köprü geçiş ücretlerini çeşitli kereler bankaya ödemeyi durdurması gerginliği arttırmış, yerli ve yabancı basın da tüm bu sürece oldukça ilgi göstermiştir. Anlaşmazlık önce Karma Hakem Mahkemesine gitmiş ardından da sürecin mahkeme dışında çözülmesine karar verilmiş ve 1929 yılında anlaşma sağlanmıştır. Çalışmamızda tüm bu süreç Osmanlı ve Cumhuriyet arşivi ile Türk ve yabancı basından yararlanılarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Şehremaneti, Türkiye Milli Bankası, İstikraz, Haliç Köprüleri, Türk-İngiliz İlişkileri

Abstract

Municipalities in the Ottoman Empire had the right to take out a loan independently, subject to certain conditions. Using this right, Constantinople Municipality contracted a loan business in 1909 and signed a loan agreement of 1,100,000 liras with the newly established National Bank of Turkey. The process of entering into force of this agreement, in which the Golden Horn bridges tolls and Pasabahce gas storages were secured against the loan and the Ottoman Government was the guarantor, has been controversial due to the provisions and the issue of surety. A bigger discussion took place during World War I and the following Armistice. During World War I, Turkey stopped the payment of coupons hold by the Allies. Even though the Municipality stopped paying coupons during the war and the difference between Turkish lira and British lira widened after the war, the insistence of the Bank to pay in British lira and gold was the reason for the dispute. Due to the increasing foreign exchange difference, even the principal amount of the debt could not decrease. Starting from the period of Lausanne negotiations, the fact that Trust stopped paying the bridge toll fees to the Bank several times increased the tension, and the domestic and foreign press showed great interest in the whole process. The dispute was first brought to the Mixed Arbitral Tribunal, and then it was decided to resolve the process out of court and an agreement was reached in 1929. In our study, this whole process has been addressed by making use of the Ottoman and Republic archives and Turkish and foreign press.

Keywords: Constantinople Municipality, National Bank of Turkey, Loan, Golden Horn Bridges, Anglo-Turkish Relations

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Karabulut I. (2020). II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Uzanan Bir Borçlanma Örneği: 1909 İstanbul Şehremaneti İstikrazı. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year: 4, Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, December, p. 39-50.

Öğr. Gör. Dr. Irmak Karabulut
Alanya Alaaddin Keykubat
Üniversitesi, Rektörlük Atatürk
Ülkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
irmak.karabulut@alanya.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-1853-8776>

* Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim dalında Prof. Dr. Bayram Bayrakdar danışmanlığında 2019 yılında tamamlanan "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Toplum Dönüşürme Aygıtı: Türkiye Milli Bankası" isimli doktora tezinden yola çıkarak hazırlanmıştır.

Giriş

İstanbul'da ilk çağdaş belediye idaresinin kurulması Kırım Savaşı (1853-1856) dönemine rastlamaktadır. Türkiye'de kent hizmetlerinin belirginleşmesi ile yerel yönetimler önem kazanmıştır. Batı'da olduğu gibi Osmanlı'da da kentleşme, çağdaşlaşmanın ana göstergelerinden biridir. Çağdaş bir kent dokusunun meydana gelmesi, kent alt yapısının oluşturulması, özellikle buhar ve elektriğin kent ulaşımı, aydınlatma vb. alanlarda kullanımı zamanla İstanbulluların da beklentileri haline gelmiştir. Şehremaneti belediye kolluk, imar denetimi gibi geleneksel görevlerinin yanı sıra yol, kaldırım yapımı, ulaşım, itfaiye gibi aktif hizmetleri de yerine getirecektir. 19. yüzyıldan itibaren çağdaşlaşan kent yaşamı belediyelerin omzuna ek hizmetler de yükleyecektir¹. 1868 Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi ardından Osmanlı'da, Belediye örgütünün gerçek temelleri 1877 Belediye Kanunu ile atılmıştır. Tüzel kişilik kazanan Belediyenin görevleri de bu kanunla saptanmıştır².

Ne var ki belediyeye yüklenen ve gittikçe çeşitlenen vazifeleri ile kendisine ayrılan mali kaynaklar doğru orantılı olmamıştı. İstanbul Şehremaneti kuruluş döneminde kendi gelir kaynaklarına sahip değildi, gideri de devlet bütçesinden ödenirdi. İlerleyen süreçte bazı vergileri toplamaya başlayan emanet, kapitüler haklara sığınan yabancıların vergi vermek istememesi, emlak vergisi gibi bazı vergilerin hükümet ile emanet arasında git gel yaşaması³, yeni vergiler devralmakla birlikte kayıt ve tahsildeki yetersizlikler dolayısıyla bunlardan yeterince yararlanılamaması⁴ gibi sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştı.

Özellikle kuruluş döneminde belediyelerin zayıflığı, mali kaynaklarının kıtlığı ve bu kaynakları ancak merkezi hükümetin kontrolü altında kullanabilmesi idi. 1877'de Meclis-i Mebusanda bazı gelirlerin belediyeye verilmemesini, devlet hazinesine ait olmasını savunanlar vardı. İstanbul Belediyesine bırakılan gelirlerin taşra belediyelerine bırakılmaması da devamlı eleştiriliyordu. İnceleyeceğimiz 1909 istikrazında da Meclis-i Mebusanda aynı tepkilerin geldiğini söylemek mümkündür. Emanetin gelir kaynağının azlığı ve bütçesinin zayıflığına rağmen kendisinden çok şey beklenmesi 1870'de Osmanlı Bankası ve Galata Bankerlerine borçlanmasını beraberinde getirdi. 1873'de emanet artık borç içerisindeydi⁵.

Osmanlı Devleti'nde belediyelerin kendi başlarına borçlanma gerçekleştirebilmeleri mümkündür. 1868 Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesinin 8.maddesinde, şehremaninin istikraza dair belediye daireleri meclisinden gönderilecek olan mazbataları Cemiyet-i Umumiye-yi Belediyeye sunacağı, verilecek kararı meclislere tebliğ edeceği yer alır⁶. 1877 tarihli Dersaadet Belediye Kanununun 17. maddesine göre her belediye yıl içerisindeki gelirinden karşılanması koşulu ile 1 sene zarfında 25,000 kuruşa kadar istikraza mezundur. Bundan fazlası ise Cemiyet-i Umumiye-yi Belediyenin onayına bağlıdır. 37. maddeye göre dairlerin mezuniyetleri dışında bulunan istikraza dair mazbata şehremini tarafından Bab-ı Ali'ye onay almak üzere sunulmalıdır⁷.

İstanbul Şehremanetinin en sık borçlanmaya girdiği dönem ise II. Meşrutiyet oldu. Büyük çaplı borçlanmalarda genellikle tahvil ihracı yöntemi kullanıldı. Yerli ve yabancı bankaların yanı sıra devletin çeşitli birimlerinden de borç alındığı görüldü. Hazinesinin kefil olduğu borçlanmalarda emanetin önemli kaynakları karşılık gösterildi. İstikraz anlaşmalarının bir özelliği de şehremini tarafından imzalanması ve borç alınan kuruma doğrudan ödeme yapılabilmesiydi⁸. Bu çalışmada sayılan tüm bu özellikleri taşıyan, İstanbul Şehremaneti tarafından 1909'da yapılan borçlanma ve bu borçlanmanın II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e ödenmesi süreci ortaya koyulacaktır.

I- 1909 İstanbul Belediye İstikrazı

1909 yılına gelindiğinde İstanbul Şehremaneti borçlanmaya ihtiyaç duymaktaydı. Emanet borç alacağı parayı bütçe açığını kapatmak, köprüyü yenilemek, kaldırım şose düzenlemelerini yapmak, yangından zarar gören bölgelerin ihtiyaçlarını karşılamak için harcamayı planlamaktaydı. Emanetin gelirleri şehrin ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte değildi ve belirtildiği gibi hazine emanetin bazı gelirlerini kendi üzerine almıştı⁹.

¹ Toprak, Z. (1999). Tanzimattan Cumhuriyet'e İstanbul'un Yönetimi Şehr-emâneti, *Tombak*, 23: 32-33, 40.

² Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat: 506-507.

³ Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. Hil Yayını: 125,134,144.

⁴ Oktay, T. (1911). *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti*. İstanbul: Yeditepe Yayınları: 219.

⁵ Ortaylı, 1985: 145, 174-175.

⁶ *Düstur*, Tertip:1, Cilt:2, ss. 452-453; Oktay, 2011: 285

⁷ *Düstur*, Tertip:1, Cilt:4, s. 529,532.

⁸ Oktay, 2011: 286.

⁹ *MMZC*, D:1, C:2, İS:2, İ:34, 20 Kânunusani 1325, ss.93-94.

1909 Haziran'ında Cemiyet-i Umumiye-yi Belediye, 1,000,000 Osmanlı lirası tutarında bir istikraz almaya karar vermişse¹⁰ de bir sonuca varamadı. İlerleyen günlerde bu kez 1,000,000'lük istikrazdan önce 100,000 lira avans alınması planlandı¹¹. Daha sonra ise 100,000 liranın açığı kapatmayacağı düşünülerek doğrudan istikraza girişilmesi yolu izlendi.

İstanbul Belediye istikrazı için Deutsche Banktan Osmanlı Bankasına ve Selanik Bankasına pek çok mali kurum davet edilmişti¹². Henüz kurulmuş olan Türkiye Milli Bankası¹³ (TMB) da teklif veren bankalar arasındaydı. Alınan teklifler sonucu yapılan değerlendirmede en kârlı teklifin TMB tarafından verildiğine ve anlaşmanın TMB ile yapılmasına karar verilmişti¹⁴.

16 Kasım 1909'da TMB Genel Müdürü Babington Smith ve Banka İdare Azası'ndan Ahmet Cemal Bey ile şehremini Halil Bey arasında 19 maddeden oluşan istikraz antlaşması imzalanmıştır. Birinci maddeye göre istikrazın tutarı 1,000,000 İngiliz lirası/ 1,100,000 Osmanlı lirası idi. İkinci maddeye göre bu istikraz her biri 20/100/500 İngiliz lirası veya 22/110/550 Osmanlı lirası şeklinde 50.000 tahvilden oluşacaktı. Tahviller hamilinin isteği üzere Londra'da sterlin, İstanbul'da Osmanlı lirası şeklinde ödenecekti. Senelik faiz %5'di. Üçüncü maddeye göre itfa akçesi senelik %0,5'di. Dördüncü maddeye göre anapara ve faiz itfa akçesinin senelik toplamı 60,500 Osmanlı lirası idi. Dokuzuncu madde ile Osmanlı Hükümeti ve şehremaneti söz konusu istikrazın kupon ve tahvil kıymetlerinden herhangi bir kesinti yapmayacaklarını üstlenirler. Bu tahviller her çeşit vergi ve damgadan muaf tutulmuşlardır.

On birinci madde ile istikrazın anapara ve faiz itfa akçesinin ödenmesi konusunda her türlü işlem TMB'ye aittir. Şehremaneti, Paşabahçe gaz depoları gelirini ve Haliç köprüleri geçiş ücretini, istikrazın faiz ve anaparasının ödenmesini garanti etmek açısından 1 Mart 1326/ 14 Mart 1910 tarihinden başlamak üzere istikrazın itibari anaparası ödeninceye kadar TMB'ye ödemekle yükümlüdür. Buna göre Haliç'teki iki köprüden alınan ve hatta ileride bölgeye inşa edilecek diğer bir köprüden her gün alınacak olan geçiş ücreti aynı gün TMB'ye verilecektir. Keza Paşabahçe gaz depolarından alınan veya bunun yerine geçecek şehremanetine ait başka bir vergiden alınacak tutar her hafta bitiminde TMB'ye ödenecektir. TMB tarafından alınan bu meblağ yıllık %1,5 ile %4 faiz getiren bir hesaba geçirilecektir. Bu hesaptaki meblağ, yıllık taksit ödemesine yettiği takdirde fazla miktar şehremanetine geri ödenecektir. Eksik kalması durumunda ise şehremanetinin diğer gelirlerinden ödenecektir. On ikinci madde ile Osmanlı Hükümeti ve şehremaneti istikraza ayrılan gelirden tenzilat yapmamayı kabul eder. On yedinci maddeye göre TMB, yıllık taksit üzerinden %1/4 oranında komisyon alacaktır. On dokuzuncu maddeye göre çıkabilecek herhangi bir uyuşmazlık biri şehremaneti ve Maliye Nezareti diğeri TMB tarafından seçilmiş iki hakemce görüşülecektir. Anlaşma sağlamadığı durumda üst hakeme gidilecek ve onun kararı bağlayıcı olacaktır.

Anlaşmanın en önemli kısmı olan kefalet şartına göre şehremanetinin tüm taahhütlerinin yerine getirmesine Osmanlı Hükümeti kefildir¹⁵.

İstikraz elli senede imha edilecektir. Teminat gösterilen Haliç köprülerinin dört yıllık gelir ortalaması 59,319 Osmanlı lirası civarında iken Paşabahçe petrol depolarının dört yıllık gelir ortalaması 13,079 Osmanlı lirasıdır¹⁶.

İstikraz antlaşması 2 Teşrinisani 1325/15 Kasım 1909 tarihli Belediye Meclisi kararı ve 28 Teşrinievvel 1325/10 Kasım 1909 tarihli Bakanlar Kurulunun mazbatasını ardından padişah tarafından 29 Teşrinievvel 1325/11 Kasım 1909'da onaylanmıştır. Kredi anlaşmasına dair kanun, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayanın onayı ardından padişahında tasdiki ile 24 Şubat 1325/9 Mart 1910 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁷.

¹⁰ "Bir Milyon Lira İstikraz", *Sabah*, 6 Haziran 1909.

¹¹ BOA.DH.İD., Dosya No:42, Gömlek No:1.

¹² "Şehremaneti İstikrazı", *Sabah*, 28 Eylül 1909; "Şehremaneti İstikrazı", *İkdam*, 28 Eylül 1909.

¹³ Bir Osmanlı Anonim Şirketi olan Türkiye Milli Bankası önde gelen İngiliz sermayedarlar tarafından İstanbul merkezli olmak üzere 1909'da kurulmuş, 1931'e kadar faaliyet göstermiştir.

¹⁴ BOA.BEO., Dosya No:3662, Gömlek No:274585.

¹⁵ BOA.BEO., Dosya No:4688, Gömlek No:351549; BOA.İ.ŞE., Dosya No:25, Gömlek No:15; *Düstur*, Tertip:2, Cilt:1, ss.850-857.

¹⁶ "City of Constantinople Municipal 5 Per Cent Loan 1909", *The Times*, 22 Mart 1910; "The Money Market", "Bank Rates", *The Manchester Guardian*, 22 Mart 1910; "1909 Senesi %5 Faizli Dersaadet Şehremanetinin 1,100,000 Osmanlı Liralık veya 1,000,000 İngiliz Liralık İstikrazı", *Tanin*, 21 Mart 1910; "1909 Senesi %5 Faizli Dersaadet Şehremanetinin 1,100,000 Osmanlı Liralık veya 1,000,000 İngiliz Liralık İstikrazı", *Tanin*, 22 Mart 1910.

¹⁷ BOA.İ.ŞE., Dosya No:25, Gömlek No:15; BOA.BEO., Dosya No:4688, Gömlek No:351549; "City of Constantinople Municipal 5 Per Cent Loan 1909", *The Manchester Guardian*, 22 Mart 1910; "City of Constantinople Municipal 5 Per Cent Loan 1909", *The Times*, 22 Mart 1910; "1909 Senesi %5 Faizli Dersaadet Şehremanetinin 1,100,000 Osmanlı Liralık veya 1,000,000 İngiliz Liralık İstikrazı", *Tanin*, 21 Mart 1910; "1909 Senesi %5 Faizli Dersaadet Şehremanetinin 1,100,000 Osmanlı Liralık veya 1,000,000 İngiliz Liralık İstikrazı", *Tanin* 22 Mart 1910.

İstikraza ilişkin Belediye Meclisi kararı sonrası istikrazın yürürlüğe giriş aşaması biraz tartışmalı geçmiş bu nedenle de süreç uzamıştır. İstikraz teminatı olan köprü geçiş ücretlerinin henüz şehremanetinin değil hazinenin elinde bulunması, Maliye Nezaretinin kefaleti maddesinin nezaretin mali itibarına zarar verme ihtimali ve istikraz tutarının harcanması konusunda Nafia ve Dahiliye Nezaretlerinden onay alınması meselesi sürecin uzamasındaki nedenler olarak sayılabilir. İstikraza ilişkin hazırlanan kanun layihasının ikinci maddesi Haliç köprüleri geliri, Mart 1326'dan itibaren şehremanetine terk edilecek ve köprünün yenilenerek inşası için hazine tarafından Deutsche Banktan alınan 237,000 lira ile faiz şehremaneti tarafından, söz konusu 1,100,000 liralık istikraz gelirinden ödenecektir şeklinde iken beşinci maddesi Maliye Nezareti istikrazın itfasına kadar mürettebatı seneviyyesinin ödenmesine kefalete mezundur şeklindedir. Altıncı maddeye göre şehremaneti, istikrazdan elde edeceği meblağı Nafia ve Dâhiliye Nezaretleri tarafından tasdik edilmiş bir program dahilinde harcayabilecektir¹⁸.

Altıncı madde Cemiyet-i Umumiye-yi Belediyeyi oldukça rahatsız etmiş ve yetkilerinin sınırlandırılması olarak yorumlanmışken ikinci ve beşinci maddeler Meclis-i Mebusanda tartışmaya sebep olmuştur. Sonuçta şehremaneti Meclis-i Mebusanın istikraz anlaşmasını onaylamasını beklemeye koyulmuştu¹⁹. Esasında Belediyelerin istikraz akdetme konusunda belli noktaya kadar özgürlükleri vardır. Konunun Mebusan Meclisine gelmesindeki en büyük etken ise mevcut dönemde belediyeler bankalar nazarında henüz yeterli derecede tanınmadıklarından dolayı hükümetin istikraza kefil gösterilmesi idi²⁰. Konunun Meclise taşınmasındaki diğer bir neden Haliç Köprüsü gelirinin hazineden şehremanetine devredilmesi meselesi idi. Meclis-i Mebusanda konuya ilişkin lehte ve aleyhte pek çok görüş sunulmuştur. Maliye Nezaretinin kefaleti tüm Osmanlı'nın kefaleti demek olacağından bu hususun kabul edilmemesi gerektiği, şehremanetinin bütçesi kadar iş yapması gerektiği yönünde eleştiriler olmuştur. Öte taraftan Maliye Nezareti'nin kefaleti olmasa daha fazla faiz ödeneceği de gündeme gelmiştir. Köprülerin emanete devrine ilişkin İstanbul Milletvekili Hüseyin Cahit, köprülerin sadece İstanbul Belediyesine terk olunmadığını, taşrada ne kadar köprü varsa bunların geçiş hasılatlarının mahalli belediyelere verildiğini belirtmiştir. İstanbul'daki iki köprünün geçiş ücreti de İstanbullulardan alınmaktadır dolayısı ile gelirin şehremanetine terki gerekmektedir. Hüseyin Cahit istikraza kefalet edilmesini de doğal bulmaktadır²¹. Şehremanetinin iflasın eşiğinde olduğu, elindeki gelirlerin alınmasının emaneti ekonomik olarak son derece etkilediği gündeme gelmiştir. Sonuç itibari ile kanun layihası Meclis-i Mebusan tarafından onaylanmıştır²². Öte yandan Cemiyet-i Umumiye-yi Belediyenin itirazına rağmen layihadaki 6.madde de değişmemiş ve olduğu gibi kabul edilmiştir²³.

Antlaşmanın kesinlik kazanması geciktiğinden ödeme tarihlerinde bazı düzenlemeler yapılmıştır²⁴. İstikrazın bir önemi de daha önce Türkiye belediye tahvilleri Londra Borsası'nda kabul görmezken ilk kez Mart 1910'da İstanbul Şehremaneti kredisi Londra Borsası'nda tanınmıştır²⁵.

İstikraz Deutsche Banktan alınan 237,000 liranın ve diğer borçların ödenmesi için kullanılmıştı²⁶. İlaveten belediyenin bütçe açığının kapanması, 1.ve 6.belediye daireleri dışındaki belediye dairelerine destek verilmesi, Sultan Ahmet Meydanı'nın genişletilmesi, çeşitli yol ve çevre düzenlemeleri, dere ve lağımın temizlenmesi, Belediye binası yapımı, yangın bölgelerinin düzenlenmesi, Rusya bölgesinde artan koleraya karşı korunma ve temizlik önlemlerinin alınması için kullanılacaktı²⁷.

¹⁸ Layihanın birinci maddesi Şehremanetini 1,100,000 liralık bir istikraz anlaşması imzalamaya mezun addetmiştir. Üçüncü maddesine göre istikraz karşılığı olarak, Haliç köprüleri geçiş ücreti ve Paşabahçe gaz depoları geliri gösterilecektir. Dördüncü maddesine göre bu istikrazın kupon ve tahvil bedellerinden kesinti yapılmayacak, bu tahvil ve kuponlar her türlü vergi ve damgadan muaf tutulacaktır. Yedinci maddeye göre kanunun uygulanmasına Dahiliye ve Maliye ve Nafia Nezaretleri memurdur. Bkz. BOA.İMLU., Dosya No:1, Gömlek No:11; *Düstur*, Tertip:2, Cilt: 2, s. 150.

¹⁹ BOA.DH.İD., Dosya No:42, Gömlek No:1.

²⁰ "Şehremaneti İstikrazı", *Tanin*, 9 Kânunusani 1910.

²¹ Meclis-i Mebusandaki görüşmeler için bkz. *MMZC*, D:1, C:2, İS:2, İ:34, 20 Kânunusani 1325, ss. 92-115.

²² *MMZC*, D:1, C:2, İS:2, İ:36, 25 Kânunusani 1325, ss.166-183.

²³ "Cemiyet-i Umumiye-i Belediye", *Tanin*, 20 Mart 1910; *Düstur*, Tertip:2, Cilt:2, ss. 147-150.

²⁴ *Düstur*, Tertip:2, Cilt:1, ss. 857-858.

²⁵ "Turkish Securities", "Municipal, Railway and Industrial Investment", *The Times*, 14 Ekim 1912.

²⁶ Oktay, 2011: 289-290.

²⁷ Ayrıntı için bkz. BOA.DH.İD. Dosya No:131, Gömlek No:3; "Cemiyet-i Umumiye-i Belediye", *Tanin*, 25 Mayıs 1910; "Cemiyet-i Umumiye-i Belediye", *Tanin*, 13 Temmuz 1910; "Şehremaneti Binası", *Tanin*, 7 Haziran 1910; "Şehremaneti Tasavvurati", "Bir Milyon Lira Ne Olacak", *Tanin*, 13 Ağustos 1910.

II- İstikrazın Ödenmesine İlişkin Sorunlar

Krediyeye ilişkin sorun ise I. Dünya Savaşı ve devam eden süreçte yaşanacaktı. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na Merkezi Avrupa Devletleri yanında girdi ve savaş dönemi ekonomisine ilişkin bir dizi önlem aldı. İngiltere'nin de içerisinde bulunduğu Müttefik Devletlere ait kupon ödemeleri yasaklandı, alacaklılar için borç servisinin durdurulması kararı verildi²⁸. Harp halinde bulunan devletlerin ellerinde bulunan devlet veya belediyelerce ihraç edilmiş olan istikraz ve hazine tahvilleri barışa kadar ödenmeyecekti²⁹. Osmanlı vatandaşlarının savaş halindeki devletlere ve bunların tebaalarına karşı olup vadeleri geçen adi ve ticari borçları için 28 Ekim 1914 tarihinden ve vadeleri gelecek olanlar için vade tarihlerinden başlayarak faizin işletilmemesi kararı alındı. Borçların savaş boyunca yerine getirilmemesinden dolayı hiçbir sorumluluk alınmayacaktı³⁰. Ancak 1920'de kuponların ödenmesi yasağı kaldırıldı. Bu kez Türkiye hem o dönemdeki tahsilata hem de birikmiş meblağlara etki eden bir para kıymeti düşüklüğü ile karşı karşıya kaldı³¹. İstanbul belediye kredisi de tüm bu süreçlerden etkilendi.

Şehremaneti açısından ilk sorun ihtiyaca mukabil emanet, köprü geçiş ücretlerini bir kısmını kendisine ayırmak üzere arttırmak istediğinde 1909 Antlaşması gereği geçiş ücretini alan TMB'den onay almasının gerekmesiydi. 1918 yılında bu tip bir durum yaşanmış ve İstanbul yangınından zarar görenlerin masraflarının karşılanması için 10 para olan ücretlerin bir misli artırılması ve yarısının yardım komisyonuna aktarılması gereği ortaya çıkmış, Meclis-i Vükelada bu yönde bir karar alınmıştı³². Ancak emanet başarılı olamamış ve bu parayı istikrazın mürettebatı-ı seneviyesi için TMB'ya terk etmek zorunda kalmıştı³³. Eylül 1920'de ekonomik sıkıntılar nedeni ile yeniden geçiş ücretlerine zam yapılması gündeme gelmişti³⁴. Fakat şehremaneti açısından yapılan zammı bankaya kaptırmamak gerekti. Bu nedenle konu banka ile görüşülmeliydi.

TMB de geçiş ücretlerine kendi kasasına girmesi koşulu ile zam yapılmasını savunmaktaydı. Ancak bankanın daha önemli bir sorunu vardı. Aralık 1914'ten 1921 yılına kadar 7 yıldır tahvil sahiplerine istikraz kuponları için ödeme yapılmamıştı. Köprü geçiş ücretleri iki kat arttırılmıştı; ancak kambiyo farkı da arttığından bu artış yetersiz kalmıştı. Hatta köprü geçiş ücretinin ödenmesine nezaret etmek ve geçiş yapanları ödemeye mecbur etmek üzere banka tarafından zabıta ve müfettiş görevlendirilmesi gündeme gelmişti. Şehremaneti, görevleri yalnız köprü geçiş ücreti ödemek ile yükümlü olanların ödemesini sağlamak ve emanetten herhangi bir ücret talep etmemek şartlarıyla TMB'nin köprü gişelerinde birer memur görevlendirmesini kabul etmişti. Emanet istediği zaman bu memurları kaldırabilecekti³⁵.

Bankanın şikâyeti bu kadarla da sınırlı değildi. Paşabahçe gaz deposu vergisi kendisi tarafından tahsil edilirken aylık 2,000 Osmanlı lirası elde edildiğini, verginin şehremaneti tarafından tahsil edildiği 1916'dan itibaren, vergiye zam yapılmasına rağmen çok daha az gelir elde edildiğini belirtmişti. Emanetin, yıllık 22,000 Osmanlı lirası ödenmeyi taahhüt ettiğini oysa 1915'den 1918'e dört yılda sadece 35,882 Osmanlı lirası ödediğini vurgulamıştı. Şimdi banka, şehremanetinden veya kefil Osmanlı Hükümetinden ödeme yapmasını istemekteydi³⁶.

Şehremanetine göre ise günlük 550-600 lira civarında olan köprü geçiş ücretleri ile bu taksitin kapatılması mümkün değildi. Bankadan alınan borcun yıllık taksiti 60,500 Osmanlı lirası idi. Kambiyo farkı hızla artmaktaydı. 5.40 kuruş raddesinde olan İngiliz lirası karşısında bu borcun yıllık taksiti 326.700 lira olmuştu. Şehremini de köprü geçiş ücretlerinin 40 paraya ulaşması taraftarı idi. Dahiliye Nezareti de teklifi uygun bulmuştu³⁷. Meclisi Vükela da Ekim 1921'de köprü geçiş ücretini 40 paraya/1 kuruşa çıkartılması kararına varmıştı³⁸.

Kambiyo farkı savaş sonrası Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı önemli bir mesele idi. Konuyla ilgili Hukuk müşavirliğinin görüşü alınmıştı. Esasında kambiyo farkını karşılamak emanetin görevi idi. Fakat anlaşmanın düzenlendiği 1909'da 1 İngiliz lirası değişmez biçimde 1,10 kuruştü ve anlaşmaya bu

²⁸ Yeniay, H. (1964). *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi*. İstanbul: Ekin Basımevi: 110.

²⁹ *Düstur*, Tertip:2, Cilt:7, ss.125-126.

³⁰ *Düstur*, Tertip: 2, Cilt:7, ss.127-128; *Düstur*, Tertip: 2, Cilt: 8, ss.773-774.

³¹ Yeniay, 1964:110.

³² BOA.MV., Dosya No:249, Gömlek No:108; *Düstur*, Tertip:2, Cilt:10, s.530; *Düstur*, Tertip:2, Cilt:11, s. 310; Oktay, 2011: 244.

³³ BOA.BEO., Dosya No:4656, Gömlek No:349157.

³⁴ BOA.MV., Dosya No:220, Gömlek No:118.

³⁵ BOA.DH.UVMV., Dosya No:165, Gömlek No:52.

³⁶ BOA.BEO., Dosya No:4697, Gömlek No:352222.

³⁷ Bkz. BOA.BEO., Dosya No:4688, Gömlek No:351549.

³⁸ BOA.MV., Dosya No:222, Gömlek No: 123; Oktay, 2011: 244-245.

şekilde girmişti. Hukuk müşavirlerine göre anlaşma imzalandığında göz önünde bulundurulmayan farkın şimdi talep edilmesi uygun değildi. Şimdiye kadar Osmanlı Bankası veya diğer istikraz hamilleri kambiyo farkının ödenmesi için yeni karşılık gösterilmesi talebinde bulunmamışlardı. TMB'nin köprü geçiş ücretlerini arttırması talebi kabul edilirse diğer istikraz hamilleri de benzer taleplerle gelebilirlerdi. Tahvil sahipleri karşılıklarını İngiliz lirası üzerinden alabilmek için tahvillerini Londra'ya götürebilirlerdi³⁹.

Osmanlı Devleti savaşa girdiği tarihten itibaren, savaş süresince istikraz faizlerini ödememişti. 1920'de bu kararın feshine rağmen TMB tarafından istikraza tahsis olan hasılatın, altışar aylık taksitleri için gerekli meblağ temin edilememişti. Günü gelmiş 9-22 numaralı kuponlar ödenmemişti⁴⁰. Bankanın elinde 1914 Aralık ayından 1921 Haziran'ına ödenmemiş bulunan 14 kupon vardı. Baring Brothers Şirketi ve TMB, İngiltere'de tahvil sahiplerinin katılımı ile bir toplantı gerçekleştirdi ve kuponların ödenmesi adına harekete geçmeye karar verildi⁴¹.

Şehremanetine göre ise mütarekeden itibaren ödenmemiş bulunan taksitler ve kambiyo farkının ödenmesine ihtimal yoktu. Şehremanetin yakındığı durum anlaşma gereği köprülerin ve gaz depolarının gelirinin doğrudan bankaya yatırılıp fazlasının banka tarafından emanete iade edilmesi gerekirken bankanın bunu yapmaması ve bu fazlayı savaş yıllarındaki eksik ödemeye sayması idi⁴².

Söz konusu yıllar aynı zamanda Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nı verdiği yıllardı. Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması'nı imzalayan Türkiye Kasım 1922- Temmuz 1923 döneminde Lozan'da anlaşma koşullarını oluşturmak adına Müttetiklerle bir araya gelecekti. Lozan görüşmelerinin yapıldığı dönem şehremaneti istikrazı açısından tansiyonun en çok yükseldiği dönem oldu. Mayıs 1923'ün son günlerinde İstanbul'daki otoriteler Galata-İstanbul köprüsü geçiş ücretlerine el koydu⁴³. Şehremaneti görevlileri köprü geçiş ücretinden sağlanan küçük kütleli sikkeleri saymak ve tartmak amacıyla kullanılan malzemelere de el koydular. TMB'ye altın kuruş ile kâğıt para farkının ödeme yapmayı imkânsızlaştırdığı, bankada bundan sonra para biriktirmenin imkânsız ve gereksiz olduğu şeklinde açıklama yapıldı. TMB bu olayı protesto etti ve Dışişlerinden Neville Henderson'u konuya dahil olmaya çağırdı. Henderson'dan meseleyi Adnan Bey ile görüşmesi, kararın Hükümetin onayıyla Belediye tarafından mı yoksa ikincil bir kişinin direktifi ile mi verildiğinin anlaşılması istenmişti⁴⁴.

Köprü geçiş ücretleri sadece TMB'ye tahsis edilmiş durumda değildi. Aynı zamanda 1913'de şehremaneti tarafından Fransız Perrier Bankasından alınan istikrazda da karşılık gösterilmişti⁴⁵. Konuyla ilgili en doğru tespiti yapan *Vakit* gazetesi "bu borcun karışık hesaplar içinde bir muamma olarak bir türlü ödenemediğini" belirtmişti. Yıllık 500,000 lira sağlayan köprü gelirinin borç ödemesine ayrılmasına rağmen borcun yalnız faizinin ödenmesi konusunda sitem etmişti. 1,100,000 liralık borca mukabil bankada köprü gelirinden 2,000,000 lirayı aşkın para birikmesine karşın anaparadan henüz ödenen miktar yoktu. Nedeni ise bankanın, faizi İngiliz lirası cinsinden ödenmesi talebiydi. Senelik 500,000 lira hasılat İngiliz lirasına dönüştürülünce anaparanın sadece faizine yetebiliyordu. Bu şekilde banka, köprülerin gelirlerine borç hiç ödenmemek üzere el koymuş durumdaydı⁴⁶. Şehremini Haydar Bey'in belirttiğine göre köprü geçiş ücreti 1909'da 10 para iken 1923'de 40 paraydı. 1909'da 6,000 liradan ibaret bulunan köprü varidatı mevcut dönemde 500,000 liraydı. Şehreminin belirttiğine göre aradaki 30 para şehrin ihtiyacı için emanete ayrılmalıydı⁴⁷.

Süreç yabancı basında Ankara'nın Batı pazarından para temin etmek istemesi ile ilişkilendirildi. Buna göre İsmet Paşa, Türk yetkilileri Lozan'ın imzalanmasını takiben Batıdan kredi almak adına çalışma yapmaya yönlendirmişti. Türklerin muhtemel mukrizleri teşvik ederken eski mukrizlerin hakkını

³⁹ BOA.BEO., Dosya No:4697, Gömlek No:352222.

⁴⁰ BOA.BEO., Dosya No:4713, Gömlek No:353420.

⁴¹ "Constantinople Interest Payment", *The Times*, 27 Nisan 1922.

⁴² BOA.BEO., Dosya No: 4702, Gömlek No: 352601.

⁴³ "Another Lausanne Deadlock", "The Ottoman Debt", "Allied Delegates Await Instructions", *The Manchester Guardian*, 4 Haziran 1923.

⁴⁴ "Galata Tolls", "Bondholders Money Taken By Turks", "British Request For Explanation", *The Times*, 1 Haziran 1923; "Galata Bridge", *The Times*, 6 Haziran 1923.

⁴⁵ Anlaşmaya göre gösterilen kredi karşılıklarından biri de Haliç Köprüleri geçiş ücreti ile gaz depoları gelirlerinden TMB'a yapılacak ödeme çıkarıldıktan sonra kalan kısım idi. Hazine garantili Perrier Bankasından alınan istikraza ilişkin bkz. Oktay, 2011: 292-293

⁴⁶ "Köprü Varidatı", "Şehremaneti Köprü'nün Varidatına Vaz-ı Yed Etti", *Vakit*, 30 Mayıs 1923.

⁴⁷ "Vali Haydar Bey'in Beyanatı", *Vakit*, 5 Haziran 1923.

yediğinden bahsedilmişti⁴⁸. Aynı süreçte TMB ve Perrier Bankası yetkilileri Türkiye tarafından görüşmeye davet edildi. TMB yetkililerinin görüşmeye gelmediği basında yer aldı⁴⁹.

Kriz kısa sürdü 5 Haziran'da yeniden köprü geçiş ücretlerinin ödenmesine başlandı⁵⁰. İngiliz basınında köprü geçiş ücretlerinin yeniden ödenmeye başlamasında belediyeye avans verilmesinin neden olduğu yönünde haberler yer aldı⁵¹. 1923 Ekim'inde şehremaneti yeniden köprü geçiş ücretlerine el koyduğunu açıkladı⁵². Belediye bu kez Ankara Hükümetinin kararına paralel şekilde paraların Fransız Frangı ile ödeneceğini ve bu para birimine göre eldeki paranın aralık ayı kuponunu karşılamaya yeteceğini belirtmişti. İngiliz tarafı ise Fransız Frangı ile ödeme yapılmasına yanaşmamaktaydı; nitekim altın karşısında Fransız Frangı ¼ oranında düşüktü⁵³.

Emanet, ilerleyen dönemde 1923 yılı itfasını teşkil eden 157,000 lirayı TMB'ya yatırdı. Bununla birlikte şehremaneti, hükümetle banka arasındaki uyuşmazlık sonuçlanmadan bu miktardan daha fazlasını bankaya yatırmayacaktı⁵⁴.

Bundan dört ay önce şehremanetin köprü istikrazı kapsamında TMB'ye her gün ödediği köprü geçiş ücretini birdenbire kesmesi üzerine sorun başlamıştı. Bankanın, emanete fazla gelirden belli bir meblağ ödemeye razı olması üzerine köprü gelirinin bankaya ödenmesine devam edilmesine dair banka ile emanet arasında bir anlaşma sağlanmıştı. Henderson, Adnan Bey'e özel olarak yazdığı mektupta, bu kez köprü geçiş ücretlerinin yine bankaya ödenmemeye başlandığını halbuki akdedilen bu anlaşma ile 1909 anlaşmasına uyulacağını belirtildiğini, bu keyfiyetin yabancı ve özellikle Londra piyasasında ülkenin mali itibarı üzerinde şiddetli etki bırakacağını belirtmişti. Nitekim şehremanetin banka ile uyuşmaksızın, tek tarafın anlaşmayı bozmayacağını vurgulamıştı. Bu işin müzakere edilmesi mümkündü. Henderson, Türk Hükümetinin, şehremanetin bu hareketini tasvip etmeyeceğine inandığından özel olarak Adnan Bey'e müracaat ettiğini yazmıştı. Adnan Bey Hariciye Vekaletine gönderdiği telgrafında, istikraz antlaşması gereği faizlerin altın olarak ödenmesinin gerektiğini, şehremanetin hükümetin borcu için takip ettiği siyasete uygun olarak Frank cinsinden ödemeyi arzu ettiğinden ilk meselenin ortaya çıktığını belirtmişti. O zaman dahi teklif ettikleri gibi meseleyi müzakere ile halletmeye girişmeyi kabul etmediklerini 8.10.1923 tarihli telgrafında belirtmişti⁵⁵.

Birkaç gün sonra Adnan Bey Henderson ile şehremaneti istikrazına ilişkin bir görüşme gerçekleştirmişti. Henderson, bu hususta Türk Hükümeti nezdinde şiddetle protesto etmesi için Lord Curzon'dan emir aldığını ilaveten bu hareketin imza ve tasdik edilen anlaşmanın 73,78 ve 84.maddelerine uymadığını belirtmişti. Henderson istikraz hamillerinin şehremaneti ile görüşmeye hazır olduklarını bununla birlikte böyle keyfi hareketlerin mali itibara zarar vereceğini vurgulamıştı. Adnan Bey ise antlaşma henüz yürürlüğe girmediğinden durumun antlaşmaya uygun olup olmayacağı meselesinin mevzu bahis olmayacağını savunmuştu. Henderson da buna hak vermiş; ancak yapılanın zararlı bir hareket olduğu iddiasını tekrar etmişti⁵⁶. 20 Ekim 1923'te Henderson, Adnan Bey ile tekrar görüşecek ve şehremaneti istikrazına dair bir cevap alamadığı yönünde şikâyette bulunacaktı. Adnan Bey de Hariciye Vekaletine gönderdiği telgrafta daha önce konuya ilişkin talimat beklediğini ilettiğini, bu gibi görüşmelerde kuvvetle müdafaada bulunabilmek için vekaletin görüşlerine vakıf olmasının önemini belirtecekti⁵⁷.

Kasım ayında ikili arasında konu bir kez daha gündeme geldi. Yaptıkları görüşmede Musul meselesi de konu olmuştu. İstikrazla ilişkin Henderson, meselesinin bir an önce halledilmesinin bundan istifade ederek hücum edecek muhalefete karşı hükümetin elinde iyi bir silah olacağını belirtmişti⁵⁸.

Temmuz 1924'de bir kez daha şehremaneti köprü geçiş ücretine el koydu⁵⁹. Lozan görüşmelerinde istikraz faizlerinin frankla ödeneceğinin bildirilmesi ile uyumlu şekilde Türk tarafı

⁴⁸ "Galata Tolls", "Bondholders Money Taken By Turks", "British Request For Explanation", *The Times*, 1 Haziran 1923; "Galata Bridge", *The Times*, 6 Haziran 1923.

⁴⁹ "Vali Haydar Bey'in Beyanâtı", *Vakit*, 5 Haziran 1923; "Emanet İstikrazı", "Türkiye Milli Bankası ile Bir İhtilafın Müzakeresi", *Vakit*, 7 Haziran 1923.

⁵⁰ "Galata Bridge Tolls", *The Times*, 6 Haziran 1923.

⁵¹ "Galata Bridge Tolls", "New Turkish Demands", "No Gold Payments", *The Times*, 14 Haziran 1923; "Galata Bridge Tolls", "An Audacious Claim", *The Times*, 9 Ekim 1923.

⁵² Satan, A. (der) (2012). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1923*, (Çeviren: Sevtap Demirci). İstanbul: Tarihçi Kitapevi:145.

⁵³ "Galata Bridge Tolls", "An Audacious Claim", *The Times*, 9 Ekim 1923.

⁵⁴ "The Galata Tolls", *The Times*, 3 Mart 1924; "Türkiye Milli Bankası İhtilafı", *Vakit*, 17 Teşrinievvel 1923.

⁵⁵ BOA.HR.İM., Dosya No:21, Gömlek No:180.

⁵⁶ BOA.HR.İM., Dosya No:21, Gömlek No:228.

⁵⁷ BOA.HR.İM., Dosya No:22, Gömlek No:22.

⁵⁸ BOA.HR.İM., Dosya No:22, Gömlek No:66.

emanet borçlanmasının da frankla ödenmesi taraftaydı⁶⁰. Kararlılığını sürdüren emanet bu şekilde 1925'e kadar frank ile ödeme yapmayı sürdürdü. 1925 yılında TMB'nin Türkiye'deki faaliyetlerini durdurması üzerine emanet 1925 yılı ödemesini yapmadı. Banka ise 1926'da İstanbul'da yeniden şube açtı. Bunun üzerine Ticaret Müdürlüğüne başvuruda bulunan emanet, bankanın varlığını teyit ettikten sonra yeniden ödeme yapmaya devam etti. Ödeme Frankla yapıldı⁶¹.

Banka açısından eksik kalan ödemelerin, mevcut kuponların sterlin veya altın ile ödenmesi talepleri devam etti. Bankanın elinde, 1914 Aralık'ından 1921 Haziran'ına 671,148 TL/81,605 sterlin; 1924 Haziran'ından 103,769 TL/12,762 sterlin; 1924 Aralık'ından 35,009 TL/4,188 sterlin; 1924 Mart'ından 123,000 TL/ 12,982 sterlin bulunmaktaydı. Banka kendisi açısından çözümsüz kalan süreç için Lozan sonrası kurulması planlanan Karma Hakem Mahkemesine gitmeye karar verdi⁶².

Karma Hakem Mahkemelerinin tesisi akabinde önce 1926'da Perrier Bankası Türk-Fransız Karma Hakem Mahkemesinde, 1,100,000 liralık 1913 İstanbul Belediye borçlanması adına alınan faiz ve anaparasının İngiliz lirası cinsinden ödenmesi için dava açtı. TMB anlaşmasında olduğu gibi kuponlar meselesinde emanet, hükümetin kabul ettiği para cinsinden ödeme yapmayı planlamaktaydı⁶³. Ardından 1926 Ekim'inde TMB, Türk-İngiliz Karma Hakem Mahkemesinde dava açtı⁶⁴. Emanet, konu davalık olduğu için borcun 1927 yılı itfası adına bütçeye tahsisat koymadı⁶⁵.

Emanet, Türk-İngiliz Karma Hakem Mahkemesinde görülecek dava için Maitre Adrien Bilioti isimdeki Fransız avukatı tuttu⁶⁶. Türk-İngiliz Karma Hakem Mahkemesinde yapılan ilk oturum 1927 Mayıs'ında gerçekleşti. Şehremaneti tahvil hamilleri adına, tahvillerin çoğunluğunu elinde tutan İngiliz Witan Investment Şirketi, mahkemeden ödenmemiş kupon ve itfa bedellerinin İngiliz lirası cinsinden ödenmesini istemişti. Dava asıl borçlu şehremaneti ile ona kefil olan Türk Hükümeti ve kendisine yatarılmış bir takım kupon bedellerini hamillere ödememiş olan TMB'ye karşı açılmıştı.

Mahkemedeki ilk gündem maddesi mahkemenin bu davaya bakmaya yetkili olup olmadığı idi. Belediye, mahkemenin davayı görme yetkisinin olmadığı savunmasında bulunmuştu. Belediye, kendileri ile tahvil sahipleri arasında bir anlaşma olmadığı, anlaşmanın sadece TMB ile yapıldığı, banka da Türkiye uyuğunda olduğundan Karma Hakem Mahkemesinde dava açamayacağı savunmasında bulundu⁶⁷.

9 Haziran tarihli ikinci oturumda Mahkeme kendisini davaya bakmaya salahiyettar addetti. Bu durum Türk tarafının savunması aleyhinde karar vermesi demektir. Halka açık ihracın tabiatı gereği, hamiline tahvil şeklinde piyasaya sürmekle borçlanıcı, ihraç anından başlayarak yalnızca asıl katılımcılara karşı değil muhtemel tüm hamillere karşı yükümlülük altına girmektedir. Tahviller ihraç edilmeleri ardından sahipleri ihraç zamanında kredi sözleşmesinin bir tarafıymış gibi aynı yasal haktan faydalanırdı. Bu bir emsal dava olmuştu. Diğer tahvil hamillerinin de katılması bekleniyordu⁶⁸. Witan Investment Şirketinin talep ettiği para ise 14,193 İngiliz lirası idi⁶⁹.

Dahiliye Vekili Şükrü Bey (Kaya), Aralık 1927'de Tefvik Rüştü Bey (Aras) aracılığı ile mahkemeden salahiyet kararı çıkmasından sonra sürecin büyük bir ihtimalle olumsuz şekil alması düşünülmeye gereken bir durum olduğundan hamiller vekilinin ortaya attığı anlaşmazlığın dostane şekilde çözülmesi teklifini uygun bulduklarını belirten telgrafını Karma Hakem Mahkemeleri Türk Umumi

⁵⁹ "Köprü Varidatı", *Vakit*, 20 Temmuz 1924; "Şehremini Son Müfteriyata Cevap Veriyor", *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1924.

⁶⁰ "Şehremaneti İstikrazı", *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Haziran 1923.

⁶¹ "Köprü Varidatı", "Emanetin Borçlu Olduğu Bankaya Teslim Ediliyor, Bu Sene Ne Kadar Para Verilecek", *Milliyet*, 29 Nisan 1926.

⁶² "Constantinople Loan Coupons", *The Manchester Guardian*, 10 Haziran 1925; "The Committee of Bondholders of the City of Constantinople Five Per Cent Municipal Loan 1909", *The Times*, 10 Haziran 1925.

Karma Hakem Mahkemelerinin kuruluşu, çalışma usul ve kapsamı 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşmasının ilgili maddelerine dayanmaktadır. Müttefik devletlerle Türkiye arasındaki Lozan Antlaşmasında detaylandırılan türden uyuşmazlıkların çözümlenmesi adına İstanbul merkezli kurulan "uluslar üstü" bir yargı mercii olan Karma Hakem Mahkemeleri, bir tarafsız başkan ile ikisi ilgili hükümetten olmak üzere üç hakemden oluşacak ve hükümet mahkemede kendisini temsil etmek üzere bir ya da daha fazla ajan/temsilci atayabilecektir. Karma Hakem Mahkemelerine ilişkin bkz. Esirgen, S.Ö. (2019). Lozan'ın Ardından Başlayan Bir Hukuki Mücadele: Karma Hakem Mahkemeleri, *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal of Eurasian Inquires*, 8 (2): 309-338.

⁶³ "Bir Milyon Lira", "Emanet Vaktiyle Perrier Bankasından Aldığı Borçları Nasıl Ödeyecek?", *Milliyet*, 8 Teşrinievvel 1926.

⁶⁴ "Emanetin Borçları", "Türkiye Milli Bankası da Muhtelit Mahkemeye Müracaat Etti", *Milliyet*, 18 Teşrinievvel 1926.

⁶⁵ "Şehremaneti", "Türkiye Milli Bankası ile İhtilafta", *Vakit*, 6 Nisan 1927.

⁶⁶ "Şehremaneti", "Muhtelit Mahkemede Bulunmak İçin Bir Fransız Avukat Tutuluyor", *Vakit*, 18 Mayıs 1927.

⁶⁷ "Türk İngiliz Muhtelit Hakem Mahkemesinde", "Dün Mühim Bir Dava Reviiyet Edildi", *Vakit*, 3 Mayıs 1927; "Constantinople Loan Judgment", *The Times*, 22 Haziran 1927; Constantinople Municipal Five Per Cent Loan, 1909", "Legal Procedure Difficulties", *The Times*, 15 Mayıs 1929.

⁶⁸ "Constantinople Loan Judgment", *The Times*, 22 Haziran 1927.

⁶⁹ "Şehremaneti Aleyhindeki Dava", *Milliyet*, 10 Haziran 1927; "Şehremaneti Davası", *Vakit*, 10 Haziran 1927.

Ajanlığına gönderecekti. Şehreminine de gerekli talimat verilmişti⁷⁰. Karma Hakem Mahkemesindeki Türk Umumi Ajanı Emin Ali Bey konuyla ilgili bilgilendirildi⁷¹. Bu şekilde mahkeme dışında uzlaşma zemini aranmaya girişildi. Kabule hazır oldukları uzlaşma şartları konusunda Londra ve İstanbul'daki tahvil hamilleri arasında görüşme yapılacağı⁷².

1928 Mart'ında Tevfik Rüştü Bey, Karma Hakem Mahkemeleri Umumi Ajanlığına gönderdiği telgrafta tahvil hamilleri vekilleri ile yapılan görüşmelerin devam etmesini, iyi bir şekilde yürütülmesini bildirdi⁷³. Bu süreçte hakem, mahkeme gününden evvel nihai kararın bildirilmesini istemekteydi. Nisan ayında şehremininin aldığı talimat doğrultusunda bütçeye borçlanma taksitini koymaması görüşmeleri yeniden gerdi⁷⁴. Ay sonunda görüşmelerin barış yolu ile çözümlenmesine ilişkin İngiliz tarafı ile Türk Umumi Ajanlığı ve şehremini arasında görüşmeler sonuçlandı⁷⁵.

1909 borçlanmasında savaş nedeniyle 60,000 İngiliz lirasının ödendiği belirlendi. Borç 940,000 İngiliz lirası olarak tespit olundu. Kalan faiz kuponu 12 taneydi ve bedeli 6,500,000 TL tutmaktaydı⁷⁶. Sonuçta İngiliz tahvil hamilleri temsilcisi adına Dickson, Fransız, İtalyan ve İngiliz hamilleri adına Maitre Apikyan ve şehremini Muhittin Bey tarafından anlaşma imzalandı. Dickson imzayı takiben anlaşmanın hamiller tarafından onaylanması adına Londra'ya gitti⁷⁷.

Seviz yıl süren anlaşmazlığı takiben 30 Nisan 1929'da imzalanan anlaşmaya göre 1-8 numaralı kuponlar imha edilirken 9-37 numaralı kuponlar yürürlükte olacaktır. I. Dünya Savaşı öncesi 9-37 numaralı kuponlara karşılık komisyon ve faiz olarak TMB'ye verilen 2,107,656.91 lira kuponlara taksim edilecekti. İstanbul'daki kuponlar TL üzerinden ödenecekti. Ödeme ve itfa tarihleri yeniden düzenlenirken borç 20 yıl içerisinde kapatılacaktı. Anlaşmanın yürürlüğe girmesi için Cemiyet-i Belediye ile kefil olarak Maliye Vekaleti onaylamalıydı. Hamiller de Karma Mahkemede davalarını geri çekeceklerdi⁷⁸. 1 Haziran 1929'dan itibaren faizin ve amortisman fonunun yıllık ödemesi 8 sene için 37,400 İngiliz lirası, 4 sene için 44,000 İngiliz lirası, sonraki 4 sene için 50,000 İngiliz lirası ve sonra bitene kadar 60,000 İngiliz lirası şeklinde olacaktır. Faiz oranı senelik %5'ten %3,5'e indiriliyordu. Amortisman fonu 1962'ye kadar bitirilecek şekilde düzenlenecekti. 1 Haziran 1929'dan başlamak üzere Galata Köprüsü geçiş ücretleri yeniden bankaya yatırılacaktı.

1909 şehremaneti istikrazı tahvil hamilleri, emanet ile kendileri adına düzenlenen antlaşmayı onaylamak için 14 Mayıs'ta toplandılar. Antlaşmanın Türk makamları ve tahvil sahiplerince imzalanması sonrası Karma Hakem Mahkemesine sunulacak ve mutabakat kararı kayıt altına alınacaktı.

İstanbul şehremini, Baring Brothers'dan Revelstoke'a hitaben bir mektup kaleme almış, anlaşmanın taraflar için faydalı olmasını umduğunu belirtmiş, İstanbul Belediyesinin antlaşmanın yükümlülüklerini yerine getireceğini vurgulamıştı. Revelstoke bu mektubu oldukça olumlu karşılamıştı. Revelstoke İstanbul'un Avrupa finans merkezlerinden daimî şekilde uzaklaşmasının iş dünyasını üzeceğini vurgulamıştı. Sonuç itibari ile anlaşma oybirliği ile kabul edildi.

Antlaşmada esasen kredinin hizmetinde TMB görevlendirilmişti. Banka artık fazla aktif olmadığından olsa gerek hizmetin Banco Italiano Commerciale'ye bırakılmasına karar verildi⁷⁹.

Sıra Türk tarafının onaylamasıydı. Konu Cemiyet-i Belediyeye geldi ve bir Encümen tarafından incelenmesi kararı verildi⁸⁰. İncelemenin ardından anlaşma kabul edildi⁸¹.

10 Temmuz'da, Cumhurbaşkanı, şehremini ve hissedarlar tarafından anlaşmanın onaylandığı duyuruldu. Emanet, 1 Haziran'dan itibaren Galata Köprüsü geçiş ücretlerini bankaya yatırmaya

⁷⁰ BOA.HR.İM., Dosya No:224, Gömlek No:46.

⁷¹ BOA.HR.İM., Dosya No:224, Gömlek No:47.

⁷² "The Constantinople Default", *The Times*, 13 Ocak 1928.

⁷³ BOA.HR.İM., Dosya No:226, Gömlek No:9.

⁷⁴ BOA.HR.İM., Dosya No:24, Gömlek No:23.

⁷⁵ "Halledilebilecek mi?", "Emanetle Türkiye Milli Bankası Arasındaki Müzakereye Devam Ediliyor", *Milliyet*, 1 Mayıs 1928.

⁷⁶ "Emanette", "Kaç Lira", "13 Milyon Bu Emanetin Borcudur", *Milliyet*, 6 Mart 1929.

⁷⁷ "Emanetin Borçları", İtilafname Dün Emanette İmzalandı", *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1929.

⁷⁸ "Cemiyeti Belediye Fırka Grubu Emanetin Borçları Mese'lesini Tetkik ve Halletti" *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1929; "Emanette", "Eski İstikraz", "Yeni İtilaf Tasvip Edildi", *Milliyet*, 12 Mayıs 1929.

⁷⁹ "Constantinople Debt Scheme", *The Times*, 11 Mayıs 1929; "Constantinople Municipal Five Per Cent Loan,1909", "Terms of Settlement", "Bondholders Approval", "Lord Revelstoke's Review of the Position", "A Question of Terms", "Essential Features of The Scheme", "Drawings and Coupon Payments", *The Times*, 15 Mayıs 1929.

⁸⁰ "Cemiyet-i Belediyede", "Emanetin Alacaklıları ile Aktettiği İtilafname bir Encümene Verildi", "İtilafnamenin Mühim Maddeleri", *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1929.

⁸¹ "Cemiyeti Belediyede", "Borçlar İtilafnamesi Dün Kabul Edildi", *Cumhuriyet*, 13 Mayıs 1929; "Emanette", "Borçlar İtilafı", "Cemiyeti Belediyeye İttifakla Kabul Edildi", *Milliyet*, 13 Mayıs 1929.

başlamıştı⁸². 22 Eylül tarihinde de Türk-İngiliz Karma Hakem Mahkemesi tahvil hamilleri ile emanet arasındaki anlaşmayı onayladı⁸³.

İlerleyen süreçte borca ilişkin yeni gelişmeler de oldu. Türkiye 1930 Haziran'ından itibaren Haliç'teki iki köprüden geçiş ücretinin toplanmasını fesheden kanunu kabul etti⁸⁴. 1941'de ise 1909 istikrazının takip eden taksitlerinin, 'tüm dış borçların mal ihracı sureti ile transferi' hakkındaki karara uygun olarak ödenmesinin sağlanması için İstanbul Belediyesi ile bir anlaşma yapılmasının gerekliliğinin İngiliz Büyükelçiliğine tebliğ edildiği Hariciye Nezaretinden bildirilmiştir. Bundan sonra son defa olmak üzere 15 Eylül 1939, 15 Mart 1940 ve 15 Eylül 1940 taksitleri olan toplam 6,600 sterlinin İngiliz hamillerine primsiz olarak ödenmesi için 1941 yılı döviz cetvelinin harici borçlar kısmına İstanbul belediyesi adına tahsisat olarak koyulması konusunda Maliye Vekaleti bir karar verilmesini istemiştir. Konu Bakanlar Kurulunda görüşülmüş ve onaylanmıştır⁸⁵.

SONUÇ

İlk dış borçlanmanın yapıldığı XIX. yüzyılın ortasından, borç ödemesinin tamamlandığı XX. yüzyılın ortalarına kadar, borçların itfa süreci Türk hükümetlerini fazlasıyla meşgul etmiş, borçlar, ekonomik ve siyasi bağımsızlığın sağlanmasında önemli bir engel teşkil etmiştir. Söz konusu çalışma bu borçlanmalardan sadece biri olan 1909 İstanbul Şehremaneti borçlanmasını ve akabinde meydana gelen süreci incelemekte, sıradan bir belediye kredisinin ülkenin yaşadığı süreçlerin de etkisi ile Türkiye ve İngiltere arasında nasıl bir sorun haline geldiğini ortaya koymaktadır. İstanbul'un ihtiyaçlarını karşılama, kenti çağdaş bir görünüme kavuşturma aynı zamanda bütçe açığını kapatma amacıyla yola çıkan şehremaneti, hazine tahvili çıkartılması yöntemi ile 1909 yılında İngiliz sermayeli bir Osmanlı Anonim Şirketi olan TMB'den borçlanma gerçekleştirdi. Bu borçlanma esasında emanetin ilerleyen yıllarda yapacağı borçlanmalarla benzer özellikler taşımaktaydı. Borç Osmanlı Hükümetinin kefaletindeydi. Şehremaneti, Haliç köprüleri geçiş ücreti ve Paşabahçe gaz depoları gibi önemli gelir kaynaklarını borca karşılık olarak gösterdi. Ancak bu dönemden itibaren emanet, geçiş ücretlerini arttırdığında artış farkını elde etmek için bankanın iznine ihtiyaç duyulması, bankanın geçiş ücretini temin etmek için memur ve zabıta görevlendirilmesi talebi gibi meselelerle karşı karşıya kaldı. İstikraz bu yönü ile Osmanlı son döneminde sıkça karşımıza çıkan, alınan borç, verilen imtiyaz karşılığında hükümetin hareket alanının kısıtlanmasına bir örnek teşkil etmekteydi.

Çalışmamızda istikrazın verilmiş sürecinde de birtakım tartışmalar olduğu tespit edildi; ancak asıl tartışma I. Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte yaşandı. XX. yüzyılın ilk çeyreği, bu topraklarda çok hızlı bir değişime şahit oldu. I. Dünya Savaşı, Mütareke Dönemi ve Lozan Antlaşması sonrasındaki ekonomik anlamda değişen siyasetin istikraz ödemesini de doğrudan etkilediği görüldü. I. Dünya Savaşı döneminde Osmanlı, kupon ödemelerini askıya alırken 1918 sonrası artan kambiyo farkı ile karşı karşıya kaldı. Bu kambiyo farkının İstanbul Şehremaneti istikrazını etkilediği görüldü. 1909 yılında borcun yıllık taksiti 60,500 lira iken 1921'de kambiyo farkı nedeniyle bu rakamın 326,700 liraya çıkması esasında Türkiye'nin oldukça zorlu bir mücadele içerisine gireceğinin bir göstergesiydi. Nitekim ilerleyen dönemde para değerleri arasındaki fark daha da arttı. Maliye Nezaretinin kefaletini her fırsatta hatırlatan bankanın birikmiş borçlarını sterlin veya altın cinsinden almak adına baskı yapması süreçteki sorunun kaynağı idi. Konunun halledilmesi için önce I. Dünya Savaşı ardından Kurtuluş Savaşı ve son olarak da Lozan görüşmelerinin sonuçlanması beklendi. Emanetin aldığı tedbirler dahilinde istikraz karşılığı olan köprü geçiş ücretlerine el koyulması uygulamasının dış kamuoyu ve basında yankı uyandırdığı, konunun Türkiye'nin mali itibarı ile ilişkilendirildiği belirlendi. İstanbul Şehremanetinin ekonomik çıkarlarını da koruyarak, özellikle Lozan Antlaşması sonrası Ankara Hükümeti'nin politikasını takip ederek, Fransız Frangı ile ödeme yapma konusundaki ısrarını sürdürdüğü görüldü. Sorunun çözüm sahası olarak Türkiye ile müttefikler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek adına tesis edilen Türk-İngiliz Karma Hakem Mahkemesi tercih edildi. Sürecin tarafların anlaşması ile sonuçlandığı tespit edildi.

⁸² "Constantinople Loan Postponement", *The Times*, 12 Eylül 1929.

⁸³ "Emanette", "Borç İtilafı Türk İngiliz Mahkemesinde Dün Tescil Edildi", *Milliyet*, 29 Eylül 1929.

⁸⁴ *Resmî Gazete*, 3 Mayıs 1930, Sayı: 1486; "Köprü Parası", "Bu Geceden İtibaren Tarihe Karşıyor", *Milliyet*, 31 Mayıs 1930. "No More Tolls on the Golden Horn", *The Observer*, 1 Haziran 1930. İstanbul bu kararı sevinçle karşılamış 'İstanbullular 1 Haziran'ı köprü bayramı ilan etse yeridir' yorumları yapılmıştı. Bkz. "Köprü Parası", *Milliyet*, 1 Haziran 1930. Bununla birlikte vapur, tren, tramvay, tünel arabaları ve otobüs fiyatlarına zam yapılmıştır. Bkz. "Şehremaneti İlanları", *Vakit*, 1 Haziran 1930.

⁸⁵ BCA. Fon No: 30.18.1.2., Yer No: 94.23.1.

Teşekkür

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim dalında lisansüstü eğitim gördüğüm 2011-2019 yılları arasında yüksek lisans ve doktora süreçlerinde danışmanlığımı yapan değerli hocam Prof. Dr. Bayram Bayraktar, tarihi faaliyetin yapıcı ve yaratıcılarının, tarihsel olaylar ve olgulardan çok bir mimari eseri yaratan mimarlar gibi, onları araştıran, bulan, irdeleyen ve yorumlayan tarihçiler olduğunu belirtmiştir⁸⁶. Akademik hayatı süresince pek çok değerli tarihçi yetiştiren, öğrencilerine karşı ilgisini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, tarih bilimine katkıları tartışılmaz olan değerli hocam Bayram Bayraktar'a hayatımdaki yol göstericiliği, katkı ve destekleri için teşekkürü bir borç bilirim.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). BEO (Bâbîâli Evrak Odası)., Dosya No:3662, Gömlek No:274585.
BOA.BEO., Dosya No:4656, Gömlek No:349157.
BOA.BEO., Dosya No:4688, Gömlek No:351549.
BOA.BEO., Dosya No:4697, Gömlek No:352222.
BOA.BEO., Dosya No:4702, Gömlek No:352601.
BOA.BEO., Dosya No:4713, Gömlek No:353420.
BOA.DH.İD (Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı)., Dosya No:42, Gömlek No:1.
BOA.DH.İD. Dosya No:131, Gömlek No:3
BOA.DH.UMVM (Dâhiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye ve Vilâyât Müdürlüğü)., Dosya No: 165, Gömlek No:52.
BOA.HR.İM (Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı)., Dosya No:21, Gömlek No:180.
BOA.HR.İM., Dosya No:21, Gömlek No:28.
BOA.HR.İM., Dosya No:22, Gömlek No:22.
BOA.HR.İM., Dosya No:22, Gömlek No:66.
BOA.HR.İM., Dosya No:24, Gömlek No:23.
BOA.HR.İM., Dosya No:224, Gömlek No:46.
BOA.HR.İM., Dosya No:224, Gömlek No:47.
BOA.HR.İM., Dosya No:226, Gömlek No:9.
BOA.İMLU (İrade Meclis-i Umumi)., Dosya No:1, Gömlek No:11.
BOA.İŞE (İradeler- Şehremaneti)., Dosya No:25, Gömlek No:15.
BOA.MV (Meclis-i Vükelâ Mazbataları)., Dosya No:220, Gömlek No:118.
BOA.MV., Dosya No:222, Gömlek No:123.
BOA.MV., Dosya No:249, Gömlek No:108.
BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi). Fon No:30.18.1.2., Yer No:94.23.1.

Resmi Yayınlar

Düstur, Tertip:1, Cilt:4.
Düstur, Tertip:2, Cilt:1.
Düstur, Tertip:2, Cilt: 2.
Düstur, Tertip:2, Cilt:7.
Düstur, Tertip:2, Cilt:8.
Düstur, Tertip:2, Cilt:10.
Düstur, Tertip:2, Cilt:11.
MMZC (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi), D:1, C:2, İS:2, İ:34, 20 Kânunusani 1325.
MMZC, D:1, C:2, İS:2, İ:36, 25 Kânunusani 1325.
Resmi Gazete, 3 Mayıs 1930, Sayı: 1486.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet
Hakimiyet-i Milliye
İkdam
Milliyet
Sabah

⁸⁶ Bkz. Bayraktar, B. (2009). *Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılâp Tarihi*. Ankara: Detay Yayıncılık:1.

Tanin

Vakit

The Manchester Guardian

The Observer

The Times

Araştırma İnceleme Eserleri

Bayrakdar, B. (2009). *Atatürk İlkeleri ve Türk İnkılâp Tarihi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Esirgen, S.Ö. (2019). Lozan'ın Ardından Başlayan Bir Hukuki Mücadele: Karma Hakem Mahkemeleri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal of Eurasian Inquires*, 8 (2): 309-338.

Oktay, T. (1911). *Osmanlı'da Büyükşehir Belediye Yönetimi İstanbul Şehremaneti*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimatdan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. Hil Yayını.

Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.

Satan, A. (der.) (2012). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1923*, (Çeviren: Sevtap Demirci). İstanbul: Tarihçi Kitapevi.

Toprak, Z. (1999). Tanzimattan Cumhuriyet'e İstanbul'un Yönetimi Şehremaneti. *Tombak*, 23: 32-40.

Yeniay, H. (1964). *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi*. İstanbul: Ekin Basımevi.

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, p. 51-55, December 2020

Ehl-i Haklar'da Toplumsal İlişkiler* Social Relations in Ahl-e Haqs

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.796895>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
18.09.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
19.12.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
25.12.2020

Asya Studies

Arş. Gör. Dr. İbrahim Karaca
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü
ibrahimkaraca@erciyes.edu.tr

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-1563-7584>

* Bu çalışma, yazarın "Ehl-i Haklarda Kültürel Hayat" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

Öz

Günümüzde İran İşlam Cumhuriyeti devletinin Tebriz, Kirmanşah ve Tahran şehirlerinde yoğun olarak yaşayan Ehl-i Haklar, bölgede yaşayan Kızılbaş topluluklardan birisini oluşturmaktadır. Ehl-i Haklar, Taife, Taife-i San, Yaresan, Yarsan gibi adlandırılmalar ile de anılmaktadırlar. Bir kısım araştırmacılar ise Ehl-i Hakları Ali İlahi olarak görmekteyimler. Ehl-i Hak İnanıcı 13. Yy'da Süleymaniye/ Berzence köyünde doğan Sultan İşhak tarafından kurulmuştur. Ehl-i Hak inancı, Tanrının belli kişilerde zuhur etmesi inancına dayanmaktadır. Ehl-i Hak inancında ayrıca 'Donadon' denilen ruh göçü inancı da bulunmaktadır. Bu çalışma kendisine Ehl-i Hakların toplumsal ilişkilerini konu edinmiştir. Ehl-i Haklar, İran siyasi coğrafyası içerisinde dağınık olarak yaşamaktadırlar. Bu durum Ehl-i Hak araştırmalarını zorlaştırmakta ve araştırmalara farklı bir boyut kazandırmaktadır. Hal böyle olunca Ehl-i Hakların birbirleri, komşuları ve devlet ile olan ilişkilerini araştırmak ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Ehl-i Hakların birbirleri, komşuları ve devlet ile olan ilişkileri Nasıldır? Sorusu bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla 2016-2019 yılları arasında İran'ın Tahran, Tebriz ve Kirmanşah şehirleri merkez olarak etnografik alan çalışması yapılmıştır. Etnografik alan çalışması sırasında yapılan katılımlı gözlemler ve derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler çalışmanın amacına uygun olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen veriler araştırmaya kaynaklık etmiştir. Ayrıca sahadan elde edilen Ehl-i Haklara ait birinci elden ana kaynak durumunda olan yazılı kaynaklardan çalışma boyunca istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i Haklar, İran Türkleri, Alevilik, Bektaşilik

Abstract

Ahl-e Haqs, who live intensively in Tabriz, Kermanshah and Tehran cities of the Islamic Republic of Iran today, is one of the Kızılbaş communities living in the region. They are also referred to as Ahl-e Haq, Taife, Taife-i San, Yaresan, Yarsan. Some researchers, on the other hand, regard the Ahl-e Haqs as Ali Divine. Ahl-e Haq belief in the 13th Century Sulaymaniyah / Berzence in the village was founded by Sultan Isaac as born. The belief of the Ahl-e Haq is based on the belief that God appears in certain people. In Ahl-e Haq belief, there is also the belief of immigration called "Donadon". This study focuses on the social relationship of the Ahl-e Haqs. Ahl-e Haqs live scattered in Iran's political geography. This situation makes Ahl-e Haq researches more difficult and adds a different dimension to the researches. As such, the need arises to investigate the relations of the Ahl-e Haqs with each other, their neighbors and the state. What are the relations of the Ahl-e Haqs with each other, their neighbors and the state? The question constitutes the purpose of this study. For this purpose, an ethnographic field study was carried out as a center in Iran's Tehran, Tabriz and Kermanshah cities between 2017-2019. Data obtained from participatory observations and in-depth interviews made during the ethnographic fieldwork were evaluated in accordance with the purpose of the study. The data obtained from this study has been the source of the research. In addition, written sources, which are the main sources of Ahl-e Haqs, obtained from the field, were used throughout the study.

Keywords: Ahl-e Haqs, Iranian Turks, Alevism, Bektashism

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Karaca, İ. (2020). Ehl-i Haklar'da Toplumsal İlişkiler. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year: 4, Number: Special Issue (Özel Sayı) 1, December, p. 51-55.

1. Giriş: Ehl-i Hak İnancı ve Topluluğu

Ehl-i Hak inancı 1216 yılında Süleymaniye/Berzence köyünde doğan Sultan İshak tarafından kurulmuştur. Sultan İshak muhtemelen Hülagü'nün Bağdat seferi esnasında İran'ın Perdiver bölgesine göç etmiştir. Bu göç sonrasında inancı kurup, yayılmasını sağlamıştır. Sultan İshak'ın etnik kimliği bilinmemekle beraber, Gorani olduğu söylenmektedir. Günümüzde Ehl-i Hak inancı Türkler, Goraniler ve Farslar arasında yaygındır. İnanç ilk önce Kirmanşah eyaletinde daha sonrasında Loristan, Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Gilan, Mazenderan, Tahran eyaletlerinde yayılmıştır (Karaca, 2020: 401).

Ehl-i Hak inancı Tek tanrılı bir inanç olup, bu tanrının ardı sıra kişilere tecelli ettiği inanışı bulunmaktadır. Ehl-i Haklar bu inanışa Zuhur demektedirler. Bu kişiler, Havendegar, Ali, Şah Hoşin, Sultan İshak, Şah Veys Kulu, Muhammed Bey ve Ateş Bey'dir. Ehl-i Hak inancı içerisinde Donadon denilen, kişinin öldükten sonra tekrar dünya ya gelmesi inanışı da bulunmaktadır. Bu göç gelişlerin sayısı 1001 ile sınırlanmıştır.

Ehl-i Hak inancında Cem, Oruç, Nezir gibi ibadetler bulunmaktadır. Cem ritüeli, Tanbur adı verilen müzik aleti ile okunan kelimeler vasıtasıyla icra edilmektedir. Cem töreninde Seyid, Halife, Naip, Hadem, Kelamhan gibi görevliler bulunmaktadır (Gocaveri, 1997: 108). Cem töreni esnasında 'Nezir' adı verilen adaklar sunulmaktadır. Ehl-i Haklarda iki çeşit oruç bulunmaktadır. Bu oruçlar 'Ruze-i Mernovi' ve 'Ruze-i Kavaltas' adını taşımaktadır (Burhan'ul-Hak, 1995: 144). Ehl-i Hak inancında Farsça Ser-Seporden de denilen Baş Tapşırma töreni ile Ehl-i Hak inancına giriş yapılabilmektedir (Şahname-i Hakikat, 1995: 421). Bu tören Bektaşilerde de var olan ikrar törenine benzemektedir.

Ehl-i Hak inancı kurulmasına paralel olarak kendisine bir topluluk oluşturmuştur. Ehl-i Hak topluluğu Sultan İshak zamanında 'Hanedan' denilen yedi aileden oluşan bir toplumsal yapıdan meydana gelmekteydi. Toplamda on bir olan hanedan isimleri şu şekildedir; Şah İbrahimi Hanedanı, Baba Yadigari Hanedanı, Hamuşi Hanedanı, Ali Kalenderi Hanedanı, Mir Suri Hanedanı, Ateş Beyi Hanedanı, Seyid Mustafayi Hanedanı, Hacı Baveysi Hanedanı, Zennuri Hanedanı, Şah Hayasi Hanedanı ve Baba Haydari Hanedanı (Karaca, 2019: 287; Burhan'ul-Hak, 1995: 67).

2. Ehl-i Haklar 'da Toplumsal İlişkiler

Ehl-i Hak inancı kuruluşundan günümüze toplumsal olarak değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Bu değişimlerin başında, ilk zamanlarda kapalı bir topluluk iken daha sonraları inanca dışarıdan kişilerin katılımı ile açık bir yapı da olması gelmektedir. Şüphesiz bu durumun ortaya çıkmasındaki önemli sebepler arasında, Ehl-i Hak topluluğunun kendi aralarında, diğer topluluklar ve siyasi yapılar ile olan münasebetleri yer almaktadır. Bu nedenle bu başlık üç kısımda ele alınmıştır.

2.1. "Tayfasan ?" Ehl-i Hakların Birbirleri İle olan İlişkileri

Ehl-i Haklar, genel olarak İran siyasi coğrafyası içerisinde dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar. Bunun yanı sıra yoğun olarak veya beraber olarak yaşadıkları bölgelerde bulunmaktadır. Çoğunlukla dağınık olarak yaşadıkları için, yaşadıkları bölgelerde diğer topluluklarla ilişki içerisine girmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu nedenle birlikte hareket edebilmek için şehir merkezlerin de beraber yaşayabilecekleri mahalleler oluşturmuşlardır. Beraber yaşadıkları bu yerleşim bölgeleri için örnek verecek olursak, Kirmanşah 'da Sahne, Tebriz'de İlhicı ve Gülizar mahallesi, Tahran'da İmam Hüseyin meydanı ve çevresini gösterebiliriz. Bu mahallelerde Ehl-i Haklar, Cemhaneler kurmuşlardır. Bu Cemhaneler sayesinde toplumsal dayanışmayı örgütlemişlerdir. Diğer topluluklara saygı ve dikkat içerisinde gündelik hayatlarına devam etmektedirler.

Ehl-i Hak olan bir kişi, genellikle Ehl-i Hak olan esnaftan alışveriş yapmaktadır. Bu yaşam bölgelerinde yaşayan Ehl-i Haklar birbirlerini Cemhaneler vasıtasıyla tanımaktadırlar. Bu Cemhanelerde her zaman için bir Seyyid bulunmakta ve Ehl-i Haklara gerek dini ve gerek ise toplumsal sorunlar için yol göstermektedir. Şehirlerdeki bu Cemhanelerde her Perşembe günü yapılan cem törenleri ve önemli günlerde yapılan nezir, niyaz ve kurban törenleri toplumsal olarak Ehl-i Hakları bir arada tutmaktadır.

Şehirlerde bulunan bu mahallelerde Ehl-i Haklar hanedanlarına bakılmaksızın birbirleri ile sıkı ilişki içerisindeyler. Yapılan törenlerde çoğunluk hangi etnik unsurdan ise o etnik unsurun diline göre yapılmaktadır. Tahran'da ve Tebriz'de yapılan cemlerin ve cemde okunan kelimelerin Türkçe olması bu nedenledir. Çünkü burada daha çok Ateşbeyi hanedanına mensup Türkler çoğunlukta. Bunun yanı sıra Sahne şehrinde yapılan cemler ise Goranice baskındır. Bu bölgelerde Goranice konuşan unsurlar çoğunlukta. Tahran'da görüşme yaptığımız Ehl-i Hak olan bir esnaf, çalıştığı kişilerin veya kendisi ile alışveriş yapan kişilerin çoğunlukla Ehl-i Hak olduğunu söylemiştir.

Ehl-i Hak inancı özellikle gündelik hayatta kendisini gösterdiği için bir bölgede yaşayan Ehl-i Haklar cem törenleri yanı sıra ziyaret yerleri vasıtası ile de toplumsal birlikteliğe dâhil olmaktadır. Tebriz'de ve Tahran'da bu duruma örnek oluşturacak ziyaret yerleri bulunmaktadır. Sahne şehri, Gazvineh ve Şah Hayas ziyaret yerleri bu duruma örnek oluşturmaktadır.

Bu durum Ehl-i Haklar arasında birlikteliği sağladığı gibi dayanışmayı da artırmaktadır. Tahran'da katılmış olduğum bir cem töreni sırasında tanıştığım bir Ehl-i Hak'ı bir başka Ehl-i Hak'tan borç para alırken gördüm. Bunun için denilebilir ki sıkıntı içerisinde olan bir Ehl-i Hak'a başka bir Ehl-i Hak yardım etmektedir. Cemhanenin, Seyyid' ine toplumsal olarak Ehl-i Haklara yardımda bulunur musunuz? diye bir soru yönelttiğimiz de, kendisi Cemhaneye katılan her Ehl-i Hak'ın babası durumunda olduğu için yardım etmenin mecburi olduğunu söylemiştir (KK-1).

Türk olan Ehl-i Haklar, Taife adı ile birbirlerini tanımlamaktadırlar. Taife, teorikte ve pratikte aşiret, aile anlamı ile Ehl-i Haklar arasında kullanılmaktadır. Bu taife bilinci, özellikle Türk olan Ehl-i Haklar arasında mevcuttur. Bu durumun Türk olan Ehl-i Hakların diğer toplulukların bulunduğu bölgelerde yaşadıklarından ileri geldiğini öngörmekteyiz. Bu savunma ve karşı koyuş ile Ehl-i Haklar süreklilikleri sağlamakta ve her Ehl-i Hak'ı kendi ailesinden biri olarak görmelerini sağlamaktadır. Önemli günlerden olan bayramlarda, Ehl-i Haklar ziyaret yerleri ve Cemhaneler de bir araya gelmektedirler. Bu toplanmalar veya toplantılarda birbirlerinin sorunlarına çözümler aramaktalar ve bu sorunları çözmektedirler.

Ehl-i Haklar için denilebilir ki, birlikte yaşamak ve birlikte davranmak hem inancın hem de topluluğun devamlılığı için vazgeçilmez bir zorunluluktur. Modernleşme ve şehirleşme ile beraber Ehl-i Haklar yaşam bölgelerini terk etmiş olsalar dahi, gittikleri bölgelerdeki topluluklar içerisinde asimile olmamışlardır. Şehirlerde bunu önlemek için küçük mahalleler kurmuşlardır.

2.2. Ehl-i Hakların diğer topluluklar ile olan ilişkileri

Ehl-i Hak inancı, zorlu bir coğrafyada kendilerine düşmanlık eden siyasi yapılar içerisinde 13-14.yy'da bugünkü adı ile Pave şehrinde ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreç göz önüne alındığında yaşadıkları bölgeler kültürler ve siyasi yapılar arasında geçiş noktası olma özelliği göstermektedir. Bu durum inanç ve topluluğun yaşayışı üzerinde etkilere neden olmuştur. Bu etkiler özellikle kültürel hayat üzerinde belirgin bir şekilde görülmektedir. Ehl-i Hak yaşam bölgeleri coğrafi olarak dağlıktır. Kuruluş aşamasında, istilalar ve yıkımlar meydana gelmiştir. Ekonomik olarak sıkıntılar her zaman olmuştur. Bu zorlu yaşam şekilleri Ehl-i Hakları bu şartlara karşı koyabilecek bir inanç ve sosyal yapının oluşturmaya zorlamıştır. Bu karşı koymanın başında kapalı bir toplum olma özelliği gelmektedir. Ehl-i Haklar gerek inançsal yapısı ve gerek ise yaşayış biçimleri ile geçmişten günümüze, içinde buldukları siyasi ve toplumsal yapılardan kendilerine özgü yaşam şekilleri ile ayrılmaktadırlar. Kuruluşundan itibaren kapalı bir topluluk olma özelliği gösteren Ehl-i Haklar, bu özelliklerini günümüzde kısmen devam ettirmektedirler. Ateşbeyi Hanedanı inanç özelliklerini sır olarak görüp korumaktadırlar. Bunun yanı sıra diğer hanedanlarda bu durum görülmemektedir.

Ehl-i Haklar günümüzde; Sünni-Şafi Müslümanların, On İki İmam Şii Müslümanların, Hristiyanların, Zerdüştilerin ve hatta Yahudilerin yaşadıkları bölgelerde yaşamaktadırlar. Bu durum zaman zaman gerginliklere sebep olmuştur. Bu gerginliklerin sonuçları olarak onlara verilen isimlendirmeleri ve iftiraları göstermek bilimsel bir yaklaşım olarak gereklilik arz etmektedir. Ehl-i Haklara, Ehl-i Hak, Yarsan ve Taife dışında verilen isimlerin tamamı kendilerinden farklı olan topluluklar tarafından yapılmıştır. Şii ve Sünni Müslümanlar genelde Ali Allahi veya Ali İlahi adıyla bu topluluğu anmaktadırlar. Bu isimlendirmeler Ehl-i Haklar için ilk başlarda yani yapılan ilk çalışmalarda da görülmektedir. Yine Müslümanlar tarafından Şeytanperest yani şeytana tapanlar olarak tanıtılmaları da bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bunlar zaman zaman siyasi yapılarında bilinçli olarak yapmış oldukları baskılardan ortaya çıkmaktadır. İsimlendirme dışında Anadolu da Aleviler için söylenen 'mum söndü' olayı aynı şekilde Ehl-i Haklar içinde anlatılmaktadır.

Ehl-i Hakları düşman olarak gören komşu topluluklar, Ehl-i Haklar hakkında yaptıkları bu isimlendirmeleri günümüzde de devam ettirmektedirler. Bunun yanında Ehl-i Hakların diğer topluluklara bakışları da bulunmaktadır. Ehl-i Haklar Sünni-Şafi olan topluluklara karşı saygı içerisindedirler. Bunun iki sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerin ilki, Ehl-i Haklar'a göre Sünniler şeriat aşamasındadırlar. Yani şeriat aşamasında olanlar İslam'ın esaslarını yerine getirmelidirler. İkinci sebep ise, Sultan İshak gibi ilk dönem Ehl-i Hak büyüklerinin, Ehl-i Hak olmadan önce Sünni olmalarıdır.

Ehl-i Haklar, Şii Müslümanları sevmezler. Çünkü Şiiilerin Ali'nin haklı olduğunu bildikleri halde Ehl-i Haklara zulüm yapmakta olduklarını söylerler. Bu yüzden Şii olan Müslümanlara, Sünnilerden daha fazla düşman gözü ile bakmaktadırlar (KK-2).

Ehl-i Haklar, Zerdüştileri sevmezler. Zerdüştiler kuruluş aşamasında Ehl-i Hakları zulüm ettiklerini ve onları hor gördüklerini söylemektedirler. Özellikle Şah Hoşin zamanında Zerdüştilerin Ehl-i Haklara zulüm yaptıkları Ehl-i Haklar tarafından söylenmektedir. Zerdüştiliğe karşı Ehl-i Hak'ın ortaya çıktığı sıkça anlatılmaktadır. Benzer şekilde Zerdüştiler, Ehl-i Hakları çoban ve köylü olarak aşağılamaktadırlar. Kendisiyle görüşme yaptığımız bir Zerdüşti'ye Ehl-i Hak inancının sizin dininize benzer yönleri var mı? Diye sorduğumuzda onların eşkıya ve göçebe olduğunu bu yüzden kendi asil dinlerine layık olmadıklarını söylemiştir (KK-3).

Ehl-i Haklar, azınlıkta kaldıkları bölgelerde takiyye yapmaktadırlar. Bunların başında mezarlarını İslam'ın kiblesine çevirmeleri gelmektedir. Bunun yanı sıra özellikle şehirde yaşayan Ehl-i Hakların bıyıklarını kesmeleri de bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Kendilerine sorular sorulunca inançlarının Şii İslam olduğunu söylemektedirler.

2.3. Ehl-i Hakların Devlet ile olan ilişkileri

Günümüzde İran olarak adlanan siyasi coğrafya, birçok etnik unsur ve dini topluluğu bünyesinde barındırmaktadır. Denilebilir ki İran İslam Cumhuriyeti'nin kimliğini resmi olarak Fars ve Şii-İslam oluşturmaktadır. Ancak bu durum toplumsal olarak gerçeği yansıtmamaktadır. İran siyasi coğrafyasında, etnik olarak; Türkler, Kırmançlar, Soraniler, Goraniler, Lekler, Lorlar, Talişlar, Araplar, Beluciler ve Ermeniler resmi olarak tanımlanan Fars etnik unsurundan, nüfus olarak daha fazla yer tutmaktadır. Bunun yanı sıra Sünni Müslümanlar, Hristiyanlar, Zerdüştiler, Bahailer, Yahudiler gibi dini topluluklarda Şii İslam'dan farklı olarak İran'da yaşamaktadırlar. Ancak Şii-İslam çoğunluktadır.

Bahsedilen bu konuya paralel olarak İran devleti bu karışık yapıyı, resmi ideoloji olan Şii-Fars kimliğinde korumaya çalışmaktadır. İran'da yaşayan Türklerin çoğunluğu Şii Müslümanlardır. Ancak bu etnik unsur, Fars değildir. Yine aynı şekilde yaşayan Kırmançlar ve Soraniler Sünni Müslümanlardır. Ancak bu etnik unsurlar Şii değildir. Devlet bu unsurları resmi ideolojide birleştirmeye çalışmaktadır. Bu durum ise, bu unsurlar üzerinde kontrol edilebilirliği sağlamak amacıyla ilişkileri belirlemektedir.

Yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı devlet özellikle Sünni nüfusun Türkmenler hariç tamamını oluşturan Kırmançlar ve Soraniler arasında birliği kırmak için Goranice konuşan bazı Ehl-i Hak hanedanlarına destek vermektedir. Bunun yanı sıra devlet, Türk olan Ateşbeyilerin ziyaret yeri olan Gerehban'a kendileri tarafından dökülen asfaltın sökülmesine karşılık, özellikle Haydarilerin ziyaret etmiş olduğu Pave'ye zorlu coğrafya ya rağmen yolların yapması gösterilebilir.

Bunlara benzer şekilde İran içerisinde ki müzik piyasasında 'Kürt müziği' adı altında bir ekonomi oluşturulmaya çalışılması, devlet tarafından desteklenmektedir. Görüşme yaptığımız müzik ile uğraşan Türk Ehl-i Haklar, bu durumu destekler açıklamalar yapmaktadırlar. Bunun yanı sıra devlet bilimsel olarak kanıtlanmamış Goranice konuşan Goranileri, Soranice konuşan Soranileri ve Kırmançı Konuşan Kırmançileri Kürt adı altında birleştirerek, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelere iskân ettirmektedir. Urmiye bölgesi bu durum için örnek olarak gösterilebilir.

Ehl-i Haklar arasında, etnik kimliklerin bir önemi yoktur. Zira inanç bu durumun önüne geçmektedir. Ehl-i Haklar, Ehl-i Hak kimliği içinde birleşmektedir. Sultan İshak, Anadolu da Hacı Bektaş Veli olarak zuhur edince Türkçe konuşmuştur. Aynı şekilde tecelli tablolarında birçok etnik kimlikten Ehl-i Hak büyükleri yer almaktadır.

Ehl-i Haklar, tarihten bu yana siyasi yapıların kendilerine zulüm yaptıklarını iddia etmektedirler. Bu durum günümüzde de değişmemiştir. Görüşme yaptığımız Ehl-i Hakların birçoğu devlete karşı iyi niyet beslememektedirler. Buna neden olarak kendileri Ehl-i Hak oldukları için devlet kadrolarında yer almadıkları gibi nedenler söylemektedirler.

Bütün bu durumların yanı sıra, Ehl-i Hak yaşam bölgeleri özellikle Kirmanşah Ostanı için stratejik bir duruma sahiptir. Geçmişte İran'a hüküm süren devletler ile Anadolu'da hüküm süren Osmanlı devleti arasında sınır bölgelerinde yer almışlardır. Kimi zaman bölge yönetimi İran hükümetlerine, kimi zaman ise Osmanlı devletine geçmiştir. Bu durum Ehl-i Hakların her iki siyasi yapı için sınırlarını koruma amacıyla ilişkiler içerisine girmesine neden olmuştur. Bu durum günümüzde de değişmemiştir. Bölge özellikle Irak sınırında bulunması açısından önemlidir. Irak ile yapılan savaş bu bölgede gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra, bölge Irak ve İran için savaş sebebi olmuştur (Mehdihani, 2014: 103).

Bölgenin öneminden farklı olarak buradaki etnik yapıda devletlerarasında ayrı bir öneme sahiptir. İran-İrak sınır bölgesinin İran tarafında Kırmançiler, Irak tarafında Soraniler yaşamaktadır. Bu iki önemli Sünni topluluk arasında etnik bir temele dayandırılması güç olan Ehl-i Haklar yaşamaktadır. Yine aynı şekilde Irak sınırı Arap bölgesi, İran sınırı ise Fars bölgesidir. Tüm bunların yanında sınırın her iki tarafında da Türkçe konuşan Kakailer ve Ateşbeyiler yaşamaktadır (Mehdihani, 2014: 103).

İran da faaliyet gösteren Hizbi P.P.K. (PEJAK) 'ın merkezi Kirmanşah 'tır. Bu terör örgütünün yerel halk üzerinde etkisi vardır. Bunun yanı sıra Hizb-i Menhele Demokrat'ta bölgede faaliyet göstermektedir. Kaçakçılık yine bu bölgelerde yoğun olarak yapılmaktadır (Mehdihani, 2014: 105). Ehl-i Hakları bu terör örgütlerinin arka bahçesi yapıma çalışmaları bulunmaktadır.

İran devleti, Ehl-i Hakları günlük çıkarları doğrultusunda desteklemekte veya engellemektedir. Ehl-i Hak nüfusu bu siyasete bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Kırsalda Haydari ve Şah İbrahimi hanedanına bağlı olanların sayısı fazla iken, şehirlerde Ateşbeyiler'in sayısı fazladır. Ateşbeyi hanedanı için belirtmek gerekir ki şeriat dönemi ibadetlerini yapmaktadırlar. Yani namaz kılan Ateşbeyiler vardır. Özellikle İlahi ve Ceyhunabadi, Ehl-i Hak inancını, Şii-İslam içerisinde yorumlamışlardır. Bu yorumlama sonralarında bazı Ehl-i Hakları Şii-İslam içerisinde erimesine yol açmıştır. Devlet özellikle kırsalda bulunan Gerehban ve Pave gibi kutsal coğrafyalarda baskın değildir. Şehirde ise tam anlamıyla bir kontrol vardır. Bu nedenle kırsalda zararsız küçük bir topluluk, şehirde ise yine zararsız ve kontrol edilebilir bir çoğunluk vardır.

SONUÇ

Ehl-i Hak topluluğu, İran'da bulunan Heteredoks gruplar arasında önemli bir yere sahiptir. İnanç, 13-14.yy'larda kurulmuş ve İran coğrafyasında kurulan siyasi yapılar için bazen bir sorun bazen de ihtiyaç olmuştur. Safevi Türk devletinin kuruluşunda Şah İsmail taraftarı olan topluluk, devletin zamanla şiileşmesi ile ötekileşmeye başlamıştır. Sünni-Şii İslam'dan zuhur ve donadon inanışları nedeniyle kesin çizgilerle ayrılan topluluk, İslam'ın getirdiği ibadetlere ve farzlara uymayarak zaman zaman gerginliklerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu çalışmada birbirleri, komşu topluluklar ve devlet ile olan ilişkilerini incelediğimiz Ehl-i Haklar için çok etnikli ve çok dinli olan İran toplumu içerisinde kendine özgü yapısı ve yaşayışı ile varlığını sürdürdüğü sonucuna varabiliriz. Ehl-i Hakların bazı özellikleri Anadolu'da yaşayan Alevi-Bektaşî topluluklara benzemektedir. Bu nedenle Ehl-i Hak üzerine yapılacak çalışmaların Anadolu'daki Alevi-Bektaşî topluluklar için önemli olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ceyhunabadi, H. N. (1995). *Şah Name-i Hakikat ya Hak'ul Hakayık (حق الحقایق یا شاهنامه حقیقت)*. Tahran: İntişarat-ı Ceyhun (انتشارات جیحون).
- Efzali Şah İbrahimi, S. K. (bita). *Defter-i Rumz-ı Yaristan (دفتر رمز یارستان)*. Tahran.
- Elkazi, M. (1981). *Mecmua-ı Ayin-i Enderz –i Remz-i Yari (مجموعه آیین و اندرز و رمز یاری)*. Tahran.
- Gocaveri, A. M. (2009). *Ehl-i Hak (اهل حق)*. Tahran: Şeriat (شریعت).
- İlahi, N. A. (1995). *Burhan'ul Hak (Çap-ı Heştom) (برهان الحق)*. Tahran: İntişarat-ı Ceyhun (انتشارات جیحون).
- Karaca, İ. (2019). İran Ehl-i Hakları Örneğinde; İnanç Merkezli Toplulukların Sosyal Yapıları Oluşumunda Dini İnanışların Etkisi. *Journal of World of Turks*, Vol 11, No.3, 279-289.
- Karaca, İ. (2020). Ehl-i Haklar da Kültürel Hayat, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, İ. (2020). İran Ehl-i Hak Coğrafyasına Dair Bilgiler. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar-II Cilt 4* (Editör Dr. Öğr. Üyesi Hasan Selim Kiroğlu), Gece Kitaplığı, 398-408. Ankara.
- Mehdihani, M. (2018). Berresi Tesir Cemiyet-i Ehl-i Hak Der Emniyet Ostan-ı Kermanşah (بررسی تائی (مطالعات عملیات روانی). *Mutalaat-ı Ameliyat-ı Revani* (جمعیت اهل حق در امنیت استان کرمانشاه). 36,91-121.
- Musalı, N. (2013) *Rus Oryantalistlerine Göre Ehl-i Haklar*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık.

Kaynak Kişiler

- KK-1. H. A. Yaş, 68, Okur-Yazar, Kirmanşah.
- KK-2. S.Z. Yaş 42, Okur-Yazar, Kirmanşah.
- KK-3. A.E.M. Yaş 73. Okur- Yazar, Kirmanşah.
- KK-4. M.S. Yaş, 63, Üniversite Mezunu, Kirmanşah.
- KK-5. S. H. Yaş 72, Üniversite Mezunu, Tebriz.